

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS**

**DAGNOS ŠVEDAITĖS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS MAGISTRANTŪROS
IŠTĚSTINĖS STUDIJOS**

**VAIKO TEISIŲ IR INTERESŲ ĮGYVENDINIMAS
STEIGIANT GLOBĄ**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas: Doc. dr. Brigita Kairienė

Vilnius, 2017

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2017

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas), Edukologijos ir socialinio darbo instituto, vaiko teisių apsaugos iššestinių magistrantūros studijų (fakulteto / instituto, programos pavadinimas) studentė, Dagna Švedaitė patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas „Vaiko teisių ir interesų įgyvendinimas steigiant globą“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbu metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

(parašas)

Dagna Švedaitė
(vardas, pavardė)

TURINYS

Įvadas	4
1. VAIKO TEISIŲ ĮGYVENDINIMO ASPEKTAI	8
1.1. Vaiko teisinis statusas	8
1.2. Vaiko teises įtvirtinantys dokumentai	10
1.3. Vaiko teisių apsaugos sistema Lietuvoje	14
2. VAIKO INTERESAI	20
2.1. Intereso samprata	20
2.2. Vaiko interesų nustatymas	23
3. VAIKO GLOBOS ASPEKTAI	26
3.1. Vaiko globos samprata	26
3.2. Vaiko globos rūšys ir formos	31
3.3. Tėvų valdžios ribojimas	38
3.4. Vaiko globos steigimas	44
4. EMPYRINIS TYRIMAS: VAIKO TEISIŲ IR INTERESŲ ĮGYVENDINIMAS STEIGIANT GLOBĄ	47
4.1. Tyrimo metodologinis pagrindimas	47
4.2. Tyrimo duomenų analizė	51
IŠVADOS	74
REKOMENDACIJOS	76
LITERATŪROS SĄRAŠAS	77
SANTRAUKA	83
SUMMARY	84
PRIEDAI	86

Įvadas

Temos aktualumas. Šiandien vaikai laikomi visaverčiais teisės subjektais, turinčiais savarankiškas teises ir pareigas. Vis dėl to negalime pamiršti, kad vaiko teisių įgyvendinimas ir jo interesų apsauga pirmiausia priklauso nuo tėvų ar globėjų (Sagatys, 2006). Tad turime pripažinti, kad vaikai – specifinė tikslinė grupė, reikalaujanti ypatingo dėmesio, kadangi yra pažeidžiamiausia visuomenės dalis. Todėl ypatingas dėmesys turi būti skiriamas vaiko teisių užtikrinimui ir apsaugai (Šalaševičiūtė ir kt., 2006).

Pagrindinis faktorius nulemiantis vaiko socializaciją ir jo teisių realizavimą yra šeima. Šeimoje vaikas auga, bręsta, formuojasi jo asmenybė ir polinkiai, yra perimami pagrindiniai socialinių vaidmenų modeliai, šeima vaikui užtikrina emocinę ir fizinę apsaugą nuo supančio pasaulio (Sagatys, 2006). Tad tėvai ar globėjai prisiima pareigą užtikrinti vaiko teisių įgyvendinimą. Didžiausią įtaką vaiko teisių koncepcijai padarė 1989 m. priimta Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (toliau JT Konvencija), kurią Lietuvos Respublikos Seimas 1995 metais ratifikavo. JT Konvencija, įpareigojo valstybes gerbti bei garantuoti visų vaikų teises, įtvirtindama civilines, ekonomines, socialines, kultūrinės ir kitokio pobūdžio vaiko teises, pateikė pagrindines elgesio su vaikais, jų apsaugos ir dalyvavimo visuomenės gyvenime principus (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1995).

Siekiant įgyvendinti vaiko teises ir apsaugoti jo interesus, negalime pamiršti, kad tai priklauso nuo suaugusiųjų: tėvų, globėjų (rūpintojų), kitų šeimos narių, kurie yra morališkai ir teisiškai įpareigoti tai užtikrinti (Sagatys, 2006). Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalis teigia, kad tėvai turi teisę ir pareigą auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Tačiau kai tėvai (tėvas ar motina) vengia atlikti savo pareigas auklėti vaikus, piktnaudžiauja tėvų valdžia, žiauriai elgiasi su vaikais, daro žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu arba nesirūpina vaikais, teismas gali priimti sprendimą dėl laikino ar neterminuoto tėvų (tėvo ar motinos) valdžios apribojimo (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Tėvų valdžios ribojimas yra viena pagrindinių globos (rūpybos) nustatymo vaikams priežasčių. Globos (rūpybos) steigimo momentu siekiama įgyvendinti, apsaugoti ir apginti vaiko teises ir interesus. Atsitikus taip, kad tikroji šeima dėl tam tikrų aplinkybių negali tinkamai juo pasirūpinti, pareiga užtikrinti reikalingą vaiko raidai globą (rūpybą) tenka valstybei. JT Konvencijos 20 straipsnis apibrėžia, kad vaikai, kurie laikinai ar visam laikui negali gyventi su tėvais, turi gauti ypatingą apsaugą ir paramą (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1995).

Tad vaikui turi būti paskiriamas globėjas (rūpintojas), kuris rūpintųsi, auklėtų, jam atstovautų ir gintų jo teises ir teisėtus interesus. Nustatant ir įgyvendinant vaiko globą (rūpybą)

vadovaujamosi vaiko globos (rūpybos) nustatymo principais: vaiko interesų pirmumas; pirmumo teisę tapti globėjais (rūpintojais) turi vaiko artimieji giminaičiai, jeigu tai atitinka vaiko interesus; vaiko globa (rūpyba) šeimoje; brolių ir seserų neišskyrimas, išskyrus atvejus, kai tai pažeidžia vaiko interesus (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Taip pat nuo 2017 m. sausio 1 d., įsigaliojo Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pakeitimai, kuriuose siekiant užtikrinti geriausius vaiko interesus bei jo teisę turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi, turi būti siekiama, kad be tėvų globos likęs vaikas galėtų augti šeimos aplinkoje, o institucijoje būtų apgyvendinamas tik kraštutiniu atveju (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.249, 3.253 ir 3.261 straipsnių pakeitimo įstatymas, 2015). Tačiau įgyvendinti šias nuostatas ir globą (rūpybą) steigti šeimoje ar šeimynoje ne visada pavyksta.

Žvelgiant į 2015 m. pabaigos statistinius duomenis matome, kad (5493 vaikai) 59,6 % visų globojamų (rūpinamų) vaikų augo globėjų (rūpintojų) šeimose, (452 vaikai) 4,9 % - šeimynose, o (3275 vaikai) 35,5% - institucijose. (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. 2015 metų veiklos ataskaita, 2015). Vertinant pateiktus globos namuose augančių vaikų skaičius, matome, kad institucijoje vis dar yra daugiau nei trys tūkstančiai vaikų, užtikrinti geriausius vaiko interesus ir poreikį augti šeimos aplinkoje arba aplinkoje, artimoje šeimai, šiai dienai yra didelis iššūkis. Dėl šios priežasties magistro baigiamajame darbe, analizuosiu, kaip įgyvendinamos vaiko teisės ir interesai globos steigimo procese.

Temos ištirtumas. Vaiko teisinį subjektiškumą nagrinėjo J. Stripeikienė (2003), G. Sagatys (2006), J. Januškienė ir M. Šimonis (2001), intereso sampratos problemas E. Krivka (2007), B. Kairienė (2012), vaiko nuomonės įgyvendinant geriausius vaiko interesus klausimus nagrinėjo A. Bilson ir S. White (2005), D. Archard ir M. Skivenes (2009), tėvų valdžios vaikui įgyvendinimą D. W. Brock (2005), tėvų ir vaikų teisių santykio problemas J. Lind (2008), vaiko globos organizavimo principus K. Vitkauskas (2010), A. Poviliūnas (2014) tyrė vaiko gerovės politikos užtikrinimą Lietuvoje, L. Žalimienė (2007) tyrinėjo vaikų globos kokybę ir atliko vertinimus.

Problema. Įvairiuose teisės aktuose pripažįstama vaiko teisė į šeimos globą, priežiūrą ir šeimos ryšius, todėl atskirti vaiką nuo tėvų galima tik tada, kai yra išnaudotos visos galimos priemonės. Tad organizuojant globos (rūpybos) steigimo procesą būtina atsižvelgti į vaiko interesų pirmumą. Siekti vaiko globos (rūpybos) šeimoje, globėjais pirmumo teisę turi tapti vaiko artimieji giminaičiai. Taip pat turi būti užtikrinamas brolių/seserų neišskyrimas. Globėjai (rūpintojai), kai paskirta laikinoji globa (rūpyba) vaikui, turi užtikrinti teisę bendrauti su tėvais ir artimaisiais giminaičiais, jeigu tai neprieštarauja vaiko interesams. Taigi kyla

klausimas: kaip parenkamas globėjas (rūpintojas) vaikui, geriausiai atitinkantis jo interesus? Kaip užtikrinamas brolių ir seserų neišskyrimas? Kodėl pažeidžiamas globos (rūpybos) šeimoje principas?

Tyrimo objektas. Vaiko teisių ir interesų įgyvendinimas steigiant globą.

Darbo tikslas ir uždaviniai. Darbo tikslas yra nustatyti vaiko teisių ir interesų įgyvendinimą steigiant globą.

Šiam tikslui pasiekti keliami uždaviniai:

1. Atskleisti vaiko teisių įgyvendinimo aspektus;
2. Išnagrinėti geriausių vaiko interesų įgyvendinimo galimybes;
3. Išanalizuoti vaiko globos (rūpybos) steigimo prielaidas;
4. Ištirti praktinio taikymo aspektus įgyvendinant vaiko teises ir interesus steigiant globą.

Tyrimo metodai. Magistro baigiamojo darbo tikslui pasiekti ir uždaviniams įgyvendinti naudojama mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, jų apibendrinimas. Atliekamas kokybinis tyrimas, iš dalies struktūruoto interviu metodo apklausa. Pasirinkta kokybinių duomenų kokybinės turinio analizės strategija.

Sąvokų žodynas.

Vaikas - yra žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996).

Rūpyba - nustatoma siekiant apsaugoti ir apginti ribotai veiksnus fizinio asmens teises ir interesus. Nustatoma vaikams, sulaukusiems keturiolikos metų (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000).

Vaiko laikinoji globa - laikinai be tėvų globos likusio vaiko priežiūra, auklėjimas, jo teisių ir teisėtų interesų atstovavimas bei gynimas šeimoje, šeimynoje ar institucijoje. Vaiko laikinosios globos (rūpybos) tikslas – grąžinti vaiką į šeimą (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000).

Vaiko nuolatinė globa - nustatoma be tėvų globos likusiems vaikams, kurie esamomis sąlygomis negali grįžti į savo šeimą, ir jų priežiūra, auklėjimas, teisių bei teisėtų interesų atstovavimas ir gynimas pavedamas kitai šeimai, šeimynai ar vaikų globos (rūpybos) institucijai (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000).

Tėvų valdžia - teisė ir pareiga dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgiant į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000).

1. VAIKO TEISIŲ ĮGYVENDINIMO ASPEKTAI

1.1. Vaiko teisinis statusas

Norint atsakyti į klausimą, kodėl vaiko teisių apsaugai ir interesams turi būti skiriamas ypatingas dėmesys, visų pirma reikia apibrėžti „vaiko“ sąvoką bei išskirti požymius lemiančius vaikų išskirtinumą, atsižvelgiant į kitas visuomenės grupes (Sagatys, 2006). Vaiko sąvoką ir amžių apibrėžiantys kriterijai, kuriais vaikas atskiriamas nuo suaugusiojo pirmą kartą buvo įtvirtinti Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1989 m. priimtoje JT Konvencijoje. Jos 1 straipsnis teigia, kad vaikas yra kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, jeigu įstatymų nustatyta tvarka pilnametystė nepripažinta anksčiau (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1995). Remiantis Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo (toliau – VTAPI) 2 straipsniu, kuris apibrėžia vaiką, kaip žmogų neturintį 18 metų, išskyrus kitus įstatymų numatytas atvejus (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996). Galima teigti, kad amžius sąlygojamas biologiškai, kiekvienas asmuo nuo gimimo iki pilnametystės, išskyrus tam tikrus atvejus numatytus įstatymuose – laikomas vaiku (Sagatys, 2006). Vadinasi vaiko teisinis statusas apibrėžiamas amžiumi iki 18 metų.

Tiriant vaiko teisių įtvirtinimą teisinėje sistemoje ir jų įgyvendinimo klausimus, reikėtų laikytis požiūrio, kad skirtumai tarp vaiko ir suaugusiojo yra akivaizdūs, tam turi įtakos psichologinės, socialinės, biologinės bei teisinės aplinkybės. Vaiko ypatingi poreikiai priklauso nuo vaiko raidos fizinių, psichinių ir socialinių bruožų, todėl vaikai turi išskirtines teises: į globą, būti auginamam savo tėvų, teisę bendrauti su broliais, seserimis, sveikai vystytis, išsakyti savo nuomonę, jį liečiančiais klausimais būti išklausytam ir kt. (Kairienė, 2012). JT Konvencijos 12 straipsnyje teigiama, kad vaikui sugebančiam suformuluoti savo pažiūras, turi būti užtikrinama teisė visais jį liečiančiais klausimais laisvai jas reikšti. Taip pat vaikui suteikiama galimybė būti išklausytam, bet kokio jį liečiančio teismo ar administracinio klausimo nagrinėjimo metu (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1995). Taigi vaiko teisinis subjektiškumas kelia daug klausimų, ar vaikai gali pilnai teisiškai atsakyti už savo teises ir pareigas, jeigu nėra sulaukę 18 metų? Tai retorinis klausimas, kuris yra reikšmingas nustatant vaiko teisinį statusą, nes pasitaiko teiginių ir abejonių, kad vaikai negali savo veiksmais įgyti civilinių teisių ir susikurti civilinių pareigų, vadinasi jie teisių ir neturi (Stripeikienė, 2003).

Lietuvos Respublikos Konstitucija pabrėžia, kad iš prigimties žmogus yra laisvas ir turi teises, žmogaus gyvybę saugo įstatymas, laisvė yra neliečiama, orumą gina įstatymas, gerbiami įsitikinimai ir suteikta galimybė juos laisvai reikšti. Draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, skirti bausmes. Šeima išskiriama kaip visuomenės ir valstybės pagrindas. Reikia atkreipti dėmesį, kad Konstitucijoje vaikas nėra

išskirtas kaip atskiras teisinis subjektas, vaikui, kaip ir suaugusiajam turi būti užtikrinamos jo teisės (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992).

Požiūris į vaiką atsispindi Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse, kuriame vaikui nustatytos jo teisės ir pareigos, užtikrinami pareigų vykdymo veiksniai, vaiko dalyvavimas įgyvendinant savo teises. Taip galutinai paneigtas vyravęs vaiko, kaip pasyvaus šeimos globotinio, teisinis statusas (Stripeikienė, 2003). Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 1.137 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad asmenys savo nuožiūra laisvai naudojami civilinėmis teisėmis, turi teisę į gynybą. Tačiau akivaizdu, kad vaikas savo teisėmis dėl psichinio ir fizinio nesubrendimo laisvai naudotis negali, tai objektyvios priežastys. Todėl ši 1 knygos nuostata taikoma sistemiškai su Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 3.163 straipsnio 3 dalimi, nustatančia, kad vaikas įgijęs visišką veiksnumą gali ginti savo teises (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2002). Šios nuostatos reiškia, kad vaikas ne tik pagal įstatymą įgijo teises ir pareigas, atskirtas nuo tėvų, bet ir gali savarankiškai ginti savo pažeistas teises. Taip įtvirtinamas vaikas, kaip savarankiškas teisės subjektas, kurio pažeidžiamos teisės yra ginamos ne tik nuo trečiųjų asmenų, tačiau ir nuo tėvų (Stripeikienė, 2003).

Nors mokslinėje literatūroje tebevyksta ginčai dėl vaiko teisinio subjektiškumo klausimo, tačiau mažėja teigiančių, kad vaiko teisių savarankiškumą reiktų riboti. Vieni teoretikai, sveikina JT Konvencijoje įtvirtintą autonomišką vaiko teisių koncepciją, kiti, mano, kad pernelyg drąsu pripažinti vaiko teises, dar kiti, nesutinka, kad vaikai gali turėti savarankiškas teises (Sagatys, 2006). Ryškiausias tokios nuomonės pavyzdys – JAV atsisakymas ratifikuoti JT Konvenciją. Nuo JT Konvencijos įsigaliojimo ją ratifikavo 193 šalys, išskyrus JAV ir Somalį.

Vaiko teisinis statusas ėmė keistis Lietuvai ratifikavus JT Konvenciją. Vaiko teisės buvo apibrėžtos teisės aktuose, taip sukuriant principus išaiškinančius, kad vaikai turi vienodas įstatymuose nustatytas teises ir jos galioja nepriklausomai nuo vaiko sveikatos būklės, išsivystymo lygio, gabumų ar kitokių ypatumų. Apibrėžus vaiko teises siekiama užtikrinti tinkamas vaiko augimo ir vystymosi sąlygas, atsižvelgiant fizinę, protinę, dvasinę ir kultūrinę, taip pat socialinę raidą. To pasekoje, remiantis vaiko interesų viršenybės principu sukurta vaiko teisių apsaugos sistema, kurios uždavinys atstovauti vaiko teises. Vaiko teisės ir interesai neatsiejamos teisinės kategorijos nuo vaiko teisinio statuso (Kairienė, 2012).

Vis dėlto, vaikams išliekant labiausiai pažeidžiama visuomenės dalimi, norint įgyvendinti ir užtikrinti jų teises, tai galima padaryti padedant tėvams, globėjams, kitiems asmenims per jų teises ir pareigas. Pasak K. Boele – Woelki, naujoji vaiko teisių socialinė paradigma, vadovaujasi viena iš tendencijų, kad turi būti skiriamas ypatingas dėmesys perėjimui nuo vaiko apsaugos prie vaiko teisių. Vaikams reikalinga ne tik apsauga, jie turi ir

teisės, kuriomis privalo turėti galimybę naudotis, priklausomai nuo amžiaus, savarankiškai, kitais atžvilgiais per tėvus arba globėjus (Boele – Woelki, 2004). Tai patvirtina ir JT Konvencijos 5 straipsnis, kuris teigia, kad tėvai turi užtikrinti vaikams galimybę naudotis JT Konvencijoje numatytomis teisėmis (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1995). Vaikai savo teises įgyja gimdami, o tėvų teisės ir pareigos įgyjamos gimus vaikui, kylant iš vaiko teisių. Tėvų teisių ir pareigų vaikui paskirtis užtikrinti vaiko gerovę. Tėvų santykiai su vaiku atspindi savęs tęstinumą vaikuose, prierašumą, meilę, globą, atsakomybę, motinystės/tėvystės vaidmens pobūdį, abiejų tėvų tarpusavio teises ir pareigas. Stabiliausia ir intymiausia socialinė struktūra yra šeima, kurioje asmenys gali tenkinti psichologinius, bendravimo, tėvystės, intymumo, saviraiškos poreikius, kurioje puoselėjamos tautos tęstinumo, žmogiškosios vertybės. Tačiau būna atvejų, kai tėvai, globėjai (rūpintojai) ar kiti šeimos nariai pažeidžia vaiko teises, ar veikia priešingai vaiko interesams, būtinas valstybės įsikišimas. Valstybės pareiga pasirūpinti vaikų gerove, t.y. užtikrinti vaiko teisių ir interesų įgyvendinimo ir apsaugos reglamentavimą ir priežiūrą (Kairienė, 2013).

Apibendrinant galima teigti, kad vaikai laikomi visaverčiais teisės subjektais, turinčiais savarankišką teises ir pareigas. Tačiau įgyvendinant vaiko teisių ir interesų apsaugą labai daug kas priklauso nuo asmenų teisiškai įpareigotų užtikrinti jas, tai nuo tėvų, globėjų, kuriems suteikta išskirtinė teisė auginti savo vaikus ir jais rūpintis. Vaiko išlikimas ir raida priklauso nuo vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo ir saugios, pilnavertės vystymosi aplinkos kūrimo.

1.2. Vaiko teises įtvirtinantys dokumentai

Lietuvos teisės aktuose įtvirtintas vaiko teisinis statusas ir apibrėžtos vaiko teisės, užtikrina vaikų, kaip ir kitų asmenų pripažinimą, nepaisant vaiko galėjimo įgyvendinti savo teises ir gebėjimo savarankiškai priimti sprendimus. Dėl šios priežasties vaikams reikalinga teisinė apsauga iki gimimo ir gimus, kadangi būtina atsižvelgti į vaiko protinį ir fizinį nesubrendimą. Siekiant vaikams padėti pasinaudoti savo teisėmis bei interesais, valstybė turi garantuoti vaiko teisių gynimo ir įgyvendinimo institutų kūrimąsi (Babachinaitė, 1996).

Vaikams turint bendrąsias žmogaus teises ir laisves, atsižvelgiant į interesus, jo teisės gali būti praplečiamos arba apribojamos, priklausomai nuo aplinkybių. Vadinasi vaikams, suteikiama išskirtinė padėtis, kurioje jiems turi būti užtikrinamos išskirtinės teisės būti apsaugotam nuo prievartos ar nepriežiūros, teisė, kad juo rūpintųsi, žaidimo teisė, teisė išsaugoti savo identitetą, teisė sveikai vystytis ir pan., šios teisės nėra būdingos suaugusiems (Sagatys, 2006). Valstybės priėmusios JT Konvencija įpareigojo gerbti bei garantuoti visų vaikų teises ir

pateikė pagrindines elgesio su vaikais, jų apsaugos ir dalyvavimo visuomenės gyvenime principus (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1995):

1. Diskriminaciją draudžiantis principas - garantuojamas kiekvienam vaikui, nepriklausomai nuo vaiko, jo tėvų arba teisėtų globėjų rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautybės, etninės ar socialinės kilmės, turto, sveikatos, luomo ar kokių nors kitų aplinkybių. Taip pat vaikas turi būti apsaugotas nuo bet kokios diskriminacijos ar bausmių dėl vaiko tėvų, globėjų ar kitų šeimos narių statuso, veiklos, pažiūrų ar įsitikinimų. Diskriminacijos draudimas apibūdinamas, kaip bendras principas, įgyvendinant visas JT Konvencijos nuostatas (2 straipsnis).
2. Imantis bet kokių vaiką liečiančių veikslių, svarbiausia vaiko interesai (3 straipsnis). Kituose JT Konvencijos straipsniuose reikalaujama atsižvelgti į geriausius vaiko interesus, kai kalbama apie aplinkybes, kai vaiką reikia atskirti nuo tėvų (9 str.), vaiko auklėjimas ir vystymasis priklauso tėvų atsakomybei (18 str.), užtikrinama speciali parama ir apsauga vaikams, neturintiems galimybių augti savo šeimoje (20 str.), įvaikinimas (21str.), globos užtikrinimas neįgaliems vaikams (23 str.), apribojimai vaiko laisvėms (40 str.) (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos Įgyvendinimo vadovas, 2002). Sprendžiant klausimus ar priimant veiksmus susijusius su vaiku, visada būtina įvertinti ir užtikrinti aplinkybes, kurios neleistų pažeisti vaiko interesų.
3. Vaiko teisė į gyvybę bei galimybė gyventi ir sveikai vystytis pripažįstamos kaip, visuotinis žmogaus teisių principas (6 straipsnis). Vaiko teisė sveikai vystytis įgyvendinama straipsniuose: apsaugant vaiką nuo visų smurto formų (19 str.), apsaugant vaiką nuo kankinimo, žiauraus, nežmoniško, žeminančio elgesio ir bausmių (37 str.), vaikui užtikrinamos fiziškai, protiška, dvasiška ir socialiai vystytis atitinkančios gyvenimo sąlygos (27 str.), užtikrinamas visapusiškas vaiko ugdymas, jo gebėjimų vystymas (29 str.), pagarba besivystantiems vaiko gebėjimams (5 str.) (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita, 2004).
4. Kiekvienas vaikas galintis suformuluoti savo pažiūras, turi teisę laisvai jas reikšti visais jam svarbiais klausimais (12 straipsnis). Svarbiausia, išklausti vaiką visuose teisiniuose ir administraciniuose procesuose, kai nagrinėjami su juo susiję klausimai dėl jo atskyrimo nuo tėvų (9 str.), suteikiant vaikui žodžio laisvę (13 str.) ir pilietines teises (14 str.) (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita, 2004). Lietuvoje vaiko dalyvavimą užtikrinant jo teises numato Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.164 straipsnis. Jame teigiama, kad sprendžiant visus klausimus susijusius su vaiku, galintis suformuluoti savo pažiūras vaikas turi būti išklaustas, jeigu tiesiogiai

vaiko išklausti galimybės nėra, vaikui paskiriamas atstovas. Priimant sprendimus, į vaiko norus turi būti atsižvelgta, jeigu tai neprieštarauja paties vaiko interesams. Išskirtinai turi būti atsižvelgiama į vaiko norus sprendžiant klausimą dėl globėjo (rūpintojo) paskyrimo (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000).

Vadovaujantis šiais JT Konvencijos bendraisiais principais, reikia nepamiršti, kad JT Konvencija vientisa, jos straipsniai tarpusavyje susiję. Šiuos bendruosius principus reikia taikyti įgyvendinant visą JT Konvenciją (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos Įgyvendinimo vadovas, 2002). Lietuva ratifikavusi JT Konvenciją įsipareigojo tinkamai įgyvendinti jos nuostatas. Todėl Lietuvos Respublikos Konstitucijoje numatomos ir įtvirtinamos pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės, kurios tapatinamos su vaiko teisėmis ir laisvėmis (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992):

- 26 straipsnyje numatyta, kad tėvai ir globėjai nevaržomai rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus.
- 38 straipsnyje įtvirtinama šeima, kaip visuomenės ir valstybės pagrindas. Valstybė įsipareigoja saugoti šeimą, motinystę ir vaikystę, taip užtikrindama ir prisiimdama atsakomybę pasirūpinti vaiku, tėvų globos (rūpybos) netekties atveju. Apibrėžiama tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikant. Vaikas įtvirtinamas, kaip ypatingų teisių turėtojas, kuriam iki 18 metų turi būti užtikrinama teisė į globą (rūpybą), auklėjimą bei išlaikymą. Taip pat įtvirtinamos vaikų pareigos - gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą.
- 39 straipsnyje numatoma, kad valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą. Galime teigti, kad šiuo straipsniu siekiama įtvirtinti nuostatą, kad siekiant užtikrinti vaiko teises ir interesus, vaikai turi augti šeimoje arba jai artimoje aplinkoje.
- 18 straipsnyje įtvirtinama, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines.
- 28 straipsnyje konstatuojama, kad įgyvendinant teises ir naudojantis laisvėmis, žmogus privalo laikytis teisės aktų ir taisyklių, nevaržant kitų žmonių teisių ir laisvių.

Taip įtvirtinama, kad suaugusiojo padėtis nesiskiria nuo vaiko padėties, todėl ir su vaiku turėtume elgtis, kaip su lygiaverte asmenybe, turinčia tapačias teises.

Reikia pažymėti, kad Lietuvos Respublikoje priimtas Vaiko teisių pagrindų įstatymas laikomas pagrindiniu nacionaliniu teisės aktu taikomu ginant vaiką, kaip savarankišką teisės subjektą. Jame apibrėžiamos pagrindinės vaiko teisės ir laisvės, pareigos ir atsakomybės. 2017 m. vasario 14 d. Seimas po svarstymo pritarė Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pataisoms, kuriomis uždraustas prieš vaiką visų formų smurtas, įskaitant fizines bausmes.

Priimtais pakeitimais nuspręsta įtvirtinti ir apibrėžti smurto formas, išskiriant fizinį, psichologinį, seksualinį smurtą ir nepriežiūrą (Lietuvos Respublikos vaiko teisių pagrindų įstatymas, 1996).

Taip pat įstatyme numatytos vaiko teisės gyventi kartu su savo tėvais ar kitais teisėtais savo atstovais. Numatyta, kad tik įstatymų numatytais išimtiniais atvejais galima išskirti vaiką su tėvais ar kitais teisėtais jo atstovais prieš vaiko ar tėvų valią. Globa (rūpyba) steigama, kai kyla pavojus vaiko gyvybei ar sveikatai ir būtina pasirūpinti jo priežiūra bei auklėjimu, taip pat siekiant apsaugoti kitus vaiko interesus. Tačiau steigiant globą (rūpybą) vaikui, turi būti užtikrinamos sąlygos augti šeimai artimoje aplinkoje, kartu su broliais ir seserimis (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996).

2001 m. liepos 1 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos civiliniam kodeksui, kuriame vaiko teisės išskiriamos ir nagrinėjamos atskiru klausimu. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas įvardintos pagrindinės tėvų teisės ir pareigos, tėvų valdžios įgyvendinimas. Tėvai turi tam tikrų teisių ir pareigų prieš savo vaikus, visų pirma dorai auklėti ir prižiūrėti, rūpintis jų sveikata, išlaikyti vaikus, sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir darniai jų raidai, ugdyti savarankiškumą. Tinkamas vaiko teisių atstovavimas priklauso nuo tėvų valdžios įgyvendinimo. Įstatyme apibrėžta tik dalis tėvų valdžios šeimos santykių, iš tikrųjų jų yra kur kas daugiau. Visų pirma siekiama, kad tėvai augindami vaikus pajustų auklėjimo džiaugsmą ir moralinį pasitenkinimą. Reikia paminėti, kad tėvų valdžia prasideda gimus vaikui ir nustačius vaiko kilmę, o tęsiasi iki vaikas sulaukia pilnametystės. Tačiau reikia nepamiršti, kad asmeniniai tėvų ir vaikų interesai derinami su valstybės interesais, todėl tinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas priklauso ne tik nuo tėvų, bet ir nuo valstybės (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras, 2002). Jei atsitinka taip, kad tėvai ar globėjai (rūpintojai) pažeidžia vaikų teises, vaikų teisėms užtikrinti priemonių gali imtis vaiko teisių apsaugos skyrius arba prokuroras. Nustačius, kad tėvai (tėvas ar motina) piktnaudžiauja tėvų valdžia ir vengia atlikti savo pareigas, žiauriai elgiasi su vaikais, darydami galimai žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu arba nesirūpina vaikais, gali būti priimtas teismo sprendimas dėl laikino ar neterminuoto tėvų (tėvo ar motinos) valdžios apribojimo. Jeigu vaikas mano, kad tėvai ar globėjai (rūpintojai) pažeidžia jo teises, jis turi galimybę, su prašymu ginti jo teises kreiptis į vaiko teisių apsaugos skyrių, o nuo keturiolikos metų ir į teismą.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso XVIII skyrius skirtas nepilnamečių globos ir rūpybos nagrinėjimui, kuriame išaiškinama vaiko globos (rūpybos) tikslas ir uždaviniai, nustatymo principai, rūšys ir formos, globos (rūpybos) pabaiga, vieta, organizavimas, ir priežiūra bei vaiko globėjo (rūpintojo) skyrimas.

Dar vienas svarbus Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas, priimtas 2006 m. sausio 19 d. Šiame įstatyme apibrėžiama, be tėvų globos (rūpybos) likęs vaikas, tai

nepilnametis kuriam įstatymų nustatyta tvarka skirta laikinoji ar nuolatinė globa (rūpyba). Taip pat įtvirtinama vaikus galinti globoti (rūpintis) šeima, vyresni kaip 21 metų amžiaus sutuoktiniai ar vieni gyvenantys asmenys, sutikę globoti (rūpintis) nesusietais giminystės ryšiais likusiais be tėvų globos vaikais, socialinės rizikos vaikais, vaikais su negalia (Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas, 2006).

Apibendrinant, galime teigti, kad vaikas yra aktyvus teisinis subjektas, tačiau turintis ypatingų teisių, kurių neturi suaugusieji – teisę į globą (rūpybą), teisę augti šeimoje, teisę į identiškumą, teisę išsakyti savo nuomonę ir būti išklausytam. Tačiau ar reikalingos neįgyvendinamos, atidėliojamos reformos, nauji, keičiami ar papildomi teisės aktai, kai iš pateiktų rodiklių, galime daryti prielaidas, kad nepakankamai yra išplėtotą socialinė pagalbos ir paramos šeimai politika. Taip kyla klausimas ar vaiko teises turinčios užtikrinti institucijos, atsakingos už socialinę paramą, nepažeidžia vaiko interesų.

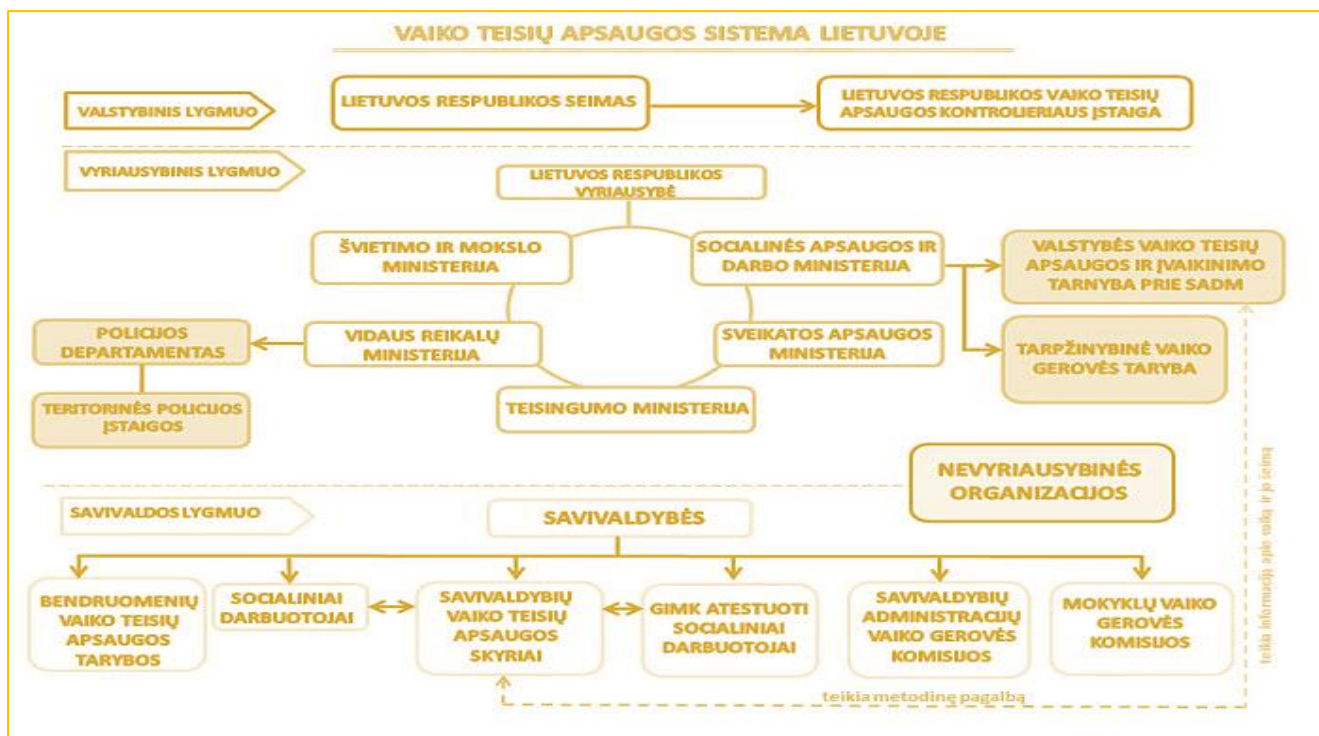
1.3.Vaiko teisių apsaugos sistema Lietuvoje

Kiekvienas vaikas turi teisę į saugią vaikystę, galimybes augti ir vystytis, gauti kokybišką ugdymą, jam turi būti sudarytos galimybės užimtumui, turi būti užtikrinta teisė į sveikatos priežiūrą, užtikrinta teisėsaugos institucijų pagalba. Todėl šiame skyriuje analizuosime ne tik vaikų teisių apsaugai priskiriamas institucijas, bet ir tas, kurios daro didelę įtaką vaiko interesų užtikrinimui.

Vaiko teisių apsaugos institucinės sistemos kūrimas buvo pažymėtas daugeliu pokyčių. Šiandien vaiko teisių apsaugą Lietuvos Respublikoje užtikrina: valstybė ir jos institucijos; vietos savivaldos institucijos; visuomeninės organizacijos, kurių veikla susijusi su vaiko teisių apsauga.

Vaiko teisių apsaugos sistemoje Lietuvoje pavaizduota 1 paveiksle. Yra išskiriami trys lygmenys – valstybinis lygmuo, kurį sudaro Lietuvos Respublikos Seimas ir Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Vyriausybiniis lygmuo, kuriame vaiko teisių apsaugos priemonės įgyvendina Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, jai pavaldi Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba ir Tarpžinybinė vaiko gerovės tarnyba. Vidaus reikalų ministerija, kuriai priklauso Policijos departamentas, o jam teritorinės policijos įstaigos. Prie vyriausybiniio lygmens priskiriamos ir nevyriausybiniės organizacijos. Arčiausiai

vaiko ir šeimos esantis savivaldybės lygmuo, kuris apima Lietuvos savivaldybes, o jose vaiko teisių apsaugą garantuoja savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai.

1 pav. Vaiko teisių sistema Lietuvoje.

Šaltinis: Vaiko teisių ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės ir darbo ministerijos, 2017.

Aptarsime vaiko teisių apsaugą užtikrinančias institucijas ir jų veiklas vaiko teisių įgyvendinimo ir globos steigimo procese. Lietuvos Respublikos Seimas vaiko teisių apsaugos institucijų sistemoje užima išskirtinę vietą, kadangi priima ir keičia įstatymus, kuriuose užtikrinama vaiko teisių ir interesų apsauga, formuojamos pagrindines vaiko teisių apsaugos ir šeimos politikos gaires (Šalaševičiūtė ir Žemaitytė, 2008). Taip pat Seimas 2000 m. įsteigė Lietuvos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą. Pagrindinė vaiko teisių kontrolieriaus veikla yra užtikrinti, kad būtų tinkamai įgyvendinami vaiko teisės ir interesus reglamentuojantys teisės aktai ir JT Konvencija, teikti pagalbą ir keistis informacija su valstybės ir savivaldybės institucijomis ir įstaigomis, kurios dalyvauja ir sprendžia su vaiko teisių apsauga ir interesais susisijusius klausimus (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, 2017).

Pagrindinė institucija atsakinga už vaiko teisių apsaugą yra Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, kuri analizuoja vaiko teisių apsaugos būklę, teikia tobulinimo projektus Lietuvos Respublikos Vyriausybei, rūpinasi vaiko globos (rūpybos), įvaikinimo klausimais, organizuoja tarpinstitucinį bendradarbiavimą vaiko teisių apsaugos srityje (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2017).

Svarbiausias Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos prioritetų šiuo metu yra institucinės globos pertvarka. 2014 m. vasario 14 d. pasirašytas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Nr. A1-83 „Dėl perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo“ (toliau tekste - veiksmų planas). Vienas iš pagrindinių šios pertvarkos tikslų, yra siekti, kad kiekvienas vaikas (ir neįgalus vaikas) augtų savo šeimoje, kurioje būtų užtikrinama darni aplinka ir sąlygos, o likę be tėvų globos vaikai augtų globėjų, įtėvių šeimoje ar šeimynoje ir gautų tinkamą pagalbą bendruomenėje. Pertvarkos viena iš tikslinių grupių yra vaikai likę be tėvų globos (įskaitant kūdikius), vaikai bei jų šeimos, kurios patiria riziką. Tikimasi, kad iki 2020 m. didelėse globos įstaigose vaikų nebeliks. Jie gyvens šeimose, šeimynose, mažuose, šeimos modelio, namų aplinkai artimuose globos namuose ir bendruomenėse.

Taip pat veiksmų plane pabrėžiama, kad:

- daugiau nei trečdaliui globojamų vaikų nustatyta institucinė globa. Iš institucijose globojamų vaikų daugiau kaip 35 proc. sudaro vaikai iki 3 metų amžiaus, o šiame amžiaus tarpsnyje ypač svarbu kuo anksčiau užtikrinti vaikų apgyvendinimą šeimose, ugdyti jų prierašumą ir pan.;
- socialinę riziką patiriančios šeimos negauna reikiamos pagalbos, kuri padėtų biologinei šeimai formuoti saugų ryšį su vaiku bei globojamiems vaikams gyventi šeimoje;
- nėra pakankamai išplėta vaikų globos (rūpybos) šeimoje sistema, nesukurta profesionalių globėjų sistema, globėjai, globodami (rūpindamiesi) vaikus (vaikais), pasigenda įvairios specialistų pagalbos;
- pastaraisiais metais mažėja asmenų, norinčių globoti ar įvaikinti vaikus, nes neišplėta vaikų globos (rūpybos) šeimoje formų įvairovė. Be to, neįgalių vaikų šeimos negauna reikiamos pagalbos bendruomenėje, todėl dalis neįgalių vaikų gyvena globos institucijose.

Norint pakeisti susidariusią situaciją bus siekiama įgyvendinti ir kurti šeimos problemų sprendimo prevencines priemones, kurios sudarytų galimybes vaikui augti savo šeimoje. Bus plečiamas vaikų dienos centrų tinklas bei didinamas jų prieinamumas, diegiamos pozityvios tėvystės mokymo programos tėvams, auginantiems vaikus, stiprinamas tarpinstitucinis bendradarbiavimas keičiantis informacija apie galimą vaiko atskyrimo nuo šeimos riziką, diegiama gimdyvių ir naujagimių priežiūros koordinuota sistema, kuriama pagalbos šeimai sistema. Plėtojama savivaldybėse kompleksiskai teikiamų paslaugų infrastruktūra ir prieinamumas vaikui ir jo tėvams, patiriantiems socialinę riziką ir negalintiems užtikrinti vaikui tinkamos šeimos aplinkos bei tenkinti vaiko poreikius. Kuriama ir plėtojama

kompleksiškai teikiamų paslaugų neįgaliam vaikui ar specialiujų poreikių turinčiam vaikui ir jo šeimai sistema, bus teikiamos trumpalaikės pagalbos šeimai (laikino „atokvėpio“ paslaugos) ir asmeninio asistento vaikui ir šeimai paslauga. (Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo, 2014).

Reikia tikėtis, kad visų veiksmų plane išsikeltų tikslų ir uždavinių pavyks pasiekti ir visi numatyti etapai bus įveikti. O vaikams likusiems be tėvų globos (rūpybos) bus užtikrinama galimybė augti šeimai artimoje aplinkoje. Socialinės rizikos šeimos, vaikams su negalia ar specialiaisiais ugdymosi poreikiais, globėjams (rūpintojams) bus plečiamos paslaugos ir didinama teikiamų paslaugų kokybė. Tačiau būtina atkreipti dėmesį, kad uždarydami institucijas skubotai be išvystytų aukštos kokybės alternatyvių paslaugų gali būti labai pavojinga. Galima vaikus įstumti į dar pavojingesnę situaciją, pažeisti jų teises ir interesus. Vaikų perkėlimo procesas iš institucijų į naują gyvenamąją vietą labai atsakingas sprendimas, kurį reikia atsargiai ir kruopščiai planuoti ir teikti paramą. Kiekvienas vaikas yra individualus, turintis savitų poreikių ir norų. Priimant sprendimus, kuri vieta jam bus tinkamiausia gyventi būtina įvertinti vaiko giminystės, draugystės ryšius, jo artimus santykius (Gvaldaitė ir Šimkonytė, 2016).

Apibendrinant galima teigti, kad pertvarkos metu būtina teikti įvairiapuses paslaugas tiek vaikams gyvenantiems globos institucijose, tiek dirbančiam globos institucijoje personalui, nes visus palies dideli pokyčiai. Svarbu atkreipti dėmesį, kad vykdoma pertvarka būtų stebima nepriklausomų ekspertų, vykdomas proceso vertinamas ir analizė.

Dar viena svarbi institucija, tai Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, kurios pagrindiniai uždaviniai tvarkyti globojamų vaikų apskaitą, vykdyti ir prižiūrėti vaikų netekusių tėvų globos (rūpybos) siuntimą į globos įstaigas, organizuoti specialistų, kurie vykdo vaiko globėjų (rūpintojų) patikrinimus, mokymus ir atestavimą. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba glaudžiai bendradarbiauja su savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriais, apsikeičiant metodinėmis rekomendacijomis ir gaunant reikiamą informaciją apie vaiką ir šeimą (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, 2017).

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba su Neįgaliųjų reikalų departamentu prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2015 m. lapkričio 3 d. pradėjo įgyvendinti projektą „Tvaraus perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų sistemos sąlygų sukūrimą Lietuvoje“. Institucinės globos pertvarkymo procesas susideda iš trijų dalių, šiai dienai vykdomas I etapas, kurio metu kuriamos tinkamos pertvarkai sąlygos ir numatomas paslaugų teikimas, didinant esamų prieinamumą. Viena iš

projekto veiklą yra, sukurti naujų formų bendruomenines paslaugas likusiems be tėvų globos vaikams. Įgyvendinus projektą turėtų atsirasti bendruomeniniai vaikų globos namai, šeimai patiriančiai krizę teikiamos paslaugos, ir 18-24 m. jaunuoliams, paliekantiems institucinę ir (arba) bendruomeninę globą, būtų kuriami savarankiško gyvenimo namai (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, 2017).

Apibendrinant galima teigti, kad palaipsniui mažinant vaikų skaičių institucinėse globos institucijose, skatinama vaiko globa šeimoje, atitinkanti vaiko interesus. Reformomis siekiama pereiti prie tokio vaiko globos (rūpybos) modelio, kuris geriausiai atitiktų vaiko globos (rūpybos) tikslus ir ruoštų vaiką savarankiškam gyvenimui ir sėkmingai integracijai į visuomenę. Taip pat teikiamos įvairiapusės, kvalifikuotos ir kokybiškos paslaugos vaikams, tėvams ir globėjams (rūpintojams).

Būtina paminėti dar vieną instituciją, kurios regioniniu mastu vienintelės užtikrina vaiko teisių apsaugos įgyvendinimą, yra savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai. Išskirsime svarbiausius skyrių uždavinius įgyvendinant vaiko teises ir interesus globos steigimo procese: vaikui likusiam be tėvų globos (rūpybos) teisės aktų nustatyta tvarka organizuoti globos (rūpybos) nustatymą ir jos pasibaigimą, vykdyti jos priežiūrą šeimose ir socialinės globos įstaigose. Organizuoti ir koordinuoti tinkamiausių asmenų norinčių tapti vaiko globėju (rūpintoju), įvaikintojų pasirengimą ir parinkimą. Globojamam (rūpinamam) vaikui organizuoti socialinę globą ir socialinę priežiūrą jo tėvams.

Tačiau Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2015 m. veiklos ataskaitoje išvelgiami savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos trūkumai. Atlikus savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriuose veiklos tyrimus, pastebėtos problemos jų veikloje, reikalaujančios atidesnio vaiko teisių apsaugos skyrių dėmesio. Išskirsime tik tas veiklos sritis, kurios susijusios su vaiko teisių ir interesų įgyvendinimu steigiant globą (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. 2015 metų veiklos ataskaita, 2016).

Viena iš išskiriamų veiklos sričių yra pagalbos vaikui ir šeimai neteikimas ar netinkamas jos koordinavimas. Ataskaitoje pažymima, kad vaikams nustačius laikinąją globą šeima neįrašoma į socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitą. Todėl šeimai neteikiamos socialinės paslaugos, neatliekamas darbas su šeima, siekiant, kad vaikas būtų gražintas į šeimą. Taip pat vengiama griežčiau vertinti tėvų gebėjimą tinkamai užtikrinti vaiko teises bei interesus, delsiama įtraukti šeimą į socialinių įgūdžių stokojančių šeimų, auginančių vaikus, apskaitą, kad šeimą būtų galima stebėti ir suteikti reikiamą pagalbą (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. 2015 metų veiklos ataskaita, 2016).

Dar viena sritis, tai globos (rūpybos) netinkamas organizavimas bei priežiūra. Nustatyta, kad yra nepakankama vaiko globos (rūpybos) priežiūra vertinant globėjo (rūpintojo) (įskaitant ir globos instituciją) pareigų vykdymą. Neužtikrinama reguliarus vaiko lankymasis pas gydytojus. Vertinant asmens tinkamumą būti vaiko globėju (rūpintoju) netinkamai atsižvelgiama į gyvenimo sąlygas, materialinę padėtį, vaiko globėju (rūpintoju) skiriami skirtingos kultūrinės, kalbinės aplinkos asmenys, dėl šios aplinkybės gali sunkiau adaptuotis tiek vaikas, tiek globėjas (rūpintojas). Vaikui buvo parenkamas ne jo poreikius geriausiai galėsiantis užtikrinti globėjas, o atvirkščiai.

Pažeidžiamos vaiko teisės pagal JT Konvencijos 12 straipsnį, nustatyta, kad vaikas netinkamai išklausomas. Vaiko teisių apsaugos specialistai aiškinasi vaiko nuomonę dalyvaujant pašaliniais asmenimis. Taip pat neišklausoma vaiko nuomonė susijusi su jo interesais dėl brolių ir seserų neišskyrimo, pasitaiko, kad neįvertinamas vaikų tarpusavio ryšys (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. 2015 metų veiklos ataskaita, 2016).

Suprantama, kad savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriams tenka didelė atsakomybė už tinkamą vaiko teisių ir interesų užtikrinimą, tačiau šie pastebėti veiklos trūkumai signalizuoja, kad reiktų peržvelgti Lietuvos Respublikos vaiko teisių pagrindų įstatymo pakeitimo įstatymą ir kitus teisės aktus, užtikrinančius vaiko teisių apsaugą bei sklandų savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrių darbą.

Reikia nepamiršti ir nevyriausybinių organizacijų, kurios taip pat stengiasi aktyviai dalyvauti siekiant užtikrinti vaiko teisių apsaugą. Tai demokratinės organizacijos, įkurtos laisva asmenų valia, kurios nesiekdamos pelno ar tiesiogiai dalyvauti valstybės valdyme, dirba visuomenės ar tam tikrų socialinių grupių labui (Sakalauskas, 2000).

Nevyriausybine organizacija Žiburio fondas, kurio pagrindinė veiklos sritis kokybiškos vaiko globos (rūpybos) kūrimas šeimai artimoje aplinkoje. Žiburio Fondas teikia įvairiapusę pagalbą ir paslaugas globėjams, tėvams ir jų šeimose augantiems vaikams, siekiant užtikrinti vaikų saugią bei sveiką vaikystę šeimai artimoje aplinkoje. Organizuoja ir vykdo įvadinius globėjų ir tėvių mokymus pagal privalomąją GIMK programą, konsultuoja ir padeda asmenims, norintiems tapti globėjais ar tėviais („Žiburio“ labdaros ir paramos fondas, 2017).

Sos vaikų kaimas – tarptautinė vaikų gerovės organizacija, vykdanči ilgalaikę vaikų globą (rūpybą) SOS kaime, kur juos augina SOS mamos. Vykdo šeimų stiprinimo programą, taip pat rengia profesionalių globėjų tinklą. „Inkilo“ nameliuose steigama laikina krizėje atsidūrusių vaikų globa. Organizuojama palydimoji globa sulaukusiems 18 metų jaunuoliams jaunimo namų programoje (Sos vaikų kaimai. Lietuva, 2017).

UNICEF Lietuva įgyvendino vaiko teisių įgyvendinimo Lietuvoje kampaniją dėl JT Konvencijos ratifikavimo. UNICEF didelį dėmesį skyrė vaikams, netekusiems tėvų globos. Ypač aktyviai rėmė reformas Lietuvoje skatinančias alternatyvias valstybės institucijose gyvenantiems kūdikiams. Remiantis pasauline patirtimi, įkurdinus institucijoje ilgesniam kaip 3 mėnesių laikotarpiui, kūdikius ar vaikus iki 3 metų be tėvų ar globėjų, tai gali turėti įtakos vaikų intelekto, emociniui ir fiziniui vystymosi sulėtėjimui. Kylant grėsmei vaikų sveikatai, pažeidžiamos jų teisės, todėl vaikai iš šeimos turėtų būti paimami tik kraštutiniu atveju (Unicef Lietuva, 2017).

Apibendrinant galima teigti, kad išlieka aktuali institucijų sudarančių vaiko teisių apsaugos sistemą funkcijų įgyvendinimo, veiklos darnos, koordinavimo ir bendradarbiavimo trūkumo problema. Taip pat išlieka formalus požiūris į vaiko teisių ir interesų apsaugą. Todėl būtinas aktyvesnis ir geresnis tarpinstitucinis bendradarbiavimas, įtraukiant nevyriausybinės organizacijas, visuomenę ir vietos bendruomenes, vaikus ir tėvus bei kitus suinteresuotus asmenimis.

2. VAIKO INTERESAI

2.1. Intereso samprata

Vaiko teisės apibrėžtos teisės aktuose ir atspindi vaiko augimo ir raidos prielaidas, apimant fizinę ir protinę, taip pat dvasinę, kultūrinę ir socialinę raidą. Tačiau reikia atkreipti ypatingą dėmesį į tai, kad kiekvieno asmens unikalumas lemia skirtingus interesus. Vadinasi įgyvendindami vaiko teises, pirmiausia turime vadovautis vaiko interesų apsaugos ir gynimo principu, reiškiančiu, kad priimant bet kokią sprendimą, susijusi su vaiku, vaiko interesai yra svarbiausi (Kairienė, 2013).

Interesas – sudėtinga sąvoka, kuri yra ne tik teisės, bet ir daugelio kitų mokslų šakų tyrimo objektas. Teisės moksle intereso prigimties ir esmės klausimai yra labai svarbūs. Intereso sąvoka nėra tiksliai apibrėžta mokslinėje literatūroje, todėl ji aiškinama skirtingai. Yra išskiriamos trys intereso prigimties mokslinės teorijos (Krivka, 2009):

Išorinių aplinkybių teorija. Interesas aiškinamas kaip asmens dėmesys konkrečioms išoriniams objektams. Taip pat išskiriamos kelios intereso savybės: 1) interesas nukreiptas į atitinkamą objektą; 2) sąmoningai suvokiama geidžiamo objekto reikšmė; 3) intereso buvimą rodo dėmesys objektui; 4) interesas susijęs su poreikiu, bet jam netapatūs. Šios teorijos trūkumas, kad neatskleidžiamas intereso individualumas, priklausymas konkrečiam asmeniui.

Vidinio veiksnio teorija. Pabrėžia intereso objektyvaus ir subjektyvaus elemento vienovę. Šios teorijos požiūriu, interesas - tai motyvas ar motyvuota asmens būklė, skatinanti pažintinę veiklą. Interesas atsiranda dėl vidinio noro pažinti tikrovę. Šioje teorijoje pabrėžiamas valinis intereso bruožas. Bandoma susieti idealius ir materialius objektus, skatinančius žmogų veikti, ir žmogui būdingą vidinį veržimasi siekti šio objekto. Tačiau ši teorija nepaaiškina, kodėl interesas gali egzistuoti, kaip vidinis veiksnys nepriklausomai nuo žmogaus. Taip pat nepaaiškintas faktas, kad skirtingi žmonės gali turėti vienodus interesus (interesų bendrumas).

Sąveikos teorija. Intereso prigimtis ir įgyvendinimas siejamas su visuomeniniais santykiais. Viena iš sąveikos teorijos krypčių yra požiūris į interesą, kaip į ypatingą poreikio išraišką visuomeniniuose santykiuose, kai kiekvieno individo poreikis kreipia jo veiklą, kad būtų įmanomas realus objekto vartojimas. Taip interesai gali pasireikšti tik tada, kai subjektas dalyvauja įvairiuose visuomeniniuose santykiuose ir sąveikauja su kitais asmenimis (Krivka, 2009).

Pasak, E. Krivkos teisės teorijoje intereso samprata išskiriama dviem tarpusavyje susijusiomis kategorijomis: objektyvusis ir subjektyvusis interesas. Kai atspindima asmens arba grupės padėtis visuomenėje, objektyviai egzistuojančius socialinius poreikius, kurie nepriklauso nuo individo sąmonės, tai vadinama objektyvia kategorija. Dėl objektyviosios intereso kategorijos kriterijų iš esmės yra sutariama ir juos galima nustatyti, kadangi remiamasi visuotinai priimtiniais socialiniais poreikiais (Krivka, 2007).

Reikia pažymėti, kad interesai turi savybę kisti. Aplinkos kaita, žmogaus gyvenimui keliami reikalavimai, raidos pokyčiai yra neatsiejami ir nuo interesų kaitos. Kadangi vaiko raida intensyvesnė, būtina atsižvelgti į vaiko raidos ypatumus, norint nustatyti vaiko interesus. Numačius bendras kiekvienam vaikui augti ir vystytis būtinas sąlygas ir atspindinčius jo poreikius, galima nusakyti objektyvųjų intereso turinį, tačiau visų pirma reikia įvertinti sveiką ir saugią aplinką, asmens neliečiamybę, stiprius socialinius ryšius (su tėvais, artimaisiais, draugais), galimybę mokytis, ilsėtis, žaisti, lavinti gebėjimus, išsaugoti orumą, laisvai reikšti pažiūras ir pan. Atsižvelgiant į kiekvieno asmens unikalumą, išskiriami tik jam būdingi interesai, kurie priklauso nuo konkrečių asmeninių ir aplinkos bruožų (Kairienė, 2013).

Išsiaiškinus tam tikras asmens charakteristikas, tokias kaip amžius, lytis, vaiko sveikata, ypatingi gabumai ir pan., kurių žinojimas leidžia objektyviai įvertinti vaiko poreikius, galima spręsti apie vaiko interesų objektyviają pusę, atsietai nuo jo. Nuo visuomenės raidos lygmens, priklauso kokios sąlygos yra būtinos asmens būčiai užtikrinti žemiausiu lygiu, tai požymiai lemiantys objektyvųjų poreikį (Kairienė, 2012).

Subjektyviųjų interesų formavimasis (objektyviųjų interesų atspindys sąmonėje) yra sudėtingas procesas, kai objektyviųjų interesų suvokimą veikia teisė, etika, moralė, religija,

politika, kultūra, papročiai ir kiti veiksniai (Krivka, 2007). Tai subjekto atspindys, kuris parodo įsisąmoninimo būklę. Siekiant nustatyti subjektyvųjį interesą, grindžiamasi nuostata, kad tik pats asmuo geriausiai žino, kas jam svarbu, todėl jis yra geriausias savo interesų vertintojas. Teisės aktuose įtvirtinta nuostata išsiaiškinti vaiko nuomonę, nesvarbu kokio jis amžiaus ir kai sprendžiamas bet koks su vaiku susijęs klausimas. Vaikas sugebantis suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklaustas tiesiogiai, o jei neįmanoma, skiriamas atstovas. Sprendimas priimamas atsižvelgiant į vaiko nuomonę, jei tai neprieštarauja vaiko interesams. Atstovauti vaiko teisėms ir interesams apima tėvų ar globėjų (rūpintojų) veiksmus bei įstatyme numatytų valstybės ar savivaldybės institucijų atstovų veiksmus atstovaujant vaiko teisėms, ginant viešąjį interesą. Viena iš vaiko teisių apsaugos skyriaus paskirčių yra atstovauti vaiko teisėms ir interesams, ginti juos teisės aktų nustatyta tvarka. Tačiau reikia nepamiršti, kad atstovavimas vaikui siejamas su sprendimų, atitinkančių geriausius vaiko interesus priėmimu. Atstovaudami vaikui turime ne tik nustatyti vaiko interesų turinį, bet tarpininkaudami perteikti vaiko nuomonę. (Kairienė, 2013).

Siekiant išskirti visuomeninių ir individualių veiksmų realias priežastis, intereso sąvoka buvo išplėtotą socialinės minties vystymosi raidoje, teigiant, kad visose visuomeninio gyvenimo srityse žmonių veiklos varomosios jėgos yra interesai. Teigiama, kad subjekto veikimui yra svarbūs ne tik interesai, bet ir poreikiai. Poreikio ir intereso sąvokos yra panašios, bet yra ir esminių skirtumų. Poreikio sąvoka taikoma viskam, kas gyva, o intereso sąvoka – tik visuomeniniame gyvenime. Interesas yra ypatingos rūšies poreikis, socialinis, arba poreikis, suformuotas socialinėmis gyvenimo sąlygomis (Krivka, 2007).

Vaiko poreikiai apima tam tikras poreikių grupes. Pirma grupė susijusi su bendrais poreikiais, būdingais visiems asmenims. Pasižyminčiais tam tikra visuma požymių, kurie priklauso nuo amžiaus, lyties, socialinių, religinių, kultūrinių veiksmų ir kt. Antra, individualūs arba specialūs poreikiai, būdingi konkrečiam vaikui, pavyzdžiui socialiniai ryšiai, charakterio bruožai, persirgtos ligos ir pan. Trečioje grupėje yra poreikiai, atsiradę dėl tam tikro potyrio, pavyzdžiui smurto artimoje aplinkoje (Kairienė, 2013).

Apibendrinant, galima teigti, kad nustatant vaiko interesus svarbu atsižvelgti tiek į objektyviai, tiek ir į subjektyviai nustatomus vaiko poreikius. Vaiko interesų nustatymo problemos siejamos su subjektyviojo intereso nustatymo galimybėmis, kai vaikas negali išsakyti savo nuomonės, jam nesudaroma tokia galimybė arba jo nuomonė prieštarauja jo interesams. Tuomet grindžiamasi objektyviuoju interesu, vertinat poreikius, tačiau tai yra tik prielaida, ir negali atspindėti vaiko geriausių interesų. Va čia ir kyla interesų apibrėžties problema.

2.2. Vaiko interesų nustatymas

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalis įtvirtina konstitucinę pareigą saugoti ir globoti vaikystę, tad sprendžiant kylančius klausimus dėl vaikų, būtina užtikrinti vaikų, kaip ypatingos visuomenės dalies, teises ir interesus (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992).

Vaiko interesas ir gerovės prioritetas visose visuomenės ir gyvenimo srityse įtvirtintas JT Konvencijoje, atskiri jos straipsniai įtvirtina kas svarbiausia vaikui nustatant jo interesus. Visų pirma valstybė turi imtis visų reikiamų priemonių, kad vaikas būtų apsaugotas nuo bet kokios diskriminacijos ar bausmių (amžius, lytis, rasė, socialinė padėtis, negalia). Diskriminacijos sąvoka nėra apibrėžta, tačiau išskiriamos sunkiai gyvenančios ir pažeidžiamiausios visuomenės grupės, siekiant, visų žmonių vienodų teisių prieš įstatymą (JT konvencijos 2 straipsnis). Įtvirtinama, kad imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, svarbiausia - vaiko interesai. Šio principo formuluotė rodo, kad jo taikymo sritis labai plati ir apima ne tik valstybės inicijuojamus veiksmus, bet ir visas privačias įstaigas bei visus veiksmus, taikomus vaikams, kaip socialinei grupei (JT Konvencijos 3 straipsnis). Tad vaikai turi teisę augti šeimoje, o atskiriami nuo tėvų, išskirtiniais atvejais (JT Konvencijos 9 straipsnis). Konvencijos preambulėje šeima vadinama „natūralia visų jos narių, ypač vaikų, augimo ir gerovės aplinka“, pripažįstama, kad „vaikas visapusiškai ir harmoningai vystytis gali tik augdamas šeimoje, jausdamas laimę, meilę ir supratimą“. Taigi vaikas turi turėti galimybę išsaugoti teisę į šeimos ryšius (JT Konvencijos 8 straipsnis). Taip pat vaikui turi būti užtikrinama galimybė nuolat ir tiesiogiai bendrauti su abiem tėvais, išskyrus ypatingas aplinkybes (JT Konvencijos 10 straipsnis). Išklausyti turime kiekvieno vaiko nuomonę. Kiekvienas galintis suformuluoti savo pažiūras vaikas turėtų teisę laisvai jas reikšti visais jam svarbiais klausimais. Atsižvelgiant į vaiko amžių ir brandumą (JT Konvencijos 12 straipsnis). Vaikams, kurie laikinai arba visam laikui yra netekę savo šeimos aplinkos arba kurie dėl savo interesų negali būti toje aplinkoje, turi būti teikiama valstybės apsauga ir parama (JT Konvencijos 20 straipsnis). Reikalaujama reguliariai tikrinti visus vaikus atiduotus į globos įstaigas, vertinant ar buvo pagrindas vaiką įkurdinti institucijoje ir kas nuveikta vaiką globojant (25 straipsnis). Jeigu tėvai netinkamai prižiūri vaiką ar negali globoti (rūpintis) savo vaiko dėl tam tikrų aplinkybių, pirmiausia reikia ieškoti galimybių vaikui globą (rūpybą) suteikti artimųjų giminaičių šeimoje, jei tokios galimybės nėra, ieškoma globėjų (rūpintojų) ir tik pačioje paskutinėje vietoje, išnaudojus visas galimybes vaikui skiriama institucinė globa. Tėvai yra atsakingi, kad vaikai turėtų tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam ir socialiniam vystymuisi,

tačiau valstybė atsižvelgdama į savo nacionalines sąlygas ir galimybes, turi užtikrinti visas sąlygas vaikui gyventi ir augti sveikam. (JT Konvencijos 27 straipsnis). Todėl būtina vaikus apsaugoti nuo įvairiausio pobūdžio fizinio ar psichologinio smurto, kol juos globoja tėvai ar kiti asmenys. Taip įtvirtinama vaikų teisė į pagarbą jų orumui ir fizinei bei asmens neliečiamybei (JT Konvencijos 19 straipsnis). (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1995).

Nors JT Konvencija Lietuvoje ratifikuota jau nuo 1995 metų, tačiau tik dabar buvo atsižvelgta į šį straipsnį ir 2017 m. vasario 14 d. valstybė papildė Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą ir uždraudė visų formų smurtą prieš vaiką, įskaitant fizines bausmes ir įsipareigojo imtis visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo ir kitų priemonių užtikrinant vaiko apsaugą. Priimtais pakeitimais nuspręsta įtvirtinti ir apibrėžti smurto prieš vaiką formas: fizinį, psichologinį, seksualinį smurtą ir nepriežiūrą (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996).

Vaikai smurto pasekmes išgyvena ypač sunkiai, tokie vaikai dažnai turi bendravimo sunkumų, nepasitiki kitais žmonėmis ir savimi, jų vertybių sistema iškreipta, patys dažnai smurtauja, yra linkę nusikalsti. Smurtaujančioje šeimoje gyvenantis vaikas pasaulį suvokia kaip priešišką ir pavojingą, jam būdinga prasta savikontrolė, lydi neigiami emociniai išgyvenimai (Suslavičius ir Valickas, 1999).

Taigi Lietuva įsipareigojo apsaugoti vaikus nuo fizinio smurto - tiesioginių ar netiesioginių tyčinių fizinių veiksmų prieš vaiką, taip pat fizinių bausmių, sukeliančių vaikui skausmą, darančių žalą arba keliančių pavojų jo gyvybei, sveikatai, raidai ar žalą garbei ir orumui. Seksualinio smurto, kai naudojant prievartą, jėgą ar grasinant arba piktnaudžiaujant pasitikėjimu, valdžia ar įtaka vaikui imamas seksualinių veiksmų su vaiku. Apibrėžta, kad draudžiama vaikus išnaudoti prostitucijos tikslams, pornografijai, verbuoti, versti ar įtraukti dalyvauti pornografinio pobūdžio renginyje, rodyti pornografiją arba kitas vaikų seksualinio išnaudojimo formas, tvirkinti vaikus. Psichologinio smurto, kai vaiko teisės ir individualumas pažeidinėjamas nuolat, žeminant, tyčiojantis, gąsdinant, trikdamas vaiko raidai būtinas veiklas, skatinant asocialų elgesį ar elgesį, darantį žalą arba keliantį pavojų vaiko gyvybei, sveikatai, raidai ar žalą jo garbei ir orumui. Nepriežiūros, kai nuolat ar aplaidžiai netenkinami būtini vaiko fiziniai, emociniai ir socialiniai poreikiai, kurie daro žalą ar kelia pavojų vaiko gyvybei, sveikatai ir raidai. Taip pat nuo fizinių bausmių, kai sukeliamas fizinis skausmas, net ir nedidelis ar siekiant kankinti vaiką fiziškai, panaudojant fizinę jėgą (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 2, 6, 10, 49, 56, 57 straipsnių pakeitimo ir Įstatymo papildymo 2-1 straipsniu įstatymas, 2017).

Fizinės bausmės, tai bet koks poveikis nukentėjusiojo kūno neliečiamybei suduodant smūgius, kratant, purtant, pastumiant, užgulant, smaugiant, duriant, mėtant kokius nors daiktus

ir t. t., nepriklausomai nuo jo stiprumo bei kilusių padarinių, t.y. kūno sužalojimo ar susargdinimo. Tikslas yra sukelti skausmą siekiant kontroliuoti vaiko elgesį, jį pakeisti ar nubausti (Grinevičiūtė, 2011).

Atsižvelgdami į aptartus JT Konvencijos straipsnius, kurie yra įtvirtinti ir Lietuvos teisinėje sistemoje, matome, kad jie tarpusavyje yra susiję ir norint įgyvendinti geriausias vaiko interesus reikia atsižvelgti į jų visumą. Tad galime teigti, kad teisinė sistema leidžia tinkamai įgyvendinti geriausių vaiko interesų laikymąsi. Tik svarbu įgyvendinant vaiko teises ir interesus yra pagarba vaiko pažiūroms. Kai suaugusiojo ir vaiko nuomonės nesutampa, kyla klausimas kuo vadovaujantis turėtų būti priimamas sprendimas. Norint įgyvendinti teisinį vaiko statusą, tai padaryti įmanoma tik tada, kai yra lygiaverčiai santykiai su vaiku. Tokiu atveju tiek suaugusiojo, tiek vaiko požiūriai yra derinami, atsižvelgiant į vaiko amžių ir gebėjimus, vertinant aktyvaus dalyvavimo galimybę konkrečiu atveju. Vadinasi vaikui ne tik bus suteikta galimybė išsakyti savo nuomonę, tačiau ji bus ir išgirsta. Kita ar atsižvelgsime į vaiko išsakytą nuomonę priklausys nuo to, kiek jo nuomonė pagrįsta vaiko supratimu, socialine branda, gebėjimu prisiimti atsakomybę. Tačiau šioje vietoje susiduriame su vaiko interesų įgyvendinimo problema, kuri siejama su suaugusiais, visų pirma tėvais. Labai daug priklauso nuo suaugusiųjų požiūrio į vaiką, kaip teisinį subjektą, ar vaikas laikomas lygiaverčiu dalyviu (Kairienė, 2013).

Nei Lietuvos, nei tarptautiniuose teisės aktuose nėra išsamiai pateikta, kaip vaiko interesai turėtų būti nustatomi ir ginami konkrečioje situacijoje, todėl priimant sprendimą dėl geriausių vaiko interesų, išklausius jo nuomonę, svarbu rasti atsakymus: kas ir kaip sprendžia dėl geriausių vaiko interesų ar vaiko gerovės; kas vaikui blogiausia ir geriausia; kaip nustatoma vaiko branda ir kaip išlaikoma pusiausvyra priimant sprendimą dėl geriausių vaiko interesų, kai jo nuomonė prieštarauja; kaip vaiko nuomonė įtakoja sprendimo priėmimą; koku būdu nustatoma vaiko nuomonė ir kaip jai atstovaujama (Kairienė, 2013).

Apibendrinant galima teigti, kad nustatant geriausias vaiko interesus būtina išklausti vaiko nuomonę, jeigu vaiko nuomonės išklausti neįmanoma arba ji prieštarauja jo interesams, atsižvelgiama į vaiko poreikius, įvertinamos vaikui augti ir vystytis būtinos sąlygos, individualūs ir specialieji poreikiai. Tačiau reikia nepamiršti, kad interesai turi savybę kisti, yra priklausomi nuo raidos tarpsnių, taip pat visada reikia įvertinti skirtingų vaiko interesų įgyvendinimo prielaidas. Tik tada priimti tinkamus sprendimus, kurie geriausiai atitinka vaiko interesus.

3. VAIKO GLOBOS ASPEKTAI

3.1. Vaiko globos samprata

Vaiko globa remiantis teisiniais dokumentais apibrėžiama, kaip likusio be tėvų globos vaiko, įstatymų nustatyta tvarka patikėto fiziniam ar juridiniam asmeniui, priežiūrą, auklėjimą ir ugdymą bei kitų jam tinkamų dvasiškai ir fiziškai augti sąlygų sudarymą ir palaikymą, jo asmeninių, turtinių teisių bei teisėtų interesų gynimą ir atstovavimą (Kvieskienė ir Pabedinskienė, 2002).

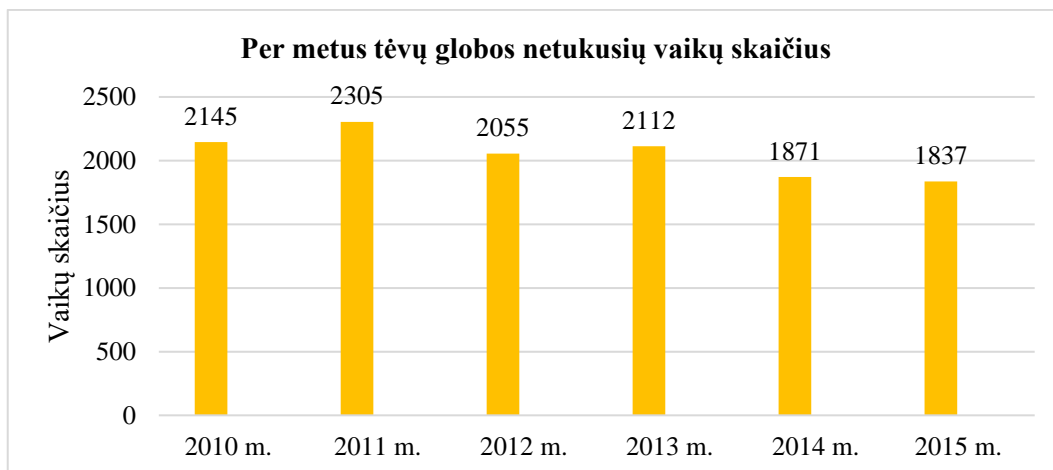
Ne visi vaikai, dėl įvairiausių priežasčių gali gyventi ir augti šeimose, kuriose jie gimė, todėl vaiko globa (rūpyba) pastaruoju metu tampa vienu aktualiausių vaiko gerovės klausimų. Terminas *globa* apibrėžiamas, kaip globojimas arba kaip nepilnamečių našlaičių teisių ir interesų apsauga. *Globos* sąvoka dažniausiai naudojama kalbant apie socialines problemas, tačiau neatskiriant nuo pedagogikos ir ugdymo (Bankauskienė ir Staskevičienė, 2012). Globa (rūpyba) – likusio be tėvų globos vaiko, įstatymų nustatyta tvarka patikėto fiziniam arba juridiniam asmeniui, priežiūra, auklėjimas ir ugdymas, kitų jam tinkamų dvasiškai ir fiziškai augti sąlygų sudarymas ir palaikymas, jo asmeninių, turtinių teisių bei teisėtų interesų gynimas ir atstovavimas jiems (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Lietuva siekdama pagerinti vaikų, likusių be tėvų globos, padėtį, bei norėdama tobulinti vaikų globos sistemos organizavimą ratifikavo tarptautinius dokumentus, susijusius su vaiko teisių apsauga bei globa, priėmė naujus įstatymus. Pagrindiniai dokumentai ir įstatymai reglamentuojantys likusio be tėvų globos vaiko globą (rūpybą) yra šie: Lietuvos Respublikos Konstitucija, JT Konvencija, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas, Lietuvos Respublikos šeimynų įstatymas, vaiko laikinosios globos (rūpybos) organizavimą reglamentuojantys teisės aktai, kiti teisės aktai ir nuostatai. Vaiko globos nustatymo ir priežiūros procedūras reglamentuoja Vaiko globos organizavimo nuostatai.

Per 2015 metus 1643 vaikai iki globos nustatymo augo 1162 biologinėse šeimose. Ataskaitiniais metais daugiausia (727 vaikai), t. y. 44 %, tėvų globos netekusių vaikų iki globos nustatymo augo su vienu iš savo tėvų (kai vienas iš tėvų dėl įvairių priežasčių negali rūpintis).

Analizuojant 2013-2015 m. duomenis, pastebima tendencija, kad iki globos nustatymo daugiausiai vaikų auga su motina. Dažniausia priežastis kodėl vaikai tėvų globos neteko, yra ta kad tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų nesirūpina, nesidomi vaiku, jo neprižiūri, netinkamai auklėja, naudoja fizinį ar psichinį smurtą, ir dėl to kyla pavojus vaiko fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi bei saugumui (Lietuvos Respublikos vaiko teisių

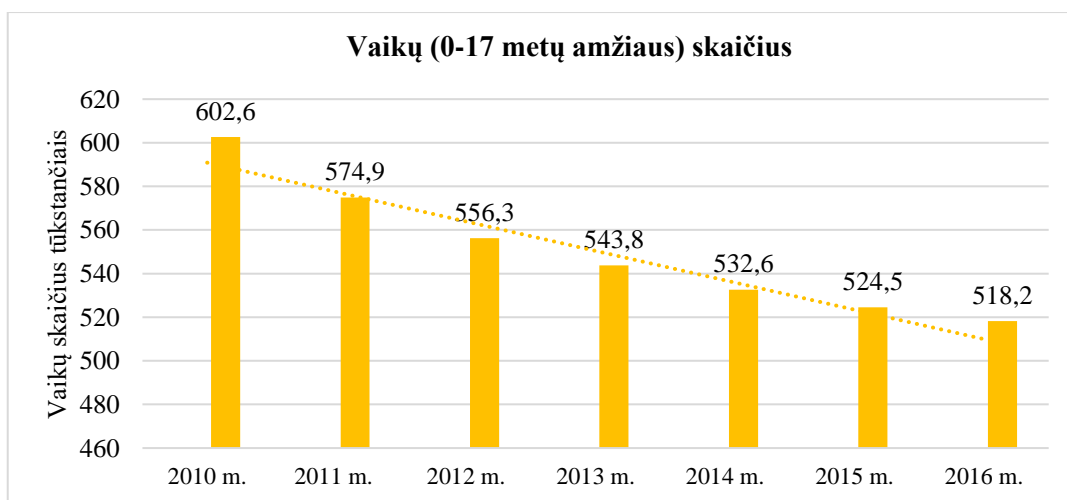
apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. 2015 metų veiklos ataskaita, 2016).

2 paveiksle matome, kaip kito tėvų globos netekusių vaikų skaičius per 2010 - 2015 metus. Iš tiesų galima būtų teigti, kad netekusių tėvų globos vaikų skaičius mažėja, tačiau žvelgiant į 3 paveikslą, matome, kad Lietuvoje mažėja ir gyvenančių vaikų skaičius. Tad turime sutikti, kad tėvų globos (rūpybos) netekusių vaikų skaičius mažėja minimaliai.

2 pav. Tėvų globos netekę vaikai per metus.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2017.

3 pav. Demografinė vaikų (0-17 metų amžiaus) charakteristika Lietuvoje.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2017.

Teisės aktuose, apibrėžiam, kad vaikui nustatoma globa (rūpyba) tais atvejais, kai jo tėvai dėl įvairių nepalankiai susiklosčiusių aplinkybių – priklausomybių, ligos, socialinių įgūdžių stokos, nesirūpinimo vaiku ar piktnaudžiavimo tėvų valdžia – negali patys auginti vaiko. Globa vaikui nustatoma iki 14 metų, rūpyba – nuo 14 metų (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000).

Žvelgdami į 1 lentelę, 2010 - 2015 metų duomenis, matome kad dažniausia globos (rūpybos) nustatymo priežastis yra ta, kai tėvai nesirūpino, nesidomėjo, neprižiūrėjo, netinkamai auklėjo vaiką. Įdomu, tai, kad per 5 metus nė karto globos (rūpybos) nustatymo priežastis - nebuvo tėvų smurto naudojimas prieš vaiką.

1 lentelė. Globos (rūpybos) nustatymo priežastys.

Priežastys:	2010 m.	2011 m.	2012 m.	2013 m.	2014 m.	2015 m.
tėvai nesirūpino, nesidomėjo vaiku, jo neprižiūrėjo, netinkamai auklėjo	1443	1704	1476	1522	1309	1288
tėvų valdžios apribojimas	82	47	33	45	40	29
vaikai tapo našlaičiais	154	143	113	114	111	127
vaikas įstatymu nustatyta tvarka atskirtas nuo tėvų	61	69	55	49	34	34
tėvai dingę ir jų ieškoma	5	19	16	3	13	5
tėvai naudojo smurtą	0	0	0	0	0	0
tėvai pripažinti neveiksniais	14	6	4	2	1	1
tėvai yra neveiksnūs nepilnamečiai	22	54	68	51	78	61
tėvystės ar artimos giminystės ryšiai nuo vaiko radimo dienos nenustatyti per tris mėnesius	12	4	4	12	7	9
tėvai teismo paskelbti mirusiais arba pripažinti nežinia kur esančiais	1	-	3	-	1	-
tėvai laikinai negalėjo rūpintis vaiku	411	338	317	359	325	320

Apibendrinant 1 lentelėje pateiktus duomenis, galime teigti, kad visuomenėje susiduriame su vis gausėjančiomis socialinėmis problemomis: didėjančia socialine diferenciacija, socialiniu neteisingumu, skurdu, nedarbu, socialinių įgūdžių stoka, įvairiomis priklausomybėmis. Kaip matome 2015 m. net 1288 vaikams buvo nustatyta globa (rūpyba) todėl, kad tėvai nesirūpino, nesidomėjo vaiku, jo neprižiūrėjo ar netinkamai auklėjo. Šis skaičius gali būti mažesnis, tačiau būtina aktyvinti prevencinį darbą, stiprinti šeimas, ugdyti bendruomeniškumą. Dirbant su socialinės rizikos šeimomis svarbu laiku suteikta individuali pagalba, numatyta individuali ir tikslinga paramos teikimo eiga.

Siekiant apsaugoti fizinius asmenis, šiuo atveju, vaikus, kurie nesugeba patys tinkamai įgyvendinti savo teisių ir teisėtų interesų, būtina sudaryti sąlygas tai padaryti. Taigi pagrindinis globos (rūpybos) tikslas - užtikrinti vaiko auklėjimą ir priežiūrą aplinkoje, kurioje jis galėtų saugiai tinkamai augti, vystytis ir tobulėti (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Globa yra viena iš priemonių, padedanti neveiksniam fiziniui asmeniui užtikrinti jo, kaip teisės subjekto, teisių įgyvendinimą, sukurti tinkamą aplinką jo ekonominiams socialiniams ir doroviniams interesams tenkinti. Įsteigiant nepilnamečio globą siekiama užtikrinti jo auklėjimą ir priežiūrą aplinkoje, kur jis galėtų saugiai ir tinkamai augti ir tobulėti.

Rūpyba yra nustatoma siekiant apsaugoti ir apginti ribotai veiksnus fizinio asmens teises ir interesus, šiuo atveju nepilnamečius 14 – 18 metų vaikus, netekusios tėvų globos. Nors jie yra pakankamai psichiškai subrendę, kad galėtų savarankiškai atlikti daugelį veiksmų, įgyvendinat savo teises, tačiau jiems būtina priežiūra (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000).

Teismui priėmus sprendimą ir pripažinus vaiką neveiksniu arba ribotai veiksniu, globėjas (rūpintojas) turi būti paskirtas nedelsiant. Tiek fiziniai tiek juridiniai asmenys, prisiimdami atsakomybę už vaiko globą (rūpybą) turi įgyvendinti vaiko globai (rūpybai) keliamus uždavinius. Pirma vaikui turi būti paskirtas toks globėjas (rūpintojas), kuris rūpintųsi, auklėtų, jam atstovautų ir gintų jo teises ir teisėtus interesus. Gyvenimo sąlygos turi atitikti jo amžių, sveikatą ir išsivystymą. Vaikas turi būti ruošiamas savarankiškam gyvenimui šeimoje ir visuomenėje (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000).

Remiantis vaiko globos (rūpybos) iškelto tikslu, kad vaikas, kuriam steigama globa (rūpyba) turi būti gražintas į aplinką kuo artimesnę natūraliai šeimai. Steigdami globą vadovaujamesi šiais principais (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000).

1) vaiko interesų pirmumas. Atliekant bet kokius veiksmus su vaiku, turi būti atsižvelgiam į svarbiausią kriterijų – vaiko interesus. Šio principo įgyvendinimas gali pasireikšti dvejopai: parenkant globos (rūpybos) formą ir skiriant asmenį globėju (rūpintoju). Visais atvejais būtina vadovautis vaiko interesais, atsižvelgti, kokia aplinka jam priimtinesnė, turint omenyje sveikatą, raidą, amžių, nuomonę ir kitas aplinkybes (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė, 2002).

2) pirmumo teisę tapti globėjais (rūpintojais) turi vaiko artimieji giminaičiai, jeigu tai atitinka vaiko interesus. Svarbu išsaugoti vaiko teisę į identiškumą, šeimos ryšius. Šio principo gali būti nesilaikoma jeigu artimieji giminaičiai neturi tinkamų gyvenimo sąlygų, kad vaikas galėtų deramai augti ir būtų tenkinami jo egzistenciniai poreikiai. Taip pat jeigu gyvenimas su artimaisiais giminaičiais keltų pavojų jo sveikatai ir pan.

3) vaiko globa (rūpyba) šeimoje. Šeima yra svarbiausia terpė vaikui sveikai augti, vystytis ir tobulėti. Vaikui augančiam šeimoje, yra perduodamos visuotinos vertybės, įsitikinimai, nuostatos, žinios, įgūdžiai.

Šeima suteikia vaikui pirmąją socialinių sąveikų patirtį, kurios yra asmeninės, ugdančios ir ilgalaikės, suteikiančios vaikui emocinio saugumo jausmą (Berns, 2009).

4) brolių ir seserų neišskyrimas, išskyrus atvejus, kai tai pažeidžia vaiko interesus. Organizuojant vaiko globą (rūpybą) būtina ieškoti galimybių brolius ir seseris įkurdinti kartu, taip išsaugant identitetą ir šeimos ryšius. Taip pat siekiama priartinti būsimas

vaiko gyvenimo sąlygas prie natūralios šeimos, taip sudarant kuo palankesnę psichologinę aplinką.

Antroji straipsnio dalis taip pat įtvirtina vaiko teisę būti išklausytam priimant sprendimus, susijusius su globos (rūpybos nustatymu), panaikinimu, globėjų (rūpintojų) skyrimu.

Atsižvelgiant į išdėstytus globos (rūpybos) nustatymo principus, juos reikia suvokti, kaip vertybinius kriterijus, kuriais remiantis kiekvienu konkrečiu atveju parenkamas vaiko globėjas (rūpintojas) (Sagatys, 2006). Globėjų (rūpintojų) atranka, vykdoma vadovaujantis Globėjų (rūpintojų) ir įtėvių paieškos, rengimo, atrankos, konsultavimo ir pagalbos jiems paslaugų rekomendacijomis. Atestuoti socialiniai darbuotojai turi įvertinti ir parengti išvadą, apie būsimų globėjų (rūpintojų) pasirengimą globoti (rūpintis) vaiku. Vertinama ir aptariami penki gebėjimai:

1. Vaikui saugios aplinkos užtikrinimas ir fizinių poreikių tenkinimas;
2. Vaiko poreikių tenkinimas bei raidos sunkumų kompensavimas.
3. Ryšių su biologine šeima užtikrinimas.
4. Pagalba vaikui užmezgant saugius ir patvarius ryšius.
5. Bendradarbiavimas sprendžiant vaiko ir šeimos problemas.

Būsimi globėjai (rūpintojai) turi išklausti privalomus GIMK mokymus, tai galioja ir vaiko artimiesiems giminaičiams (Dėl Globėjų (rūpintojų) ir įtėvių paieškos, rengimo, atrankos, konsultavimo ir pagalbos jiems paslaugų teikimo rekomendacijų patvirtinimo, 2011) . Taip pat prieš skiriant globėją (rūpintoją) turi būti atsižvelgta į kartu gyvenančius šeimos narius, vyresni kaip 16 metų asmenys turi pateikti rašytinį sutikimą. Būtina atsižvelgti ir į globėjo (rūpintojo) sveikatos būklę, kad būtų užtikrinta galimybė atlikti savo pareigas. Jei globėju (rūpintoju) paskiriama institucija, turi būti užtikrinama tinkamas globotinio (rūpintinio) interesus atitinkantis globos (rūpybos) funkcijų vykdymas. Globos (rūpybos) institucijų darbuotojams keliami tokie pat reikalavimai kaip ir bet kokiam kitam globos (rūpybos) funkcijas vykdančiam asmeniui (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė, 2002).

Apibendrinant galima teigti, kad vaikas likęs be įstatyminio atstovo ar vaikas, kurio tėvai neįstengia tinkamai įgyvendinti tėvų valdžios, turi būti apsaugotas ir juo privalo pasirūpinti valstybė, steigdama globą (rūpybą). Globa (rūpyba) steigiama vadovaujantis Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse numatytais principais. Parenkant globėją (rūpintoją) vadovujamasi specialistų rekomendacijomis, vaiko interesų pirmumo principu, vaikas dalyvauja sprendimų priėmimo procese, jeigu tai neprieštarauja jo interesams.

3.2. Vaiko globos rūšys ir formos

Lietuvos Respublikos Civilinis kodekse išskiriamos dvi vaiko globos rūšys - laikinoji ir nuolatinė globa (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Svarbu pažymėti, kad nuo 2017 m. sausio 1 d. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse įvyko svarūs vaiko laikinosios globos pakeitimai, 3.253 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad laikinoji globa (rūpyba) vaikui trunka ne ilgiau kaip dvylika mėnesių. Pasitaikius atvejams, kai laikinoji globa (rūpyba) trunka ilgiau kaip dvylika mėnesių Valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija nustatyta tvarka ir terminais turi apie tai informuoti Vyriausybės įgaliotą instituciją. Vyriausybės įgaliota institucija gavusi tokią informaciją per mėnesį, turi įvertinti šeimai teiktų socialinių paslaugų efektyvumą ir galimybes grąžinti vaiką į šeimą. Valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija įpareigojama priimti sprendimą grąžinti vaiką į šeimą arba sprendimą tęsti vaiko laikinąją globą ir paslaugų teikimą šeimai, arba kreiptis į teismą dėl nuolatinės globos (rūpybos) nustatymo vaikui (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000).

Laikinoji globa (rūpyba), tai laikinai be tėvų globos likusio vaiko priežiūra, auklėjimas, jo teisių ir interesų atstovavimas bei gynimas šeimoje, šeimynoje ar institucijoje. Nepilnamečiui dėl tikrų priežasčių laikinai patekus į padėtį, kai jo tėvai negali vykdyti jam savo pareigų tiek dėl nuo jų valios nepriklausančių aplinkybių (liga, suėmimas), tiek dėl tokių aplinkybių, kurios priklauso nuo jų valios (nepriežiūra, smurtas) steigama laikinoji globa (rūpyba). Kurios tikslas yra grąžinti vaiką į ankstesnę natūralią jo šeimą, pas tėvus. Tačiau šiuo tikslu taip pat siekiama kurti vaikui kiek įmanoma panašesnę į natūralią šeimą aplinką, kur kuo mažiau vaikui stigtų tikrųjų tėvų. Įsteigus globą (rūpybą) institucijoje tai įgyvendinti labai sudėtinga (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė, 2002).

Vaiko laikinoji globa nustatoma, kai (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000):

- tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų yra dingę ir jų ieškoma (kol teismas tėvus pripažins nežinia kur esančiais arba paskelbs mirusiais);
- tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų laikinai negali rūpintis vaiku dėl abiejų tėvų ar vieno iš jų ligos, suėmimo, bausmės atlikimo ar kitų svarbių priežasčių;
- tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų nesirūpina, nesidomi vaiku, jo neprižiūri, netinkamai auklėja, naudoja fizinį ar psichinį smurtą, ir dėl to kyla pavojus vaiko fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi ir saugumui (kol teismo tvarka vaikas bus atskirtas nuo tėvų).

Vaiko laikinoji globa (rūpyba) gali būti nustatoma skubiai, planuotai ir tėvų prašymu. Vaiko laikinosios globos (rūpybos) skubus nustatymas, kai Vaiko teisių apsaugos skyrius arba skyrius kartu su policija nedelsdami vyksta į vaiko buvimo vietą. Įvertinę aplinką ir grėsmę vaiko sveikatai, gyvybei, saugumui ir esant būtinybei paima vaiką iš jo buvimo vietos ir organizuoja vaiko laikiną apgyvendinimą Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų nustatyta tvarka. Esant galimybei, prieš paimdami vaiką, informuoja tėvus ar kitus vaiko atstovus pagal įstatymą (jeigu jie dalyvauja) apie jų teisę vaiką susigrąžinti arba skusti Vaiko teisių apsaugos skyriaus sprendimą dėl vaiko paėmimo, o nesant tos galimybės – skubiai raštu informuoja vaiko tėvus (jeigu jie yra žinomi) ar kitus vaiko atstovus pagal įstatymą apie vaiko paėmimą ir jo laikino apgyvendinimo vietą. Paėmimo dieną surašomas aktas dėl vaiko paėmimo ir laikino jo apgyvendinimo. Apie vaiko laikiną apgyvendinimą informuojamas savivaldybės administracijos struktūrinis padalinys, kuris atsakingas už socialinių paslaugų teikimą ir išmokų skyrimą. Išsiaiškinus vaiko padėtį bei surinkus informaciją apie jį ir jo šeimą ar kitus vaiko atstovus pagal įstatymą, vaiko teisių apsaugos skyrius priima vieną iš sprendimų:

- grąžinti vaiką tėvams ar kitiems vaiko atstovams pagal įstatymą;
- vaiką perduoti kitai savivaldybei (jeigu tėvai ten gyvena);
- nustatyti vaikui laikinąją globą (rūpybą) (Dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo pakeitimo, 2012).

Vaiko laikinosios globos (rūpybos) planuotas nustatymas vyksta, kai Vaiko teisių apsaugos skyrius, planuodamas vaiko laikinąją globą (rūpybą) pradeda rinkti dokumentus apie vaiką, jo tėvus, artimuosius giminaičius ir vaiko būsimąjį globėją (rūpintoją). Renkant informaciją vaiko laikinosios globos (rūpybos) planui, pagal poreikį kviečiami vaiko tėvai, savivaldybės socialiniai darbuotojai ir (ar) globos įstaigos darbuotojai, vaiko būsimi globėjai (rūpintojai), vaikas gebantis išreikšti nuomonę, kai tai neprieštarauja jo interesams, kiti susiję su vaiku ir jo tėvais asmenys. Sudarant vaiko laikinosios globos (rūpybos) planą būtinai atsižvelgiama į vaiko interesus ir stengiamasi jį išklaudyti, jei jis savo nuomonę išreikšti gali, ji įrašoma į planą. Kai vaiko laikinosios globos (rūpybos) planas būna parengtas, savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymu nustatoma vaiko laikinoji globa (rūpyba). Tėvams laikinai išvykstant iš Lietuvos, jų prašymu vaikui nustatoma laikinoji globa (rūpyba) (Dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo, 2012). Svarbu paminėti, kad skiriant vaikui laikinąją globą (rūpybą) tėvų valdžia neribojama (Valstybinė audito ataskaita. Ar vaikų globos sistema atitinka globojamo vaiko geriausius interesus?, 2014).

Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 3.257 straipsnis numato nuolatinės globos skyrimą, nustatytais atvejais, vaikams likusiems be tėvų globos, kurie dėl susiklosčiusių tam tikrų aplinkybių negali grįžti į savo šeimą, atsižvelgiant į vaiko teisių apsaugos skyriaus arba

prokuroro pareiškimą jų priežiūra, auklėjimas, teisių, bei teisėtų interesų atstovavimas ir gynimas pavedamas kitai šeimai, šeimynai ar vaikų globos institucijai. Nustačius nuolatinę globą laikinai arba neterminuotai apribojama tėvų valdžia, tai priimama teismo sprendimu. Priežastys lemiančios vaiko nuolatinę globos nustatymą yra šios (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000):

- abu arba vienintelis turėtas iš tėvų yra miręs;
- teismas paskelbęs mirusiais arba pripažinęs nežinia kur esančiais abu arba vienintelį turėtą iš tėvų;
- nuo tėvų vaikas atskiriamas įstatymų nustatyta tvarka. Taikant vaiko atskyrimą nuo tėvų, tėvai praranda teisę gyventi kartu su vaiku ir reikalauti jį grąžinti iš kitų asmenų, apribojama tėvų valdžia ir steigiama nuolatinė globa (rūpyba).
- radus vaiką per tris mėnesius nepavyko nustatyti tėvystės ar giminystės ryšių;
- pripažintas tėvų neveiknumas. Teismas gali pripažinti tėvus neveiksniais dėl psichikos ligos arba silpnaprotystės.

Taigi, laikinoji ir nuolatinė vaiko globa (rūpyba) turi esminių skirtumų. Pirma, laikinoji globa (rūpyba) steigiama administracine, o nuolatinė (rūpyba) – teismo tvarka. Antra, skiriasi laikinosios ir nuolatinės globos (rūpybos) steigimo pagrindai. Nepilnamečiui laikinai patekus į padėtį, kai tėvai dėl nuo jų valios nepriklausančių aplinkybių (ligos, suėmimo ir pan.) negali vykdyti savo pareigų, tiek dėl tokių aplinkybių, kurios priklauso nuo jų valios (tėvai nesirūpina vaikų, vartoja psichinį ar fizinį smurtą) steigiama laikinoji globa (rūpyba). Tuo tarpu pagrindai steigti nuolatinę globą (rūpybą) yra tokie, kuriems esant visą arba tam tikrą ilgesnį laiką tėvai negalės rūpintis vaiku (tėvai mirę, pripažinti neveiksniais, vaikas atskirtas nuo jų). Trečia skiriasi vaiko laikinosios ir nuolatinės globos (rūpybos) tikslai. Vaiko laikinosios globos (rūpybos) tikslas yra grąžinti vaiką į šeimą ir tikimasi, kad po kurio laiko, išnykus priežastims, dėl kurių buvo įsteigta laikinoji globa (rūpyba), vaikas galės grįžti į savo tikrąją šeimą, jeigu tai atitiks vaiko interesus. Tuo tarpu nuolatinės globos (rūpybos) tikslas yra užtikrinti be tėvų globos (rūpybos) likusio vaiko, kuris esamomis sąlygomis negali grįžti į savo šeimą, teises ir teisėtus interesus (Sagatys, 2006).

Vaiko globos formos priklauso nuo to kur yra globojamas vaikas. Vaiko globa (rūpyba) šeimoje, turinti pirmenybę, palyginti su kitomis globos (rūpybos) formomis, kadangi vaikui globa (rūpyba) nustatoma fizinio asmens šeimoje ir globėju paskiriamas fizinis asmuo. Taip siekiama sukurti vaikui kuo artimesnę šeimai aplinką, kuri atstotų jam tikrąją šeimą, kadangi tik natūralios šeimos aplinkoje vaikui yra sudaromos palankiausios psichinės, moralinės ir dorovinės raidos sąlygos. Kai vaikui skiriama globa (rūpyba) šeimoje, joje gali augti ne daugiau kaip penki vaikai. Išimtis taikoma jei nustatant globą siekiama neišskirti brolių

ir seserų, tada globojamų vaikų skaičius gali būti didinamas (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000).

Kita vaiko globos forma – šeimyna, vaikai auga šeimos aplinkoje, kurioje vaiko globa (rūpyba) patikima juridiniam asmeniui (šeimynai), kuris gali globoti (rūpintis) šešis ar daugiau vaikų, tačiau bendras vaikų skaičius negali būti didesnis negu dvylika vaikų. Vaikų skaičius gali būti didesnis jei siekiama neišskirti brolių ir seserų, arba mažesnis globojant (rūpinantis) vaiku su negalia. Šeimyna steigiama vadovaujantis teisės aktais, tai ne pelno siekiantis, ribotos civilinės atsakomybės viešasis juridinis asmuo (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000).

Pagal Vaiko teisių ir įvaikinimo tarnybos prie socialinės ir darbo ministerijos 2015 m. veiklos ataskaitą, teigiama, kad globojamų (rūpinamų) vaikų skaičius institucijoje kasmet mažėja. Tačiau pažvelgus į 2 lentelėje pateiktus duomenis, matyti, kad didelei daliai vaikų netekusių tėvų globos (rūpybos) parenkama globos vieta – institucijoje.

2 lentelė. Pagal vietą tėvų globos (rūpybos) netekusių vaikų skaičius.

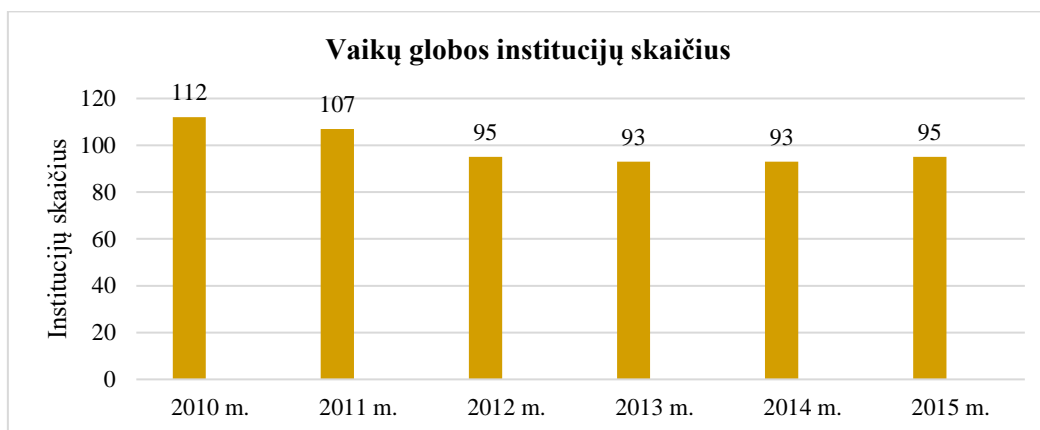
	2010 m.	2011 m.	2012 m.	2013 m.	2014 m.	2015 m.
Per metus tėvų globos netekę vaikai, iš viso	2145	2305	2055	2112	1871	1837
iš jų globa (rūpyba) nustatyta:						
šeimose	907	908	831	834	878	824
šeimynose	28	52	48	51	41	38
kūdikių namuose	242	169	177	129	148	199
vaikų globos namuose	1023	1241	1028	1043	848	817

Tačiau nuo 2017 m. sausio 1 d. pakeistas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.621 straipsnis dėl vaiko globos (rūpybos) valstybinėse ir nevyriausybinėse globos institucijose, kuris turėtų mažinti vaikų patekimo į institucinius globos namus skaičių. Atkreipiamas dėmesys, kad likęs be tėvų globos vaikas apgyvendinamas valstybinėje arba nevyriausybinėje vaikų globos institucijoje tik išimtiniais atvejais, kai nėra galimybės jo globoti šeimoje arba šeimynoje, ne ilgiau kaip 12 mėnesių. Vaiko iki trejų metų globa vaikų globos institucijoje įstatymų nustatyta tvarka gali būti nustatyta tik išimtiniais atvejais ir gali trukti ne ilgiau kaip tris mėnesius, išskyrus atvejus, kai Vyriausybės įgaliota institucija pritaria, kad vaiko globa vaikų globos institucijoje tęstųsi ilgiau dėl objektyvių priežasčių, tokių kaip:

- vaikui reikalingos specializuotos sveikatos priežiūros ir (ar) slaugos paslaugos, kurių teikimas negali būti užtikrinamas vaikui nustatant globą šeimoje ar šeimynoje arba;

- vaiko išskyrimas su broliais, seserimis pažeistų geriausių jo interesų, arba;
- kai globa nustatoma dėl skubaus vaiko paėmimo iš šeimos ir nėra galimybių vaikui nustatyti globą šeimoje arba šeimynoje (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000).

Mažais žingsneliais judame link institucinės globos pertvarkos, jau įtvirtinti Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014 m. vasario 14 d. įsakymas Nr. A1-83 „Dėl Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo“ tikslai (Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo, 2014). Seimas priėmė Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pataisus patikslindamas vaikų globos (rūpybos) vaikų globos institucijoje tvarką, tikėtina, kad šios pataisos paskatins bendruomeninių paslaugų plėtrą ir socialinių paslaugų efektyvumą ir galima bus išvengti arba sumažinti vaikų paėmimą iš jų biologinių šeimų. Tačiau kol kas globojamų (rūpinamų) vaikų skaičius institucijose išlieka gana didelis. Paanalizuokime vaikų globos institucijų skaičių Lietuvoje:

4 pav. Vaikų globos institucijų skaičius.

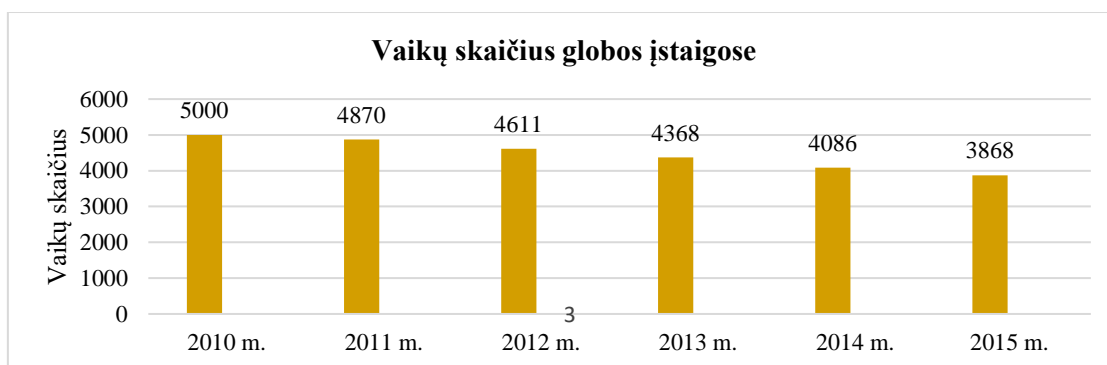
Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2017

4 paveiksle matyti, kad 2015 metais Lietuvoje buvo 95 vaikų globos institucijos, kurias sudaro kūdikių namai, valstybės (apskričių) vaikų globos namai, globos įstaigos neįgaliems vaikams ir jaunimui, bendrojo lavinimo ir specialiosios mokyklos, specialiojo ugdymo centrai, savivaldybės vaikų globos namai, savivaldybės vaikų globos grupės, visuomeninių organizacijų ir parapijų vaikų globos namai. Nuo 2010 metų globos institucijų skaičius palengva mažėjo, tačiau 2015 metais vėl grįžome į 2012 metus, skaičius padidėjo dviem institucijomis.

3 lentelė. Institucijoje gyvenančių vaikų skaičius pagal vietą.

Globos (rūpybos) vieta:	2010 m.	2011 m.	2012 m.	2013 m.	2014 m.	2015 m.
kūdikių namuose	242	169	177	129	148	199
valstybės (apskričių) vaikų globos namuose	158	212	102	100	98	53
globos įstaigose neįgaliems vaikams ir jaunimui	8	7	4	6	5	3
bendrojo lavinimo ir specialiosiose mokyklose, specialiojo ugdymo centruose	6	16	12	19	20	22
savivaldybės vaikų globos namuose	623	667	664	797	539	606
savivaldybės vaikų globos grupėse	159	181	125	104	93	29
visuomeninių organizacijų ir parapijų vaikų globos namuose	69	158	121	117	93	104

Kaip pastebime iš 3 lentelėje pateiktų duomenų, 2015 metais 606 vaikams buvo steigiama globa (rūpyba) savivaldybės vaikų globos namuose, keisčiausia, kad ir sumažėjus demografiniui vaikų skaičiui Lietuvoje, nuo 2010 metų vaikų skaičius, kuriems steigiama globa (rūpyba) savivaldybės vaikų globos namuose išlieka beveik nepakitęs. Taip pat 2015 metais pastebimas išaugęs vaikų skaičius patenkančių į kūdikių namus, kuriuose auga vaikai iki 3 metų amžiaus. Įdomu, kaip įgyvendinsime naujas Lietuvos respublikos civilinio kodekso pataisas ir vaikus kūdikių namuose apgyvendinsime tik išimtiniais atvejais. Sprendžiant iš statistinių duomenų, tai turėtų būti iššūkis ne tik socialiniams darbuotojams, bet ir savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriams.

5 pav. Vaikų skaičius globos įstaigose.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2017

5 paveiksle matome, kaip kito vaikų skaičius globos įstaigose 2010-2015 metais. Pastebimas mažėjimas, tačiau būtina atsižvelgti ir į mažėjantį demografinį vaikų skaičių Lietuvoje. 2015 m. pabaigoje vaikų globos namuose augo 3868 vaikai. Vaikų skaičius globos institucijose išlieka labai didelis, atsižvelgiant į globos steigimo principus ir formas.

Įrodyta, kad stacionarios globos įstaigos negali užtikrinti į asmenį orientuotų paslaugų ir tinkamos paramos, reikalingos sėkmingai įtraukti žmogų į visuomenę, apriboja įstaigose augančių žmonių gebėjimus ir pasirengimą visapusiškai dalyvauti savo

bendruomenėje ir plačiojoje visuomenėje. Globa specializuotose įstaigose dažnai pasižymi tokiais bruožais kaip nuasmeninimas (nelieka individualumo), griežta tvarka (nustatytos kėlimosi, valgymo ir užimtumo valandos, neatsižvelgiant į asmeninius polinkius ar poreikius), grupinė priežiūra (dirbama grupėmis, nelieka privatumo ar individualumo) ir kt. Lietuvoje ir kitose šalyse atlikti tyrimai parodė, kad institucinė globa dažnai lemia socialinę atskirtį visam gyvenimui (Valstybinio audito ataskaita. Ar vaikų globos sistema atitinka globojamo vaiko geriausias interesus?, 2014).

2015 metais vertinant globojamų (rūpinamų) vaikų teisių užtikrinimo padėtį socialinės globos įstaigose, pastebėta saugios aplinkos užtikrinimo problema. Dažnai globotiniai patiria smurtą iš kitų vaikų ar patiria smurtą bei nukenčia nuo kitų nusikalstamų veikų už globos įstaigos teritorijos ribų, galime teigti, kad vaikų globos namų elgesio kontrolės priemonės yra nepakankamos ir neefektyvios, taip pat turėtų būti didinama pagalba smurtaujančiam ar elgesio problemų turinčiam vaikui (Valstybės vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Valstybės vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2015 veiklos ataskaita, 2016).

2014 m. vasario 14 d. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu Nr. A1-83 patvirtinta „Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014-2020 metų veiksmų planas“. Pertvarkos strateginis tikslas yra kurti kompleksiskai teikiamų paslaugų sistemą, kuri sudarytų galimybes kiekvienam vaikui, neįgaliajam ar jo šeimai (globėjams, rūpintojams) gauti individualias pagal poreikius paslaugas ir reikiamą pagalbą bendruomenėje, o kiekvienam likusiam be tėvų globos vaikui augti saugioje ir jo raidai palankioje biologinėje aplinkoje, jos nesant – įtėvių, globėjų šeimoje.

Planuojama, kad vaikams ir šeimoms kompleksiskai bus teikiamos pagalbos bendruomenėje plėtra. Likusiems be tėvų globos (rūpybos) vaikams bus stiprinamas įvaikinimas šeimoje. Kuriamą pagalbą sistemą globėjams ir įtėviams. Diegiama nauja globos forma – socialiniai (profesionalūs) globėjai. Vaikams gyvenantiems vaikų globos namuose bus vykdomi perėjimo bandomieji projektai. Didinamos socialinių darbuotojų, kitų socialinių paslaugų įstaigų darbuotojų, savivaldybių administracijų specialistų kompetencijos.

Pagal pertvarkomų įstaigų regionų bendruomeninių paslaugų planus bus kuriamą bendruomeninių paslaugų infrastruktūros ir išbandomos naujos formos. Siekiama, kad vaikai likę be tėvų globos gyventų globėjų šeimoje arba šeimynoje. Kuriami bendruomeniniai vaikų globos namai, kuriuose galėtų gyventi iki 8 vaikų, apgyvendinant juos butuose, atskiruose namuose. Steigiami apsaugoti būstai/savarankiško gyvenimo namai, paliekantiems globą jaunuoliams, teikiant „palydimąją“ pagalbą (Dėl Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje

ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo, 2014).

Vykdomos pertvarkos siekiai skamba didingai ir tikėtina, kad sulauksime didelių pokyčių, tačiau tam, kad būtų pereita nuo specializuotos stacionarios globos prie įvairiapusių bendruomeninių paslaugų, turi įvykti reikšmingų sisteminių pokyčių, pradedant teisinės bazės keitimu ir baigiant visišku stacionarių globos įstaigų uždarymu. Ar sugebės valstybė uždaryti visas 95 vaikų globos institucijas. Kai tiek daug lėšų buvo investuota į globos įstaigas. Dažniausiai žema institucinės globos kokybė buvo primityviai suvokiama, kaip prastos materialinės sąlygos ir didžiulės lėšos buvo investuojamos į pastatus.

Kuriant bendruomenines paslaugas ne tik didelis dėmesys turi būti skiriamas gyvenimo sąlygoms, aplinkai ar gyvenančiųjų skaičiui, tačiau ir su vaikais dirbantiems specialistams, nes nuo jų priklauso kokia kultūra vyraus, ar negrįšime prie institucinės globos kultūros, su hierarchiniais santykiais, ankstesniais darbo metodais, neatskirsimė vaikų nuo visuomenės ir jų neizoliuosime (Genienė ir Šumskienė, 2016).

Apibendrinant galime, teigti, kad alternatyvių paslaugų kūrimas turi būti siejamas su laipsnišku esamų globos institucijų uždarymu. Jei tai nebus vykdoma, gali kilti pavojus, kad naujos bendruomeninės paslaugos bus teikiamos lygiagrečiai su senomis globos įstaigų paslaugomis. Vadinasi dalis vaikų liks institucijoje, tai prieštarauja lygiavertiškumo principui. Taip pat svarbu nesukurti pernelyg „institucinio“ pobūdžio alternatyvos.

3.3. Tėvų valdžios ribojimas

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 6 straipsnyje įtvirtintos pagrindinės vaiko teisių apsaugos garantijos, viena iš jų – tėvų ar kitų teisėtų vaiko atstovų pareiga sudaryti tinkamas sąlygas vaikui gyventi ir augti šeimoje, rūpintis juo. Ši įstatyme įtvirtinta garantija yra svarbi užtikrinant ir 23 straipsnyje įtvirtintą vaiko teisę gyventi kartu su tėvais ar juos atstojančiais asmenimis (Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996). Tačiau tėvai ne visuomet gali įgyvendinti teises ir pareigas vaikams. Vaikas negali būti paliktas be įstatyminio globėjo, todėl iškyla vaiko teisių įgyvendinimo, interesų užtikrinimo ir atstovavimo jam klausimas. Tai lemia, kad tėvų teisės ribojamos ir steigiama vaiko globa (rūpyba) (Kairienė ir Purpurovič, 2011).

Vadovaujantis VTAPI 23 straipsnio 2 dalies norma, išskirti vaiką su tėvais ar kitais teisėtais jo atstovais prieš vaiko, taip pat tėvų (teisėtų jo atstovų) valią galima tik išimtiniais įstatymų numatytais atvejais bei nustatyta tvarka, vadovaujantis teismo sprendimu ir kai toks išskyrimas vaikui yra būtinas, t.y. siekiama išvengti pavojaus vaiko gyvybei, sveikatai ir būtina

pasirūpinti jo priežiūra, auklėjimu, apsaugoti kitus svarbius vaiko interesus. Taip pat iškilus pavojui vaiko gyvybei ar sveikatai, galima jį nedelsiant išskirti su tėvais ar kitais teisėtais jo atstovais vadovaujantis Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso Santuokos ir šeimos kodekso normomis (Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996).

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso trečioji knyga reglamentuoja 2 tėvų valdžios apribojimo rūšis, kurios taikomos, kai vaikas dėl susiklosčiusių aplinkybių negali gyventi kartu su tėvais (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000):

1. Vaikų ir tėvų atskyrimas:

Vaikas gali būti atskiriamas nuo tėvų pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.179 straipsnį, kai nėra tėvų kaltės dėl minėtų sąlygų. Tai tik laikina vaiko interesų ir teisių apsaugos priemonė, taikoma kai tėvai nevykdo ar negali vykdyti savo pareigų vaikams dėl tam tikrų objektyvių aplinkybių nesant tėvų kaltės. Objektyvios aplinkybės galėtų būti tėvų liga, dėl kurios jie negali vykdyti savo pareigų tam tikru laikotarpiu (psichikos liga ar kita, dėl kurios jie turi būti prižiūrimi ar slaugomi), negalėjimas vaiko išlaikyti materialiai, išvykimas į ilgalaikę komandiruotę, įkalinimas (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė, 2002).

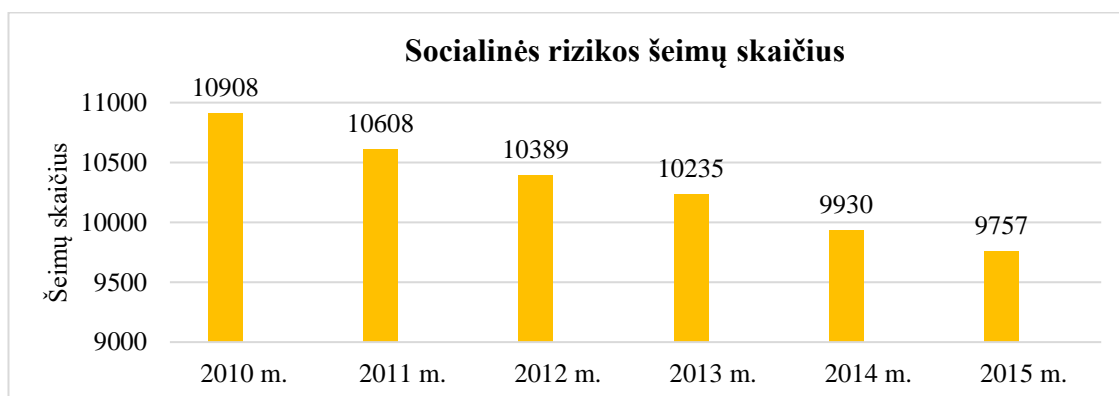
2. Tėvų valdžios apribojimas:

Nustačius ir įvertinus tėvų valdžios neįgyvendinimo pobūdį, taikomas laikinas arba nuolatinis tėvų valdžios ribojimas. Pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.180 straipsnį tėvų valdžia ribojama, kai tėvas ar motina vengia atlikti savo pareigas vaikams, piktnaudžiauja tėvų valdžia, žiauriai elgiasi su vaiku, daro žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu ir nesirūpina vaiku. Kiekvienu nustatytu atveju teismas priima sprendimą riboti tėvų valdžią laikinai ar neterminuotai. Visais nustatytais atvejais turi būti tėvų kaltė. Laikinas tėvų valdžios ribojimas nustatomas konkrečiam laikui (pvz. metams, pusei metų ir pan.), tačiau, turint vilties, kad tėvai pasitaisys ir vėliau galės tinkamai auklėti savo vaikus. Teismas nustatęs aplinkybes, kad tėvas ar motina visiškai nesirūpina vaiku, nedalyvauja jį auklėjant, gyvena amoraliai ir aišku, jog nenori keisti padėties, bei iš jų gyvenimo būdo, įpročių ir panašiai matyti, kad pokyčiai ateityje nenusimato, neterminuotai riboja tėvų valdžią (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė, 2002).

Nustačius vaiko teisių pažeidimus šeimoje, vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistai teikia siūlymą savivaldybės administracijos direktoriui dėl šeimos įrašymo į socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikų apskaitą. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymo 2 straipsnio 8 dalyje socialinės rizikos šeima yra apibrėžiamos, kuriose auga vaikai iki 18 metų ir kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių

stokos nemoka ar negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams ir todėl iškyla pavojus vaikų fiziniam, protiniam, dvasiniam vystymuisi bei saugumui. Jeigu vaikui įstatymų nustatyta tvarka yra steigama laikinoji globa (rūpyba), šeima įtraukiama į socialinės rizikos šeimų sąrašus (Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas, 2006).

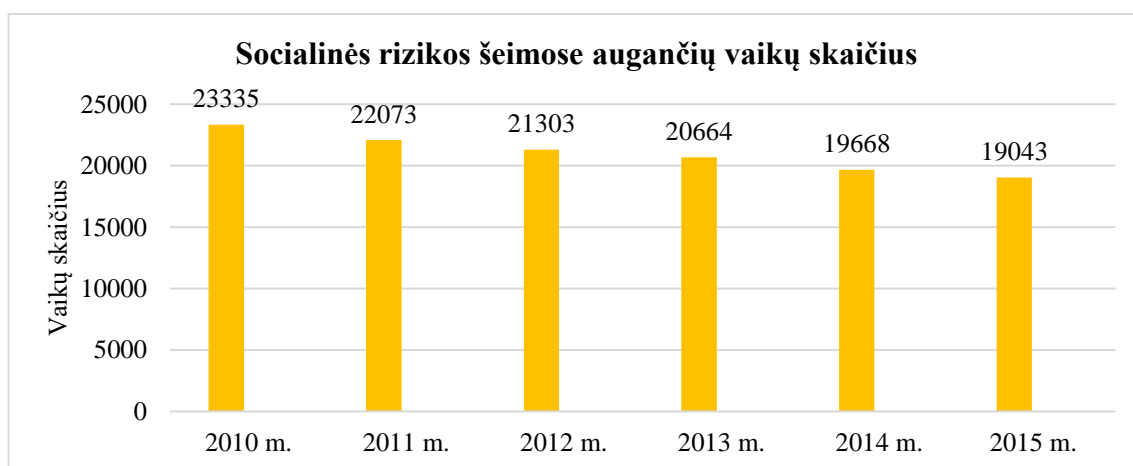
Paanalizuokime, 6 paveiksle pateiktus 2010-2015 m. socialinės rizikos šeimų skaičius:

6 pav. Socialinės rizikos šeimų skaičius.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2017.

Galime pastebėti tendencingą socialinių rizikos šeimų mažėjimą, tą patį matome ir 7 paveiksle, kuriame nurodyta socialinės rizikos šeimose augančių vaikų skaičiaus pokytis per 2010-2015 metus. 2015 metais buvo 9757 socialinės rizikos šeimos ir jose augo 19043 vaikai.

7 pav. Socialinės rizikos šeimose augančių vaikų skaičius.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2017.

Tačiau analizuojant 6 ir 7 paveikslus matome, socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų skaičiaus mažėjimo tendenciją, galėjo lemti mažėjantis gyventojų skaičius

Lietuvoje ir vaikų gimstamumas, taip pat šeimų emigracija. Tikimės, kad prie skaičių mažėjimo prisidėjo kasmet valstybės biudžeto skiriamos tikslinės specialios dotacijos. Kuriais buvo didinamas socialinių darbuotojų pareigybių skaičius, siekiant stiprinti socialinį darbą su socialinės rizikos šeimomis, kuriose auga nepilnamečiai vaikai (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. 2015 metų veiklos ataskaita, 2015).

Lietuvoje yra įteisinta socialinės paramos šeimai sistema, teisės aktuose ir parengtose darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinėse rekomendacijose socialiniams darbuotojams (2012), siekiama užtikrinti pagalbą socialinės rizikos šeimoms ir jų vaikams. Socialinės paslaugos apima materialinę paramą bei socialinį darbą tiek su šeima, tiek su vaiku. Teikiant efektyvias socialines paslaugas siekiama mažinti tokių šeimų atskirtį. Socialinių paslaugų įvairovė, kokybė ir laiku pradėtos teikti paslaugos, gali padėti socialinės rizikos šeimai ir vaikui įveikti socialinius, kultūrinius, ekonominius ir edukacinius sunkumus (Masiliauskienė, 2010).

Pažvelgus į 4 lentelę matyti, kad dažniausia priežastis, kodėl vaikai patenka į socialinės rizikos šeimų sąrašus yra tėvų girtavimas, psichotropinių medžiagų vartojimas ir socialinių įgūdžių stoka. Vertinant pateiktus duomenis galima teigti, kad priežastys dėl, kurių šeimos yra įrašomos į socialinės rizikos šeimų apskaitą, dėl piktnaudžiavimo alkoholiu ir psichotropinių medžiagų vartojimo, nedarbo, mažų pajamų, yra užimtumo, prevencinio švietimo priklausomybių temomis vykdymo bei priklausomybių ligų gydymo buvo paslaugų trūkumas.

4 lentelė. Vaikų patekimo į socialinės rizikos šeimų sąrašus priežastys.

Priežastys:	2010 m.	2011 m.	2012 m.	2013 m.	2014 m.	2015 m.
tėvų girtavimas, psichotropinių medžiagų vartojimas	12496	11171	10237	9634	8847	8176
įgūdžių stoka	8605	8752	8861	8997	8989	9174
vaikui nustatyta laikinoji globa	366	329	416	433	411	408
netinkamas paramos naudojimas	185	176	187	151	128	111
prievarta prieš vaikus	484	463	517	470	375	325
laikinas tėvų valdžios apribojimas ir vaikui nustatyta nuolatinė globa	127	127	127	117	101	108
tėvų piktnaudžiavimas azartiniais žaidimais	1	1	1	1	-	0
kitos priežastys	1071	1054	957	861	817	741

Galime teigti, kad priežastys, dėl kurių šeimos įrašytos į socialinės rizikos šeimų apskaitą, esant socialinių įgūdžių stokai, galimai susijusios su socialine atskirtimi, švietimo stoka (edukacinių kursų lytinio švietimo, pozityvios tėvystės, bendravimo su vaikais tobulinimo ir kitais klausimais), sveikatos priežiūros bei kitų įstaigų programų, socialinių paslaugų trūkumų kaime, menko tarpinstitucinio bendradarbiavimo ir kt.

Iš socialinės rizikos šeimų apskaitos šeima išbraukiama tik gavus pranešimus apie teigiamus pokyčius, socialinis darbuotojas per vienerius metus nepranešė ir neužfiksavo vaiko teisių apsaugos skyriui apie vaiko teisių pažeidimus. Tačiau tenka pripažinti, kad dažniausia socialinės rizikos šeimų išbraukimo iš apskaitos priežastimi tampa vaikų pilnametystės faktas (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. 2015 metų veiklos ataskaita, 2015). Galime teigti, kad socialinės paslaugos, tokioms šeimoms nebuvo teikiamos tinkamai, kokybiškai ir laiku.

Vadinasi kai tik valstybės (savivaldybių) institucijos sužino apie vaiko teisių pažeidimus šeimoje, jos turi imtis efektyvių priemonių šiems pažeidimams pašalinti. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 3.250 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros, policijos ir kitokių institucijų darbuotojai, taip pat kiti asmenys, turintys duomenų apie nepilnamečius, likusius be tėvų globos, taip pat apie būtinumą ginti nepilnamečių teises ir interesus (žiaurus tėvų elgesys su vaikais, tėvų liga, mirtis, išvykimas ar dingimas, tėvų atsisakymas atsiimti vaikus iš mokymo, auklėjimo ar gydymo įstaigų ir t. t.), privalo apie tai nedelsdami informuoti vaiko teisių apsaugos skyrių pagal vaiko ar savo gyvenamąją vietą. Vaikus, kuriems reikalinga globa (rūpyba), nustato ir tokių vaikų apskaitą tvarko ir užtikrina savivaldybės valstybinė vaiko teisių apsaugos skyrius. Ši institucija, gavusi informaciją apie vaiką, kuriam reikalinga globa (rūpyba), privalo užtikrinti laikinosios globos (rūpybos) jam paskyrimą per tris dienas (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Skubus (neplanuotas) vaiko paėmimas iš šeimos įstatyminiame lygmenyje reglamentuojamas VTAPI 56 straipsnio 3 dalyje, kurioje nustatoma, kad jeigu tėvai (tėvas, motina) arba teisėti vaiko atstovai smurtauja arba kitaip sukelia pavojų vaikui, dėl piktnaudžiavimo tėvų valdžia kyla reali grėsmė vaiko sveikatai ar gyvybei, vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistai, vieni arba kartu su policija gali nedelsdami paimiti vaiką iš tėvų arba kitų teisėtų vaiko atstovų ir perduoti jį globoti (rūpintis) Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nustatyta tvarka (Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996).

Šių teisės aktų atskirų dalių straipsnių analizė leidžia teigti, jog įstatymų leidėjas išimtinę teisę įvertinti kada sukeliamas pavojus vaikui, suteikė tik savivaldybės administracijos vaiko teisių apsaugos skyriams, kuriems suteikta ir išimtinė teisė paimiti vaiką (priimti sprendimą). Taip pat pažymėtina, kad nėra numatyta jokių vaiko paėmimo iš šeimos taikymo

išimčių (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolierius. Pažyma. Dėl problemų, susijusių su vaikų paėmimu iš šeimos ar kitos jų buvimo vietos, įskaitant be priežiūros paliktus ar rastus vaikus, laikinu jų apgyvendinimu pasibaigus vaiko teisių apsaugos skyriaus darbo laikui, galimos įtakos vaiko teisių apsaugos ir užtikrinimo efektyvumui, 2014).

2012 m. gruodžio 3 d. įsakymu patvirtinta naują Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų redakciją. Šiuose nuostatuose reglamentuojama, kad vaiko teisių apsaugos skyrius arba skyrius kartu su policija (esant būtinybei ir siekiant užtikrinti viešąją tvarką ar dalyvaujančių asmenų saugumą) darbo laiku gavęs informaciją apie smurtą prieš vaiką, tėvų valdžios piktnaudžiavimą, be priežiūros paliktą ar rastą vaiką turi nedelsdami vykti į vaiko buvimo vietą. Įvertinę aplinką ir grėsmę vaiko sveikatai, gyvybei, saugumui ir esant būtinybei turi paimti vaiką ir organizuoti vaiko laikiną apgyvendinimą šių nuostatų nustatyta tvarka. Esant galimybei, prieš paimdami vaiką, informuoti tėvus ar kitus vaiko atstovus pagal įstatymą (jeigu jie dalyvauja) apie jų teisę vaiką susigrąžinti arba skųsti dėl vaiko paėmimo, jeigu tėvų tuo metu nėra, jie informuojami raštu apie vaiko paėmimą ir jo laikino apgyvendinimo vietą. Paėmimo dieną surašomas vaiko paėmimo ir jo laikino apgyvendinimo aktas (akto forma patvirtinta kartu su nuostatais). Apie vaiko laikiną apgyvendinimą informuojamas savivaldybės administracijos struktūrinis padalinys, atsakingas už socialinių paslaugų organizavimą ir išmokų skyrimą. Prasideda socialinių darbuotojų darbas su vaiku, siekiant išsiaiškinti vaiko padėtį ir surinkti kuo daugiau informacijos apie jį ir jo tėvus ar kitus vaiko atstovus pagal įstatymą (Dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo, 2012).

Vaiko teisių apsaugos skyriaus ne darbo metu vaikas gali būti paimamas iš tėvų ar kitų vaiko atstovų pagal įstatymą policijos pareigūnų. Pagal Vaiko laikinosios globos (rūpybos) organizavimo nuostatų 9 punktą, vaiko teisių apsaugos skyrius, gavęs iš policijos informaciją apie ne darbo laiku paimtą iš jo buvimo vietos ir laikinai apgyvendintą vaiką, turi surašyti vaiko paėmimo ir jo laikino apgyvendinimo aktą bei išsiaiškinti vaiko padėtį ir priimti vieną sprendimą, kokių numatyti tolesnį veiksmų planą (Dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo, 2012).

Pagal šiuo metu galiojantį teisinį reglamentavimą, vaikas su tėvais išskiriamas administraciniu sprendimu – savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymu dėl laikinosios globos vaikui nustatymo, globėjo paskyrimo ir gyvenamosios vietos nustatymo. Tačiau tokia Lietuvos praktika prieštarauja Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 9 straipsnio 1 dalyje įtvirtintam įpareigojimui valstybėms – konvencijos dalyvėms užtikrinti, kad vaikas nebūtų išskirtas su savo tėvais prieš jų norą, išskyrus tuos atvejus, kai kompetentingi organai, vadovaudamiesi teismo sprendimu ir taikytiniais įstatymais, atitinkama tvarka nustato, kad toks atskyrimas yra būtinas vaiko interesams (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1995).

Pažymėtina, kad administraciniu sprendimu nustačius vaikui laikinąją globą, paprastai nesikreipiama į teismą dėl tėvų valdžios ribojimo, todėl yra sukuriama situacija, kai administraciniu sprendimu yra ne tik nustatoma vaiko laikinoji globa, bet ir faktiškai apribojama tėvų valdžia (įstatyminiu vaiko atstovu tampa globėjas, tėvams faktiškai apribojamos galimybės įgyvendinti asmenines tėvų teises bei pareigas) (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2012 metų veiklos ataskaita, 2013).

Galima teigti, kad kyla daug ir įvairių praktinio taikymo problemų norint paimti vaiką iš šeimos ar kitos jo buvimo vietos, todėl reikėtų nepamiršti Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 56 straipsnio 3 dalies ir kitų teisės normų, teisinio reglamentavimo tobulinimo ir aiškios vaiko paėmimo iš šeimos tvarkos. Deja, tačiau vis dar nėra vienodos praktikos vaiko paėmimo (skubaus) iš šeimos ar kitos jo buvimo vietos srityje, todėl nesudaromos sąlygos formuoti vieningai praktikai visose savivaldybėse.

3.4. Vaiko globos steigimas

Vaiko globos skyrimą reikia suprasti, kaip prielaidą, kad vaiko ir tėvų ryšys yra nepakeičiamas ir tvirtas šeimos gyvenimo elementas, kuris nenutrūksta ir nesibaigia vaikui nustačius globą (rūpybą). Turime laikytis principo, kad skyrus vaikui globą (rūpybą), taikoma laikina apsaugos priemonė, kurios tikslas yra šeimos sujungimas arba vaiko grąžinimas į ją. Kylant klausimams, kai nustatinėjama ir įgyvendinama vaiko globa (rūpyba) turime laikytis keleto taisyklių:

1. Atskyrus nuo tėvų vaiką, jam turi būti užtikrinama galimybė bendrauti su tėvais ar kitais šeimos nariais, palaikyti ryšį, išskyrus atvejus, kai tai prieštarautų vaiko interesams.
2. Kai parenkama globos forma ir rūšis ar skiriami globėjai (rūpintojai), svarbu atsižvelgti į vaiko asmenybės formavimo vientisumą, tėvų ir vaiko religines bei filosofines pažiūras, puoselėjant ir išsaugant kultūrinį vaiko tapatumą (Sagatys, 2006).

Taigi priėmus sprendimą paimti vaiką iš šeimos, valstybė ir toliau dalyvauja vaiko globos nustatymo ir įgyvendinimo stadijose. Siekiant vaiko teisių ir interesų apsaugos pabrėžiama vaiko globos planavimo būtinybė. Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatai įtvirtina vaiko globos planavimą. Juose numatyta, kad vaiko teisių apsaugos skyrius nuo skubaus vaiko laikinosios globos (rūpybos) nustatymo surenka duomenis ir informaciją apie jį ir pateikia jo artimiesiems giminaičiams ir vaiko globėjams (rūpintojams) per 30 dienų bei

parengia vaiko laikinosios globos (rūpybos) planą. Šį planą sudaro penkios dalys (Dėl Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo, 2002) :

1) atsižvelgiama į vaiko norus, sveikatos būklę, ypatumus, lankomas ugdymo įstaigas, socialinių paslaugų poreikį. Išklausoma vaiko nuomonė dėl globos (rūpybos) nustatymo ir skiriamo globėjo (rūpintojo). Vaikui užtikrinama teisė bendrauti su tėvais ir broliais ar seserimis.

2) įvertinamas tėvų gyvenimo būdas ir sąlygos, vaiko elgesys. Nuo surinktos informacijos ir plano sudaryme dalyvavusių asmenų nuomonės priklauso vaiko globos (rūpybos) eiga: kiek laiko truks, terminų nustatymas, keitimo priežastys ir kt.

3) sprendžiamas klausimas ar vaiką galima grąžinti tėvams ar reikia nustatyti laikinąją arba nuolatinę globą (rūpybą), įvaikinti. Planuojama vaiko globėjo (rūpintojo) skyrimas, globos (rūpybos) nustatymas, socialinių ir kitų paslaugų teikimas vaikui ir jo šeimai.

4) nustatomi įsipareigojimai ir įpareigojimai tėvų, globėjų (rūpintojų). Savivaldybės ar globos įstaigos socialiniai darbuotojai nusimato siekiamus uždavinius.

5) numatoma vaiko globos (rūpybos) peržiūra, nurodant planuojamą datą ir vietą (Dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo, 2012). Sudarydami planą vaiko teisių apsaugos ar kiti specialistai turi atsižvelgti į vaiko interesus ir nuomonę (gebančio išreikšti) dėl vaiko globos (rūpybos) rūšies ir formos nustatymo, bei vaiko globėjo (rūpintojo) skyrimo.

Reikia atkreipti dėmesį, kad privalomas vaiko globos (rūpybos) planavimas yra numatytas tik nustačius vaiko laikinąją globą, tuo tarpu vaiko nuolatinės globos (rūpybos) atveju toks planavimas nėra numatytas, apsiribojama tik vaiko nuolatinės globos (rūpybos) bylos vedimu (Lietuvos Respublikos Vyriausybės Nutarimas dėl Vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo, 2002). Šis skirtumas grindžiamas skirtingais vaiko nuolatinės ir laikinosios globos (rūpybos) tikslais. Tačiau dėl tokio apribojimo, galima būtų padiskutuoti, ypač dėl to, kad teismo sprendimu nustačius vaikui nuolatinę globą (rūpybą), laikinai apribojama tėvų valdžia, bet vaiko nuolatinės globos (rūpybos) planavimas tokiu atveju neprivalomas. Vis tik esminiu kriterijumi, nulemiančiu vaiko globos (rūpybos) tikslus, reikia laikyti nustatymo pagrindus, o ne jos rūšis (laikina ar nuolatinė) ar formą (globa šeimoje, šeimynoje, valstybės institucijoje). Vadinasi, teismo sprendimu, kuriuo laikinai apribojama tėvų valdžia, nustatytą nuolatinę vaiko globą (rūpybą) planuoti ne tik galima, bet ir būtina, atsižvelgiant į priežastis, dėl kurių buvo priimtas toks sprendimas, siekiant jas pašalinti ir vaiką grąžinti tėvams (Sagatys, 2006).

Kaip teigiama Vaiko gerovės koncepcijoje nesvarbu kokios formos vaikui nustatyta globa (rūpyba), pagal įstatymą valstybės įgaliotos institucijos turi kontroliuoti vaiko globos

kokybę ir tęstinumą. Organizuojant paslaugų sistemą vaikui, periodiškai peržiūrimas globos planas, atsižvelgus į vaiko ir jo tėvų nuomonę. Siekiant pašalinti globos (rūpybos) steigimo priežastis, vaiko šeimai teikiamos socialinės paslaugos (Dėl Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo, 2003). Gaila, tačiau pasitaiko, kad nustačius vaikui laikinąją globą (rūpybą), socialinis darbas su vaiko tėvais yra vykdomas formaliai, taikant bendrąsias paslaugas, neieškant kitų galimybių suteikti kuo daugiau tai šeimai tinkamų paslaugų ir pagalbos, tokiu būdu siekiant kuo greičiau pašalinti laikinosios globos (rūpybos) nustatymo priežastis ir vaiką grąžinti į šeimą (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2012 metų veiklos ataskaita, 2013).

Nepriklausomai kokia globos rūšis nustatyta vaikui, ji turi būti nuolat prižiūrima. Tačiau ir čia vaiko nuolatinės ir laikinosios globos (rūpybos) priežiūros mechanizmai skiriasi. Nustačius laikinąją globą (rūpybą) vaikas pirmą kartą aplankomas ne vėliau kaip po mėnesio, kiti lankymai planuojami pagal poreikį, ne mažiau 4 kartų per metus. O nustačius vaiko nuolatinę globą (rūpybą) vaikas pirmą kartą aplankomas ne vėliau kaip po trijų mėnesių, kiti lankymai planuojami pagal poreikį, pirmaisiais nuolatinės globos (rūpybos) metais ne mažiau kaip 2 kartus, antraisiais ir paskesniais metais ne mažiau nei vieną kartą per metus (Dėl Vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo" pakeitimo, 2012). Iš paminėtų laikinosios ir nuolatinės globos (rūpybos) skirtumų galime teikti, kad laikinosios globos (rūpybos) priežiūrai teikiamas didesnis dėmesys. Tačiau skiriant daugiau dėmesio ir laiko globos (rūpybos) priežiūroms, dažniau aplankant globojamus (rūpinamus) vaikus bei peržiūrint sudarytus globos (rūpybos) peržiūros aktus, galima sudaryti didesnes vaiko grąžinimo į šeimą galimybes.

Paskutinis aspektas, kurį būtina aptarti, tai vaiko globos (rūpybos) pabaiga. Remiantis Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 3.255 ir 3.258 straipsnių nuostatomis vaiko globa (rūpyba) gali baigtis tada, kai vaikas grąžinamas tėvams, tampa pilnamečiu arba yra emancipuojamas, yra įvaikinamas arba susituokia. Vienintelė laikinosios globos (rūpybos) pasibaigimo išimtis yra taikoma, kai vaikui pakeičiama globos (rūpybos) rūšis, iš nustatytos laikinosios globos (rūpybos) į nuolatinę globą (rūpybą).

Sprendimą apie laikinosios globos (rūpybos) pabaigą priima ją įsteigusi institucija. Atsižvelgiant į vaiko globos (rūpybos) tikslus akivaizdu, kad labiausiai pageidautinas vaiko globos (rūpybos) pasibaigimo pagrindas yra vaiko grąžinimas tėvams. Išnykus aplinkybėms, dėl kurių buvo nustatyta laikinoji globa (rūpyba), ir atsiradus vaiko grąžinimo tėvams pagrindui, diena kai vaikas grąžinamas tėvams, laikoma laikinosios globos (rūpybos) pabaiga (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000).

Apibendrinant, galima teigti, kad laiku suteikus pagalbą ir užtikrinant socialinių paslaugų prieinamumą šeimoms, kurioms reikalingas prevencinis socialinis darbas galima

išvengti šeimos ir joje augančių vaikų patekimo į socialinę riziką ir tolimesnių vaiko iš šeimos paėmimo pasekmių. Bendras valstybės, vaiko teisių apsaugos specialistų, socialinių darbuotojų ir kitų piliečių siekis turi būti, dėti kuo daugiau pastangų, kad vaikas atsižvelgiant į jo teises ir interesus būtų išsaugotas šeimoje ir neatsidurtų globojamųjų sąrašuose. Jeigu priimamas sprendimas vaiką atskirti nuo tėvų, turi būti siekiama vaiko globos šeimoje ir skatinama mažinti globos įstaigose augančių vaikų skaičių. Taip pat siūloma ieškoti galimybių ir papildomai remti vaiką globojančias šeimas, pavyzdžiui didinant vaiko globos išmoką, kurios dydis nesikeitė beveik 15 metų. Būtina parengti globėjų profesionalumo ir motyvacinę sistemas, kadangi parengiamų globėjų nepakanka.

4. EMPYRINIS TYRIMAS: VAIKO TEISIŲ IR INTERESŲ ĮGYVENDINIMAS STEIGIANT GLOBĄ

4.1. Tyrimo metodologinis pagrindimas

Vaiko teisės ir interesai tiriamos naudojant kokybinio tyrimo tipą, leidžiantį atskleisti įgyvendinimo galimybes steigiant globą. Kokybinio tyrimo metodas gali padėti suvokti tiriamą objektą, kaip vientisą sudėtingą sistemą (Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė, 2008). Todėl kokybiniame tyrime, dominuoja teorija, kuri yra kuriama iš surenkamų tyrimo duomenų, laikomasi tokios pozicijos, kad taip siekiama suprasti socialinį pasaulį tiriant, kaip jį interpretuoja jo dalyviai. Atliekant kokybinį tyrimą, siekiama atskleisti tiriamojo reiškinio visybę jo įprastame kontekste. Todėl kokybinio tyrimo erdvė dažnai yra kasdienis, įprastas gyvenimas su jame vykstančiomis veiklos rūšimis ir socialinėmis sąveikomis. Kokybinio tyrimu plėtojamos empiriniais faktais grįstos teorijos, jos kuriamos iš gautų duomenų. Tyrimo dalyvių perspektyvos, subjektyvios sampratos ir patirtys, kasdieniai kontekstai yra dėmesio centras (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016). Taip pat kokybiniame tyrime svarbus vaidmuo tenka tyrėjui, jo refleksijai, gebėjimui kritiškai mąstyti ir savianalizei (Kardelis, 2007).

Tyrimo imties dydžiui kokybiniuose tyrimuose nėra skiriamas ypatingas dėmesys, didžiausias dėmesys skiriamas rezultatų pagrįstumui ir prasmingumui, susijusiam su pasirinktų atvejų suteiktos informacijos turtingumu bei analitiniu tyrėjo gebėjimu. Neretai parankus mažesnis tyrimo dalyvių skaičius, kad kiekvieną atvejį būtų galima išnagrinėti giliai, taip pat reikalingi tokie dalyviai, kurių ypatingos, specifinės savybės leistų jiems geriausiai atspindėti ir informuoti apie tiriamąjį reiškinį. Kokybinio tyrimo dalyviai pasirenkami todėl, kad jie turi tam tikrų charakteristikų ar patirties, kuri prisideda prie geresnio tiriamojo reiškinio supratimo (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016). Buvo pasirinktas tikslinės imties sudarymo būdas – kriterinė atranka. Ši atranka taikoma tada, kai imties vienetai iš populiacijos atrenkami

laikantis nustatytų kriterijų (Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė, 2008). Šiuo atveju, pagrindinis populiacijos atrankos kriterijus yra aiškus, savivaldybės administracijos vaiko teisių apsaugos skyrius, kuriam suteikta teisė atstovauti ir ginti vaiko teises ir interesus, bei paimti vaiką (priimti sprendimą) iš tėvų arba kitų teisėtų vaiko atstovų. Siekiant išsiaiškinti, kaip užtikrinamos vaiko teisės ir interesai steigiant globą, buvo apklausiami skirtingų savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių, globos ir įvaikinimo poskyrio vyriausieji specialistai. Buvo pasirinktas Vilniaus miesto savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius, Vilniaus rajono savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius, Kauno savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius. Apsispręsti dėl kokybinio tyrimo imties sudėtinga, kadangi nėra aiškių imties dydžio nustatymo taisyklių. Buvo remiamasi renkamu duomenų informatyvumu, kai į tyrimą įtraukiama naujus imties vienetus tol, kol pradeda mažėti gaunamų duomenų informatyvumas. Tai yra kol bus pasisotinama informacija ir ji ima kartotis (Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė, 2008). Imtį sudaro 14 informantų.

Duomenų rinkimo metodas buvo pasirinktas kokybinis interviu, kurio metu siekiama gauti duomenų, atitinkančių kokybinio tyrimo siekius. Interviu pagrindas yra atviri klausimai, į kuriuos tikimasi gauti kiek įmanoma platesnius, išsamesnius, atviresnius atsakymus, suformuluotus ir pateiktus paties informanto, atspindinčio jo perspektyvą (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016). Interviu, kaip kokybinių duomenų rinkimo metodo, taikymas grindžiamas prielaida, kad prasminga žinoti informantų nuostatas, nuomones, patirtis ir pagrįsti vertinimus (Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė, 2008). Kokybinis interviu yra pokalbis, paremtas tyrėjo ir informanto sąveika. Pasirinktas interviu tipas iš dalies struktūruotas klausimynas, kuriame iš anksto apsvaistytos pagrindinės klausimyno pokalbio temos, svarbiausi kiekvienos temos klausimai. Tačiau klausimyno struktūra yra lanksti, reaguojama į realaus interviu eigą. Tad pagal ją kito užduodamų klausimų tvarka, jų formuluotės, taip pat buvo užduodami papildomi klausimai (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016). Jau renkant duomenis, buvo atliekama duomenų analizė, sprendžiama apie jų naudingumą. Taip pat duomenų analizė vykdoma apibendrinimu, konkretinimu, lyginimu, įvairiapuse išvalga (Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė, 2008).

Tyrimo organizavimas. Tyrimas atliktas 2016 m. gruodžio, 2017 m. sausio mėnesiais. Atliekant tyrimą pirmiausia buvo kreipiamasi elektroniniu paštu į savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių vedėjus, siekiant gauti leidimą paimti interviu iš specialistų dirbančių globos ir įvaikinimo poskyriuose. Elektroniniame laiške buvo prisistatymas, pateikta informacija apie magistro darbo tyrimo temą, tikslą, siekiamus uždavinius, tyrimo svarbą. Nurodyta, kad bus atliekamas iš dalies struktūruotas interviu, o gautų duomenų fiksavimo būdas, bus įrašymas į garso techniką. Buvo pabrėžiama, kad gauti duomenys interviu metu bus panaudoti magistro baigiamajam darbui rengti, garantuojamas informantų anonimiškumas.

Atkreipiamas dėmesys, kad būtų laikomasi savanoriškumo ir laisvo apsisprendimo principu. Gavus sutikimus atlikti interviu, buvo suderinta vieta, laikas, interviu trukmė, eiga, informantai supažindinami su tyrimo etikos principais, aptariami kylantys klausimai. Tyrimas atliktas trijose institucijose. Globos ir įvaikinimo poskyrių specialistai buvo apklausiami individualiai, atskirame kabinete. Interviu trukmė priklausė nuo informantų charakterio, kalbėjimo stiliaus, daromų pertraukų. Vidutinė interviu trukmė 40 min.

Tačiau iškilo sunkumų derinant susitikimus, dėl gyvo interviu, su vienos savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriumi. Pati institucija pasiūlė atsakyti į interviu klausimus raštu, elektroniniu paštu. Suderinti susitikimo nepavyko dėl specialistų užimtumo ir neplanuotų išvykimų darbo metu. Šiais laikais susirašinėjimas elektroniniu paštu paplitusi ir įprasta bendravimo bei keitimosi informacija forma. Todėl ji gali būti efektyviai naudojama ir kokybiniais tyrimams. Klausimynas interviu elektroniniu paštu formuojasi etapais, neužtenka vieną kartą nusiųsti klausimus ir gauti atsakymus, paprastai vyksta keletas susirašinėjimo sesijų, tam, kad gauta informacija savo turiniu ir kiekiu priartėtų prie informacijos, gaunamos per tiesioginį interviu, lygio. Skiriamas didesnis dėmesys duomenų rinkimo etapui, nes jis dėl kontaktų tarp tyrėjo ir tyrimo dalyvio kartojimosi, tampa ilgesnis. Pokalbis elektroniniu paštu užtikrina gana didelį privatumą ir anonimiškumą, taip pat tai praktiška, nes bendravimo forma, nereikalauja papildomų išteklių (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016). Taigi gavus informantų elektroninius paštus, buvo užmezgamas ryšys: prisistatoma, atsakoma į informanto klausimus, pristatoma magistro darbo tema, tikslas, uždaviniai, suderinama etikos klausimai ir gavus sutikimą, pradedamos elektroniniais laiškais sesijos. Buvo nustatytos laiko ribos, kad interviu truks ne ilgiau, kaip savaitę, informantas atsakys per dvi darbo dienas, tyrėjas atrašys per vieną darbo dieną. Pirmos sesijos metu buvo išsiunčiami interviu klausimai ir gaunami jų atsakymai. Antros sesijos metu buvo papildomi atsakymai ar paaiškinami klausimai. Atlikti 6 interviu elektroniniu paštu.

Tyrimo ribotumai. Dalis interviu buvo atlikti elektroniniu būdu. 8 interviu buvo gauti gyvai, 6 interviu buvo gauti elektroniniu paštu. Dėl specialistų užimtumo ir nenumatytų išvykimų darbo metu, pati institucija iniciavo tokią interviu apklausos formą. Interviu atlikti gyvai leido įgyvendinti pusiau struktūruoto interviu duomenų rinkimo formą. Atliekant interviu elektroniniu paštu, reikėjo kelių susirašinėjimo sesijų, norint gauti tikslius atsakymus, kadangi pateikti papildomų ar patikslinti klausimų iškart nebuvo įmanoma. Taip pat buvo sunkiau užmegzti santykius ir formuoti tarpusavio ryšius su informantais.

Tyrimo etika. Buvo vadovaujama svarbiausiais interviu tyrimo etikos principais (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016):

- 1) Pripažinti ir gerbti asmens nepriklausomybę, jo laisvę dalyvauti arba atsisakyti dalyvauti tyrime. Tai reiškia, kad tyrimo dalyvis supažindinamas kas yra tiriama, kas bus daroma su gautais duomenimis ir nei tyrėjas nei organizacija ar kita įstaiga, negali priversti žmogaus dalyvauti, jeigu jis nesutinka.
- 2) Suteikti potencialiam tyrimo dalyviui pakankamai informacijos apie tyrimą. Tyrimo dalyvis gauna visą reikiamą, su tyrimu susijusią informaciją ir turi laisvę bei teisę, atsisakyti dalyvauti tyrime bet kuriuo jo etapu.
- 3) Saugoti tyrimo dalyvio anonimiškumą, konfidencialumą ir privatumą. Tyrėjo pareiga apsaugoti informantą nuo tapatybės atskleidimo, o viešinant tyrimų rezultatus imtis visų priemonių, kad asmuo nebūtų identifikuotas. Anonimiškumas saugo žmogaus tapatybę, gauta informacija koduojama, interviu su šiuo dalyviu priskiriant raidžių ar skaičių kombinaciją. Konfidencialumas reiškia informacijos, gautos interviu metu neviešinimą. Būtina paaiškinti kaip bus naudojami interviu duomenys. Privatumas - informacijos apsauga. Asmens privatumas pažeidžiamas informaciją gavus interviu metu ir ją panaudojus peržengiant tyrimo ribas ir taip padarius tiesioginį ar netiesioginį poveikį tyrimo dalyviui.
- 4) Rūpintis dalyvių saugumu, apsaugoti nuo moralinės žalos arba kiek įmanoma jos vengti. Dėl dalyvavimo tyrime žmonių padėtis šeimoje, bendruomenėje, darbo kolektyve ar kitur neturi pablogėti. Tyrėjui turi būti fiziškai saugu imti interviu. Moralinės žalos vengimas susijęs su emociniu saugumu, reikia apgalvoti, ar tyrimo klausimai nesukels itin skausmingų prisiminimų arba juos prisiminti bus labai skaudu.

Duomenų apdorojimo metodas. Buvo pasirinkta kokybinės turinio analizės strategija, kuri taikoma įvairių duomenų gilumo interpretacijai. Tai yra metodas, kuriuo gilinamasi į objektą ir kontekstą, domintis panašumais bei skirtumais. Kokybinės turinio analizės medžiagą sudaro tekstas, gautas naudojant įvairias technikas, šiuo atveju - iš dalies struktūruotas interviu, gautų duomenų fiksavimo būdas – įrašymas į garso techniką. Gauti duomenys buvo transkribuojami, galutinei analizei paruošta interviu metu gautų duomenų forma yra tekstas (Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė, 2008). Tekstai, kurie remiasi interviu, formuojami per sąveiką tarp tyrėjo ir tiriamųjų bei gali būti matomi, kaip komunikavimo veiksmas. Prasidėjus teksto analizės procedūrai buvo interpretuojamos ir apibendrinamos mintys, atskleidžiamas komunikavimas. Kokybinė turinio analizė gali būti apibrėžta, kaip empirinis, metodologinis tekstų nagrinėjimas šių tekstų rėmuose, remiantis metodologiškai pagrįstais analizės žingsniais. Šiuo atveju pasirinktas skelbiamasis analizės tipas, kuriame analizuojamo teksto turinys pateikiamas kategorijomis ir subkategorijomis, atspindint akivaizdžius teksto komponentus, t.y. pagrindines sąvokas. Buvo skaitomi informantų

transkribtai ir išskiriami esminiai aspektai, kuriuos atspindi frazės, sakiniai, žodžiai, tiesiogiai susiję su tiriamu fenomenu, bei išskiriamos kategorijos, remiantis pagrindiniais žodžiais (Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė, 2008).

4.2. Tyrimo duomenų analizė

Pirmiausia rengiant interviu klausimus buvo remiamasi darbo uždaviniais, kurie analizuojami magistro darbo teorinėje dalyje ir orientuojami į tyrimo tikslą - nustatyti vaiko teisių ir interesų įgyvendinimą steigiant globą. Siekiant šio tikslo klausimuose numatytos trys klausimų grupės, kurios atskleidžia kaip yra įgyvendinamos vaiko teisės ir interesai steigiant globą:

1. Vaiko teisių įgyvendinimo aspektai steigiant globą.
2. Vaiko interesų užtikrinimas steigiant globą.
3. Vaiko globos steigimo aspektai.

Siekiant išsiaiškinti kaip įgyvendinamos vaiko teisės globos steigimo procese užduodami penki klausimai: 1. Kaip įgyvendinamas nediskriminavimo principas globos steigimo procese? Pagrįskite pateikdami pavyzdžių. 2. Kaip parenkant globėją įvertinamos jo galimybės užtikrinti vaikui saugią fizinę/psichinę/socialinę aplinką? 3. Kokiais kriterijais vertinamos vaiko vystymosi sąlygos steigiant globą? 4. Kaip suteikiama vaikui teisė būti išklaustyta steigiant globą? 5. Kuriuo globos steigimo momentu vaikui suteikiama galimybė išsakyti savo nuomonę?

Analizuojant vaiko interesų užtikrinimą steigiant globą užduodami keturi klausimai: 1. Kokiais būdais sužinote vaiko nuomonę? 2. Kokias priemones/būdus naudojate vaiko nuomonei sužinoti? 3. Kaip nusprendžiate, kad vaiko nuomonė prieštarauja/neatitinka jo interesų? 4. Kaip įgyvendinate reikalavimą neiškirti brolių/seserų steigiant globą?

Nagrinęjant vaiko globos steigimo principus buvo užduodami šeši klausimai: 1. Koku būdu organizuojama globėjo (rūpintojo) paieška? 2. Kokie požymiai lemia parenkant globėją, kuris geriausiai atitinka vaiko interesus? 3. Kokiais būdais siekiama užtikrinti ir stiprinti vaiko ryšius su jo biologine šeima? 4. Kokias įvardintumėte pagrindines priežastis, kodėl nepavyksta vaikui rasti nei šeimos, nei šeimynos ir jam steigiama institucinė globa (rūpyba)? 5. Kokie požymiai lemia priimant sprendimą steigti globą?

Siekiant atskleisti kaip įgyvendinamos vaiko teisės ir interesai steigiant globą, pirmiausia tyrimo metu išsiaiškinsime, kaip įgyvendinamos vaiko teisės globos steigimo procese, savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriuose.

5 lentelė. Nediskriminavimo principas įgyvendinimas globos steigimo procese įgyvendinimą.

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Pasirenkamų vaikų kriterijai	Amžius	<ul style="list-style-type: none"> - <...> kad ta institucija atitiktų vaiko geriausius poreikius <...> pagal amžių, kad patektų į tą grupę, kur jo amžiaus vaikai; - <...> kai sužinome, kad jau reikalinga globa nepilnamečiui, taip, yra svarbu kokio amžiaus jisai <...> atsižvelgiant į tai mes jam stengiamės parinkti globos įstaigą; - Nori vaikų, kurie būtų paklusnūs, pūkuoti, maži, drausmingi; - Jeigu tai yra vyresni, paaugliai, tai įstaigos tiesiog sako, kad jos negali užtikrinti vaikams tinkamų sąlygų.
	Negalia	<ul style="list-style-type: none"> -Jeigu vaikas turi specialių poreikių, taip pat me, žiūrint kokia ta negalia yra <...>apgyvendiname institucijoje vaikams su negalia; -<...> ne giminaičiai <...> nenori specialiųjų poreikių vaiko, su negalia; - Svarbu <...>fizinė sveikata yra, psichinė; - Nedidelių turi negalavimų tai mes, norime visą laiką parinkti mažesnius globos namus; - Specialieji poreikiai, tai (globos institucijos) motyvuoja tuo, kad neturės specialistų, kurie teiks jiems paslaugas.
	Tautybė	<ul style="list-style-type: none"> - Niekad nėra atsižvelgta į tai, kad <...> kalbantis vaikas lenkiškai, kad nepateks į lietuvių šeimą; - Dažniausiai lietuvių šeimos nėra labai tolerantiškos, tai pirmiausia kai rašo prašymą <...> pažymi, jog ne romų tautybės; - <...> viena moteris, ji sako man nesvarbu nei rasė nei tautybė <...> vienas atvejis per keturis metus; - <...> viena nurodė, nenoriu, kad mama būtų rusė; - Niekas nenori globoti romų tautybės vaikų, nes iš tiesų jie yra dažniausiai ir vyresni ir didelės grupės.

JT Konvencijos 2 straipsnis pabrėžia, kad visos JT Konvencijoje numatytos teisės turi būti taikomos visiems vaikams be jokios diskriminacijos. Nepriklausomai nuo vaiko, jo tėvų arba teisėtų globėjų rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, tikėjimo, politinių arba kitokių pažiūrų, nacionalinės, etninės arba socialinės kilmės, turinės padėties, negalios ir kt. (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1995). Tačiau vertinant tyrimo duomenis, matome, kad įgyvendinti nediskriminavimo principą globos steigimo procese yra sudėtinga. Kaip matyti iš 5-oje lentelėje pateiktų subkategorijų, dažniausiai globos steigimo procese vaikai yra diskriminuojami dėl amžiaus, negalios ir tautybės. Taip pažeidžiamas nediskriminavimo principas globos steigimo procese.

Iš informantų teiginių pastebime, kad vaikai diskriminaciją dėl amžiaus patiria tiek steigiant globą (rūpybą) šeimoje, šeimynoje, tiek institucijoje. Pabrėžiama, kad steigiant globą (rūpybą) labai svarbus yra vaiko amžius, vyresniems vaikams, labai sunku surasti šeimas, dalis šeimų pirmenybę teikia vaikams iki trijų metų. Taip pat iš teiginių pastebima, kad globėjai (rūpintojai) yra linkę rinktis vaikus pagal amžių, manydami, kad jie bus drausmingesni. Pagrindinės priežastys, kodėl vaikui steigiama globa yra nepilnos šeimos, alkoholio, narkotikų vartojimas, bedarbystė, skurdas, smurtas prieš vaikus, kriminalinis tėvų (globėjų) elgesys. Dažniausiai vaikai iš tokių šeimų priklauso rizikos grupei. Jiems būdingas polinkis svaigintis, priešiškus, pyktis, skurdus dvasinis pasaulis, interesų siaurumas, mokymosi motyvacijos praradimas, žema savivertė, elgesio problemos, sunkumai mokykloje ir kitos problemos (Kvieskienė ir Indrašienė, 2008).

Steigiant globą (rūpybą) institucijoje atsižvelgiama kokio amžiaus vaikas yra ir stengiamasi, kad vaikas patektų į grupę, kurioje būtų to paties amžiaus vaikai. Informantai, tikino, kad susiduria su sunkumais steigiant globą (rūpybą) institucijoje vyresniems vaikams, paaugliams, kadangi bendruomeninės globos paslaugas teikiančios įstaigos teigia, kad tokio amžiaus vaikams negali užtikrinti tinkamų sąlygų.

Dar viena iš priežasčių dėl kurios steigiant globą (rūpybą) vaikas gali patirti diskriminaciją, tai yra negalios arba specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai. Negalios vaikas, tai vaikas turintis įgimtų ar įgytų fizinių ar psichinių trūkumų, kuriam reikalinga ypatinga apsauga. Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais - vadinami vaikai, kurie patiria įvairiausių ugdymo(si) sunkumų, dėl psichinės ar fizinės raidos sutrikimų. Vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupei gali būti priskiriami vaikai ne tik turintys negalia, bet ir vaikai turintys elgesio ir emocijų sutrikimus, kitus sutrikimus bei mokymosi sunkumus. (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2013 metų veiklos ataskaita, 2014).

Šiems vaikams kaip ir kiekvienam vaikui, turi būti garantuojama teisė naudotis visomis teisės aktuose nustatytais teisėmis bei laisvėmis ir jie turi būti nediskriminuojami dėl sveikatos būklės ar kitų priežasčių. Tačiau neįgaliųjų vaikų institucijose skaičius yra ypatingai didelis, nes globėjus (rūpintojus) tokiems vaikams surasti yra ypatingai sunku, tokie atvejai yra vienetiniai. Todėl lieka vienintelė išeitis, globą (rūpybą) steigti institucijoje, taip sprendžiama jų gyvenamosios vietos problema. Informantai pabrėžia, kad vaikų fizinė ir psichinė sveikata yra labai svarbi. Dažnai ir vaikų artimieji giminaičiai svarsto ar tapti globėjais (rūpintojais) vaikų su specialiaisiais ugdymosi poreikiais ir negalia. Negalios ir specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai apgyvendinami globos įstaigose neįgaliems vaikams ir jaunimui arba specialiosiose mokyklose ar specialiojo ugdymo centruose. Siekiant užtikrinti vaiko individualiems poreikiams pritaikytas paslaugas, negalios ar specialiųjų ugdymosi poreikių

vaikams stengiamasi parinkti mažesnius globos namus. Tačiau parenkant globos institucijas, vaikams su negalia ar turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, informantai susiduria su sunkumais, kadangi globos institucijos, atsisako priimti vaikus, motyvuodamos, kad neturi reikiamų specialistų, kurie galėtų teikti reikiamas paslaugas.

Socialinės globos institucijoje vaikas turi gauti kokybiškas ir visas jo poreikius atitinkančias paslaugas, kurios dažnai turi kompleksinį pobūdį, ir apima tiek socialines, tiek švietimo ir sveikatos užtikrinimo sritis. 2016 metais Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atliko tyrimą, apibendrinus surinktus duomenis nustatyta, jog neįgalių vaikų teisės yra nepakankamai užtikrinamos švietimo ir socialinių paslaugų neįgaliam vaikui ir jį auginančiai šeimai spektru, susiduriama su prieinamumo, poreikio nustatymo problema, ne visuomet pakankamai ir kokybiškai yra bendradarbiaujama su neįgaliųjų organizacijomis ir kt. (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2015 metų veiklos ataskaita, 2016).

Iš teiginių, matome, kad vis dėl to globos steigimo procese globėjai (rūpintojai) atkreipia dėmesį į vaiko tautybę, vienas informantas pažymėjo, kad per 4 darbo metus, tik vienas buvo gautas globėjos (rūpintojos) prašymas, kuriame buvo nurodyta, kad nesvarbu kokios tautybės ar rasės bus vaikas. Kitas informantas pažymėjo, kad teko susidurti su globėjo (rūpintojo) nesutikimu globoti (rūpintis) vaiku, kurio biologinė mama būtų rusų tautybės. Kitame teiginyje pabrėžiama, kad nėra diskriminuojama lenkų tautybė. Tačiau didžiausią diskriminaciją patiria romų tautybės vaikai, jiems globėjus (rūpintojus) sunku surasti ne tik dėl tautybės, bet ir dėl amžiaus, jie dažniausiai būna vyresni ir turi daug brolių, seserų, kuriems reikia įgyvendinti Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse numatytą reikalavimą neišskirti brolių, seserų steigiant globą (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000).

Nors JT Konvencijoje atkreipiamas dėmesys į kiekvienos tautos tradicijų ir kultūros vertybių svarbą vaiko apsaugai ir harmoningam vystymuisi. Priklausymas etninei grupei yra vienas iš asmens identiteto aspektų, darantis įtaką vaiko raidai perduodant kultūrą, papročius, tradicijas, patenkinantis vaiko poreikį priskirti save tam tikrai bendruomenei ir jai priklausyti (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1995). Tačiau romų socialinę atskirtį aštrina socialinės (nedarbas, gyvenamojo būsto, skurdo, sveikatos) ir edukacinės (suaugusiųjų neraštingumas, žemas romų išsilavinimas, vaikų mokymosi ir išsilavinimo) problemos, tai yra kliūtis romų vaikų sėkmingai socializacijai ir globėjų (rūpintojų) paieškai (Štuopytė, 2008).

Apibendrinant galima teigti, kad vaikai patiria diskriminaciją dėl savo amžiaus, sveikatos ir tautybės ir tai apsunkina galimybes steigti globą (rūpybą) šeimoje ar šeimynoje, lieka vienintelis variantas institucinės globos (rūpybos) steigimas, kuris neatitinka geriausių vaiko interesų augti šeimai artimoje aplinkoje.

Aktualu išsiaiškinti, kaip užtikrinamos vaiko teisės į saugią aplinką ir vystymosi sąlygas steigiant globą.

5 lentelė. Vaiko teisė į saugią aplinką ir vystymosi sąlygas steigiant globą.

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Saugi aplinka	Psichinė	<ul style="list-style-type: none"> - <...> turi praeiti medicininę komisiją <...> iš Gerosios vilties atsineša ar nėra įskaitoj, kad buvo priklausomybė nuo alkoholio; - <...> vaikui reikia <...> kaip aš sakau, harmoningos aplinkos, kad nebūtų nei stresų, nei įtampos; - Jeigu šeima pasako, kad ne, mes nenorim žinot, su tėvais jokie negalės būti kontakto <...> kaip globėjui šita yra kliūtis; - Dokumentai ir susiję su žmogaus fizine, psichine sveikata <...> eina ir pas psichologus, psichiatrus, pas neurologus. - <...> yra tam tikra pažyma kurią privalo pateikti, nes yra sąrašas dėl kurių negali būti globėjas. Tai yra visos psichinės ligos, užkrečiamos ligos, onkologinės ligos; - <...> atsižvelgiama labai į globėjo sveikatą.
	Fizinė	<ul style="list-style-type: none"> - Atliekamas pradinis globėjų vertinimas (dokumentai) <...> tada buities sąlygos; - <...> jeigu kūdikis – lovytė, visos higienos priemonės; - Globos įstaigos, kuriose nustatom globą, jos šiai dienai turi licenciją; - Tai mes dabar atliekam pradinį vertinimą, tai reiškia apsilankom kartu jo šeimoj, vertinam aplinką, kurioje augs vaikas pagal <...> vaiko amžių; - Jeigu sutinka globoti su nežymiais sutrikimais, nu tarkim būna raidos <...> tai vertinama ar aplinka tinkamai paruošta ar higieniškai švari, ar yra visos lavinamos priemonės; - Važiuojam arba mes arba socialinis darbuotojas, įvertini visą aplinką ir priimi teigiamą arba neigiamą sprendimą; - Vertinimą atlieka kompetentingi socialiniai darbuotojai; - Įvertinamos elektrinių prietaisų, vaistų ir alkoholio laikymo sąlygos; - Vertinam aplinką, kurioje augs vaikas, pagal jo pageidaujamo globoti vaiko amžių;
	Socialinė	<ul style="list-style-type: none"> - Kaimynų rekomendacijos; - <...> su kuo gyvena, pajamos, turtas; - Turi būti nebaustas, ten nebaustas jau administracine tvarka už labai sunkius pažeidimus; - Mes neturime galimybės parinkti vaikui tokią šeimą, kuri būtų jam tinkamiausia. Tai tiesiog įvertiname tą pagrindą: ar jie neserga ligom, kuriom sergant negalėtų būti globėjais, ar jie turi patys iš ko gyventi ir kur gyventi, ir jų ryšį su vaiku ir nustatom globą.

		- <...> labai svarbus globėjo artimųjų ratas.
Vystymosi sąlygos	Vaiko raidą atitinkanti	<ul style="list-style-type: none"> - Nemažai iš tikrųjų vaikų, kurie turi lengvą protinį atsilikimą ar jie turi didelių specialiųjų poreikių <...>reikia ir padidintos priežiūros, ir kai kur atskiro žmogaus<...> iš tų pačių resursų globos namai, tie patys darbuotojai <...> su tais (sveikais vaikais) ir su tais tada dirba; - Pagal vaiko poliklinikos išrašus kokių poreikių turi, nes būna, kad su negalia; - Vaiko vystymąsi atitiktų, tai reikia specialistų konsultacijų, reikia nuolatinės priežiūros; - Nėra apibrėžta koks nei ten koks plotas turi būti skiriamas vaikui; - Žiūri ar yra lova, atskira erdvė, ar ten nebus vienam kambary tarkim svetimų, svetimi ir kitos lyties vaikai; - Jeigu tai yra artima šeima, tai tie kriterijai praktiškai nevertinami; - Globėjo supratimas apie vaiko raidos tarpsnius, materialinio aprūpinimo galimybes, psichologinė atmosfera; - Globėjo gebėjimus suprasti vaiko poreikius ir juos tenkinti, globėjo emocinį ryšį su vaiku.
	Socializacija	<ul style="list-style-type: none"> - Atkreipiam dėmesį, kiek globėjas skiria savo laiko, kokių priemonių perka, ten žaislus lavinamuosius; - <...> ar ugdo savarankiškumo įgūdžius; - <...> skatina ten higienos įgūdžius; - Globėjams, kur ypač ne giminaičiai ir pasiima ar iš kito miesto, kad būtų pereinamasis laikotarpis <...> pasiimti atostogas, na jei vaikas iki trijų metų, tai vaiko priežiūros dar pasiima <...> kad bent jau mėnesį jam adaptuotis pirma namuose; - (globėjai turi) užtikrinti jo ugdymą tarp bendraamžių; - <...> svarbu, kad būtų sąlygos geros (globos institucijoje), kad saugumas būtų užtikrintas, socialiniai darbuotojai kompetentingi; - Žiūrim ką jis lankys, kokią ugdymo įstaigą <...> stengiamės, kad globėjas nekeistų mokyklos arba darželio; - Jeigu vaikas vilnietis, tai norisi, kad ir tie globėjai būtų šalia, kad užtikrintų bendravimą su tėvais ir panašiai.

5 lentelėje matome, kad paskiriamas globėjas (rūpintojas) vaikui turi užtikrinti jo poreikius atitinkančią saugią aplinką ir tinkamas vystymosi sąlygas. Saugios aplinkos samprata

apima tiek fizinį aplinkos saugumą, tiek psichologiniu požiūriu palankią vaiko buvimui, gyvenimo aplinką.

Globėjų (rūpintojų) atranka vykdoma vadovaujantis globėjų (rūpintojų) rekomendacijomis, remiantis jomis, atestuoti socialiniai darbuotojai, rengia išvadą dėl būsimų globėjų (rūpintojų) pasirengimo globoti (rūpintis), kurioje vertinami ir aptariami penki gebėjimai: vaikui saugios aplinkos užtikrinimas ir fizinių poreikių tenkinimas; gebėjimas tenkinti vaiko poreikius; pagalba vaikams su raidos sutrikimais įveikiant sunkumus; vaiko ryšių su biologine šeima puoselėjimas; pagalbos vaikui suteikimas užmezgant saugius ir patvarius ryšius; bendradarbiavimas sprendžiant vaiko ir šeimos problemas (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2015 metų veiklos ataskaita, 2016).

Siekiant užtikrinti vaikui saugią aplinką, turime atsižvelgti į globėjo (rūpintojo) galimybę užtikrinti psichinę aplinką. Psichologiškai harmoninga aplinka susijusi su santykiais, tarp vaikų ir globėjo (rūpintojo), tarp pačių vaikų, tarp globėjo (rūpintojo) ir vaiko tėvų. Jeigu vaikas jaučiasi saugus, jį supa besirūpinančių suaugusiųjų meilė, pritarimas, jeigu suaugusieji rodo tinkamo elgesio pavyzdį ir nustato nuoseklias elgesio ribas, vaikas sugeba išsiugdyti savigarbą ir stiprų „aš“ jausmą. Vadinasi psichologiškai harmoningą aplinką pirmiausia sukursime pasirūpindami tuo, kokie yra vaiko santykiai su jį supančiais vaikais ir suaugusiaisiais, kad vaikas negyventų psichologinio diskomforto ar spaudimo sąlygomis (Žalimienė, 2007).

Iš informantų pateiktų teiginių matome, kad siekiant užtikrinti saugią psichinę aplinką, didžiausias dėmesys skiriamas globėjo (rūpintojo) fizinei ir psichinei sveikatos būklės patikrai, renkami ir tikrinami dokumentai dėl priklausomybių, psichinių, užkrečiamų, onkologinių ligų. Atsižvelgiama ir į harmoningos aplinkos sukūrimą. Pasitaiko, kad šeima nesutinka užtikrinti vaiko ryšių su biologine šeima, tai tampa kliūtimi, tapti globėjais (rūpintojais). Galime teigti, kad mažai dėmesio skiriama vaiko santykiams su jį supančiais vaikais ir suaugusiaisiais.

Norint užtikrinti fizinį saugumą reikia prisiminti, kad vaikai iš prigimties yra smalsūs. Smalsumas yra normalus ir sveikas vaikystės požymis, todėl suaugusieji turi užtikrinti, kad vaikui būtų sukurta saugi aplinka būti, žaisti, mokytis, miegoti ir t.t., siekiant išvengti pavojingų situacijų, kuriose vaikas gali susižeisti, patirti traumas, išsigąsti ir pan. Atitinkamos aplinkos užtikrinimas turi būti garantuojamas vaikams su negalia ar specialiaisiais ugdymosi poreikiais, jiems reikalinga fiziškai saugi ir pritaikyta aplinka (Žalimienė, 2007).

Instituciniai globos namai vadovaujami aplinkos saugumo aspektais, kuriuos reglamentuoja higienos normos, jose numatyta vaiko specialiesiems poreikiams pritaikytos ir sutvarkytos patalpos ir teritorija. Vadovaujantis globos (rūpybos) organizavimo nuostatais specialistai turi iširti asmens, norinčio tapti vaiko globėju (rūpintoju) buities ir gyvenimo sąlygas, kurio metu surašomas patikrinimo aktas. Reikia pažymėti, kad turi būti

vertinamas bendras naudingas plotas ir kiekvienam asmeniui, turi tekti ne mažiau kaip 10 kv. metrų, plotas nevertinamas, kai globoti (rūpintis) vaiku ketina artimieji giminaičiai. Jeigu nusprendžiama globoti (rūpintis) skirtingų lyčių vaikais, sąlyga yra ta, kad jie turi gyventi atskiruose kambariuose (Vaiko globos organizavimo nuostatai, 2002).

Kaip matome iš informantų teiginių siekiant užtikrinti vaikui saugią fizinę aplinką atliekamas pirminis tinkamų dokumentų vertinimas ir antrinis buitės sąlygų vertinimas. Vertinimą atlieką kompetentingi socialiniai darbuotojai, kurie surinkę visą reikiamą informaciją ir dokumentus, pateikia vertinimo išvadą savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriams. Taip pat atsižvelgiama, kad aplinka, kurioje augs vaikas būtų higieniškai švari, būtų vaiko lavinimo priemonių, lovytė, t. y. aplinka turi atitikti vaiko amžių. Įvertinamos elektrinių prietaisų, vaistų ir alkoholio laikymo sąlygos. Įstaigos teikiančios socialinės globos paslaugas, privalo turėti atitinkamos rūšies licenciją socialinės globos teikimui, išduodant licenciją įvertinamas personalo skaičius, struktūra ir patalpos - higiena, plotas ir kt.

Dar vienas aspektas saugios socialinės aplinkos sukūrimas. Socialinė aplinka – tai socialinė terpė, su kuria gali sąveikauti tiek pavieniai individai, tiek ir jų socialinės grupės. Enciklopediniame edukologijos žodyne sąvoka „socialinė aplinka“ apibūdinama, kaip ekologinė terpė, su kuria sąveikauja individas ar grupė (Jovaiša, 2007).

Kaip nurodo informantai, siekiant įvertinti saugią socialinę aplinką įvertinamos globėjo (rūpintojo) kaimynų rekomendacijos, atsižvelgiama su kuo gyvena globėjas (rūpintojas), jo artimųjų ratas, įvertinamos jo pajamos, turtas. Taip pat globėjas (rūpintojas) turi būti neteistas ir nepadaręs sunkių administracinių nusižengimų.

Įvertinus globėjo (rūpintojo) galimybes užtikrinti vaikui saugią aplinką, reikia įvertinti ir vaiko vystymosi sąlygas globos steigimo procese. Vaiko vystymosi samprata apima fizinį vaiko vystymąsi, motorinį vystymąsi, jo psichosocialinę ir emocinę raidą ir kognityvinę bei kalbos raidą. Vaiko vystymosi poreikiai siejami su fizine raida, psichosocialine ir emocine raida, kognityvine ir kalbos raida, maitinimu, sveikata, motoriniais įgūdžiais, socialinėmis žiniomis ir elgsena, vertybėmis ir savęs vertinimu. Globėjai (rūpintojai) turėtų žinoti vaiko poreikių sričių ypatybes atitinkamame amžiaus tarpsnyje ir tuo vadovautis, individualizuodami paslaugas kiekvienam vaikui (Žalimienė, 2007).

Taigi norint užtikrinti tinkamas vaiko vystymosi sąlygas, jos turi atitikti vaiko raidą ir vaikas turi turėti visas reikalingas sąlygas ugdymuisi, vystymuisi, siekiant formuoti pilnavertę asmenybę. Iš informantų pateiktų teiginių matome, kad siekiant užtikrinti vaiko vystymosi sąlygas, kurios atitiktų vaiko raidą, didžiausias dėmesys skiriamas vaikams su negalia ar specialiaisiais ugdymosi poreikiais, kad būtų užtikrinama priežiūra ir teikiamos sveikatos priežiūros paslaugos. Taip pat atsižvelgiama, į globėjo (rūpintojo) supratimą, apie

vaiko raidos tarpsnius, materialines aprūpinimo galimybes, psichologinę atmosferą. Verta atkreipti dėmesį į šiuos informantų teiginius, kad jeigu globėjais (rūpintojais) yra skiriami vaiko artimieji giminaičiai vaiko vystymosi sąlygos praktiškai yra nevertinamos. Mano nuomone, tai prieštarauja vaiko teisėms ir interesams steigiant globą, visi globėjai (rūpintojai) turėtų būti vertinami vienodais kriterijais. Taip pat informantai teigia, institucinės globos įstaigose vaikams, kurie turi lengvą protinį atsilikimą ar didelius specialiuosius ugdymosi poreikius, ne visada yra suteikiama jų vystymosi poreikius atitinkanti priežiūra ir paslaugos.

Vaiko vystymosi sąlygos, taip pat priklauso ir nuo sėkmingos socializacijos. Didelis dėmesys turi būti skiriamas globojamo (rūpinamo) vaiko įgūdžių ugdymui tokių, kaip įvairios elgesio taisyklės, žinios, kaip elgtis ir suprasti visuomenę, kurioje gyvena, taip įveikiant socializacijos sunkumus. Tik suprasdamas visuomenės nuostatas ir vertybes, kurias pripažįsta visuomenė, vaikas išmoks prisitaikyti prie socialinių taisyklių, svarbių kiekvienam žmogui. Asmuo tampa visuomenės nariu, tik perėjęs socializacijos procesą, prasidėjusį vaikystėje, kurio metu išmoksta visuomenėje priimtų normų, dėsnių ir gyvenimo būdo (Kvieskienė ir Indrašienė, 2008).

Analizuodami informantų teiginius, matome, kad globėjas (rūpintojas) turi ugdyti savarankiškumo, higienos įgūdžius, užtikrinti jo ugdymą tarp bendraamžių, vertinamas globėjo (rūpintojo) skiriamo laiko kiekis vaikui. Globos steigimo metu, stengiamasi, kad vaikas patirtų kuo mažiau pokyčių – nekeičiama ugdymo įstaiga. Taip pat akcentuojamas ryšių palaikymas su biologiniais tėvais. Globėjams (rūpintojams) pasiėmusiems vaiką, rekomenduojama pasiimti atostogas arba vaiko priežiūros atostogas, kad pirmomis dienomis vaikui, globėjui (rūpintojui) ir jo šeimai adaptacinis laikotarpis būtų lengvesnis.

Globojamo (rūpinamo) vaiko auklėjimas yra vienas sudėtingiausių ugdymo procesų, teorinės žinios ir žmogaus įtaka sudaro vieningą ugdymo procesą, kuriame asmenybė socializuojasi arba priima tik tam tikrus elgesio modelius, bet neįsisavina vertybių (Kvieskienė ir Indrašienė, 2008). Galima teigti, kad institucinėse globos įstaigose vaikams suteikiamas būstas, užtikrinama tam tikra priežiūra ir saugumas, tačiau globos namai nėra pritaikyti vaiko pozityviai socializacijai, nors įstaigos turi pakankamai gerą materialinę bazę, tačiau nėra panašios į šeimos aplinką, jose neįmanoma užtikrinti individualių vaiko poreikių, o ypač kokybiškų santykių su suaugusiais (Gvaldaitė ir Šimkonytė, 2016).

Apibendrinant galima teigti, kad turi būti skiriamas didesnis dėmesys vaiko psichinei aplinkai, svarbu, kad vaikas būtų išklaudytas, priimti jo jausmai, skiriama pakankamai laiko bendrauti su vaiku, suteikti vaikui sprendimų priėmimo laisvę, gerbti vaiko nuosavybę, išreikšti meilę. Tačiau globos institucijoje atveju, to pasiekti neįmanoma. Institucinėse globos įstaigose, turi būti užtikrinamos atitinkančios vaiko poreikius vystymosi sąlygos, saugumas ir

dirbančio personalo kompetencija. Taip pat globėjų (rūpintojų) šeimoms turi būti skiriamas didesnis dėmesys ir pagalba vaiko globos procese – konsultacijos, tarpininkavimas palaikant ryšius su vaikų tėvais, laikino atokvėpio paslaugos ir kita pagalba, skatinanti daugiau šeimų tapti globėjais (rūpintojais).

Išanalizavus, kaip užtikrinamos vaiko teisės į saugią aplinką ir vystymosi sąlygas steigiant globą, svarbu išsiaiškinti kaip užtikrinamas vienas pagrindinių JT Konvencijos principų - teisė būti išklaustyta (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1995).

6 lentelė. Vaiko teisė būti išklaustyta steigiant globą.

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Vaiko išklausymas	Išklausoma	<ul style="list-style-type: none"> - Su vaiku pasikalbėti; - Individualiai, ne prie visų šnekamės; - Paaugliai, tai jie, jau kurie yra su tam tikra patirtimi <...> aiškiai pasako, kad aš noriu į tuos, į tuos globos namus; - Vyresnis ten 8 ar 9 metų, jeigu jis moka rašyti, mes jo paprašom, kad jis dar parašytų savo nuomonę; - Vaiko nuomonė yra labai svarbi jeigu jis geba ją išreikšti; - Trijų metų <...> išklausinėji tiesiog per žaidimo formą; - Didelio, tai jau tiesiai šviesiai; - Nuo trijų metų su vaiku galima būtų kalbėti; - <...> mokyklinio amžiaus tai aišku per individualų pokalbį. - <...> daugmaž nuo trijų metų su vaiku galima būtų kalbėti, sužinoti jo nuomonę.
	Neišklausoma	<ul style="list-style-type: none"> - Ieškojau naujagimiui šeimos, tai jau ten jo nuomonės neišklausysi; - <...> 2 metų tai tikrai neišklausom vaiko nuomonės; - <...> jeigu yra ten naujagimis, ar ten mažametis kūdikis, tai jis vargu ar..jis nieko mums nepasakys.
	Išklausymo momentas	<ul style="list-style-type: none"> - Prieš nustatant globą arba krizių centre; - Kai sudaromas yra globos planas; - Paimant vaiką; - Prieš steigiant globą; - Globos nustatymo pradiniam etape ir kituose etapuose jeigu, jei vaikas pageidauja; - Vežant vaiką iš šeimos į krizių centrą, pokalbio metu tiesiog va taip va įvedant šitą klausimą apie globos namus.

Magistro darbo teorinėje dalyje išsiaiškinome, kad vaikai laikomi visaverčiais teisės subjektais, turinčiais savarankiškas teises. Vaiko teisės vienodai apibrėžtos ir galioja visiems vaiko teisinį statusą turintiems asmenims, nepriklausomai nuo sveikatos būklės, išsivystymo lygio, gabumų ar kitokių ypatumų. Tačiau viena didžiausių klaidų interpretuojant JT konvenciją ir jos 12 straipsnį yra taikyti šį principą tik tiems vaikams, kurių amžius leidžia išreikšti savo

pažiūras žodžiais. Todėl norint įgyvendinti vieną iš pagrindinių principų – būti išklausytam, reikalaujama pripažinti ir gerbti nežodines bendravimo formas, įskaitant žaidimą, kūno kalbą, veido išraiškas, braižybą ir tapybą – saviraiškos ir bendravimo formas, kuriomis mažamečiai vaikai perteikia savo pažiūras ir pasirinkimus (Pūras, 2012).

Kaip matyti iš 6 lentelėje pateiktų duomenų galimybė būti išklausytam globos steigimo procese suteikiama ne visiems vaikams. Informantai sutinka, kad vaiko nuomonė yra labai svarbi, jeigu jis ją geba išreikšti. Iš teiginių matyti, kad dažniausiai vaikai išklausomi individualiai kalbant, esant poreikiui kalbamasi kelis kartus.

Informantų teigimu, būti išklausytam globos steigimo procese turi vaikai nuo trijų metų amžiaus su kuriais galima kalbėti. Vyresni vaikai, 8 – 9 metų, kurie jau moka rašyti, kartais savo nuomonę pateikia ir raštu. Paaugliai išklausomi ir patys linkę pasirinkti, į kuriuos institucinius globos namus nori vykti arba jų klausoma „tiesiai šviesiai“ apie skiriamus globėjus (rūpintojus).

Tačiau žmogaus amžius pirmosiomis gyvenimo dienomis, savaitėmis, mėnesiais ar metais negali tapti dingstimi jo teisių ribojimui. Kūdikiai negali savęs išreikšti žodžiais, tačiau būtina sukurti mechanizmus, kurie skatintų ir stiprintų mažamečių vaikų žmogaus teisių apsaugą. Netgi naujagimiai geba aiškiai reikšti savo reikmes. Tik būtina suprasti mažamečių raiškos būdus ir patenkinti visas jų išreiškiamas reikmes (Pūras, 2012).

Ištyrę vaiko teisės būti išklausytam globos steigimo procese niuansus, turime išsiaiškinti kokių momentu išklausomas vaikas. Dauguma informantų nurodė, kad vaikas išklausomas prieš steigiant globą. Keli paminėjo, kad išklausoma jau esant krizių centre arba paėmus vaiką iš šeimos. Taip pat atsižvelgiant į vaiko pageidavimus, jis gali būti išklausomas ne tik pradiniam globos steigimo etape, bet ir vėliau.

Keisčiausia buvo sulaukti iš informantų teiginių, kad vaikai yra išklausomi vežant vaiką į krizių centrą, t.y. automobilyje. Vaikas, kuris ką tik buvo paimtas iš šeimos, vežamas į krizių centrą, turi išsakyti savo nuomonę apie parenkamą globos formą. Šiuo atveju tikrai nėra sukurta saugi ir tinkama emocinė aplinka vaikui. Beje informantai nurodė, kad savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriuose su vaikais bendraujama tiesiog tuo metu esančiuose laisvuose kabinetuose. Mano manymu, siekiant užtikrinti vaikui saugią ir emociškai palankią aplinką, būtina įrengti tinkamus bendravimo kambarius su vaiku, kuriuose būtų žaislų, minkštų baldų, reikiamų priemonių, taip būtų sukuriama mažiau streso kelianti saugi aplinka. Taip pat kalbėtis su vaiku turėtų tam pasiruošę, kompetentingi specialistai, dar vienas niuansas, netaikoma jokia pokalbio su vaiku metodika, tai yra dirbančio specialisto su vaiku atsakomybė.

Galime teigti, kad išklausomi vaikai nuo trijų metų amžiaus, naujagimiai ir vaikai iki trijų metų amžiaus yra neišklausomi. Vadinasi šių vaikų teisės ir interesai steigiant globą

yra pažeidžiamos. Būtina užtikrinti, taikyti ir parinkti tinkamas priemones ir būdus siekiant įvertinti vaikus, kurie negali savo pažiūrų išreikšti žodžiais, reikmes.

JT konvencijos 3 straipsnyje nurodoma, kad imantis bet kokių veiksmų liečiančių vaiką, svarbiausia – vaiko interesai. Šis straipsnis pripažintas bendruoju principu (kartu su 2, 6 ir 12 straipsniais). Vadinasi norint nustatyti, kas naudingiausia vaikui, būtina vienodai atsižvelgti į visus principus, kurie draudžia diskriminaciją, reikalauja užtikrinti vaikui galimybes gyventi ir sveikai vystytis bei gerbti jo nuomonę (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1995).

Tad 7 lentelėje paanalizuosime kaip specialistai atstovauja vaiko interesus, kokiais būdais sužino vaiko nuomonę, kokias taiko priemones ir kada priima sprendimus, kad vaiko nuomonė prieštarauja jo interesams. Kaip užtikrinamas vaiko bendravimas su tėvais ir artimaisiais giminaičiais.

7 lentelė. Vaiko interesų atstovavimas

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Vaiko interesai	Vaiko nuomonė	<ul style="list-style-type: none"> - Esam gavę raštu prašymą. Ateina į langelį parašo; - Per pokalbį; - Vaikas neverbaline kalba iškart pasidaro neramus arba būna užstringantys jo veiksmai; - Kai trūksta faktų mes konsultuojamės <...>kas pažįsta iš aplinkos, darželio auklėtojos; - Psichologas mūsų skyriaus atskirai klauso vaiko nuomonę, bet šiaip tai pokalbio.
	Taikomos priemonės	<ul style="list-style-type: none"> - Žaidimo forma; - Jeigu vyresnis vaikas, tai jau normalus dialogas, kaip suaugusio; - Atsiųsti elektroniniu paštu pavyzdžiui savo raštišką nuomonę; - Jeigu vaikas nekalba, bandom kartais prašyti, kad jis nupieštų, jeigu jis rašo, kad parašytų; - Piešinius; - Klausimus klausiam; - Pieši arba ten vaidmeniniai žaidimai; - Kai jau netipinė situacija yra stengiamės tada kviesti savo psichologes, kurios bendrauja su vaikais ir jos jau gal tada savo kokius metodus taiko.
	Nuomonės neatitikimas vaiko interesams	<ul style="list-style-type: none"> - Tikrai kritinė ta situacija šeimoj ir žinom, kad jam nesaugu yra; - Jeigu galimybių nėra vaikui gyventi nei ten, nei ten, vaikui negalima duoti rinktis. Jam yra pasakyta: dabar taip nutiko, kad tu turėsi gyventi kitur. Mes turim būti tie, kurie pasako verdiktą; - Buitis bloga ir smurtas; - Jis gali sakyti viena, bet jeigu akivaizdžiai rodo, nu bijo jis ar netiesą sako, ne tai ką galvoja sako.

		<ul style="list-style-type: none"> - Nori į šeimą, bet ten kol kas nėra sąlygų; - Dažniausiai tokie atvejai būna paaugliai. Jie šeimose turi daug laisvės, ten jų draugai, jie yra neribojami, kada nori tada grįžta namo <...> neatitinka jo interesų gyventi saugioj aplinkoj; - Iš vaiko pasakojimų, iš pačio vaiko prieštaravimų. - Vaikui būdinga meluoti ir fantazuoti; - Kiekvienu atveju vertinama individualiai; - Vaiko nuomonė prieštarauja tinkamai vaiko priežiūrai ir auklėjimui; - Netinkamos antros pusės, kurios galimai ir išnaudoja, būna gi seksualiniai išnaudojimai, priekabiavimai.
	<p>Šeimos ryšių išlaikymas</p>	<ul style="list-style-type: none"> - <...> mes dirbam, dirba psichikos sveikatos centras mūsų, paslaugų centrai, eina tėvai į visokius mokymus su tikslu, kad vaikas būtų gražintas į šeimą; - Visi globėjai yra su tuo supažindinti, kad jie privalės užtikrinti tą bendravimą su tėvais; - sudaryti bendravimo tvarką, kur bendrauja, kada bendrauja; - Socialinis darbuotojas, kuris dirba su šeima ir lankosi šeimoje mums teikia irgi periodiškai informaciją, kas keičiasi toj šeimoj. Jis irgi savo ruožtu kaip ir kalbina, motyvuoja, raginam kad bendrautų su tuo vaiku; - Jeigu tėvai nemotyvuoti ir jie nenori, nu tai skambink kiek tu nori, viskas tada jau <...> bejėgiškumas apima; - Privalot teikti informaciją jo biologinei šeimai apie vaiko sveikatą, apie ugdymą jeigu to tėvai pageidauja; - Turi pažinti vaiko šaknis, kad galėtum jį šeimoje tinkamai auklėti ir negali ignoruoti tėvų; - Teikiant biologinei ir globėjų šeimai socialines paslaugas, užtikrinant sistemingą vaiko bendravimą su biologine šeima; - Institucija, tai juridinis globėjas žino savo pareigas ir jie irgi važiuoja, dirba su šeima ir motyvuoja tuos tėvus, kad lankytų, kad būtų su vaiku; - Tokia tendencija yra, kad jeigu paėmei jau vaiką, tai beabejo jau matosi, kad net kai kuriom šeimom net nebereikia.

Informantų pateiktuose teiginiuose matyti, kad dažniausias būdas, kaip sužinoma vaiko nuomonė yra pokalbis. Vaikai savo nuomonę gali parašyti raštu ir palikti savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus langelyje. Siekiant sužinoti vaiko nuomonę bendradarbiaujama tiek su psichologais, tiek su vaiko artimoje aplinkoje esančiais ir dirbančiais specialistais, šiuo

atveju buvo įvardinta darželio, kurį lankė vaikas, auklėtoja. Taip pat informantai nurodė, kad stebima vaiko kūno kalba, kuri leidžia pamatyti, ar kalbėdamas vaikas sako tiesą ir iš tikrųjų taip jaučiasi ir galvoja.

Išklausyti vaiko nuomonę gali padėti ir palengvinti pasitelkiamos tam tikros priemonės. Išsiaiškinsime, kokias priemones naudoja savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių specialistai. Su vaikais, kurie geba jau kalbėti dažniausiai pasitelkiami klausimai ir vyksta dialogas, jeigu vaikas būna nekalbus, gali savo nuomonę parašyti raštu. Paminėta, kad vyresniems vaikams sudaroma galimybė savo raštišką nuomonę atsiųsti elektroniniu paštu. Tačiau tokios vaiko nuomonės pateikimas neturėtų būti vertinamas subjektyviai, kadangi kyla grėsmė ar iš tiesų pats vaikas rašė laišką, ar niekas neįtakoję vaiko nuomonės. Gavus raštišką vaiko nuomonę, derėtų ir susitikti, įvertinti vaiko nuomonę objektyviai.

Net ir maži vaikai gali aiškiai pareikšti savo nuomonę, jei jiems tinkamai padedama ir jie yra palaikomi. Tad informantai nurodė, kad su mažesniais vaikais pasitelkia įvairias priemones: žaidimus, piešimą, vaidmeninius žaidimus. Esant poreikiui visada turi galimybę konsultuotis su vaiko teisių apsaugos skyriuose dirbančiais psichologais ir jų prašyti savo metodais išsiaiškinti vaiko nuomonę.

Taigi vaiko nuomonės nustatymas yra didelis iššūkis specialistams, nes siekiant įgyvendinti vaiko teisę priimtinais būdais išreikšti savo nuomonę į visus su juo susijusius klausimus, reikia ypač gero pasirengimo, pakankamai psichologinių ir teisinių žinių, bendradarbiavimo nuostatos ir įgūdžių (Jonynienė ir Martinavičiūtė, 2014).

Norint įvertinti geriausius vaiko interesus, pirmiausiai reikia išklausti vaiko nuomonę ir nustatyti vaiko poreikius, juos išanalizuoti surinkus informaciją apie vaiką ir jo aplinką bei juos įvertinti. Tad galime teigti, kad vaiko nuomonė neatitinka, prieštarauja vaiko interesams tada, kai yra netenkinami jo poreikiai. Informantai teiginiuose nurodo, kad sprendžia, ar vaiko nuomonė prieštarauja, neatitinka jo interesų, kai vaikas teigia, norintis gyventi su tėvais, tačiau šeimoje vaikui neužtikrinamas saugumas, buities sąlygos, yra smurtaujama, priekabiaujama ar seksualiai išnaudojama. Jeigu vaikas išsakydamas savo nuomonę, prieštarauja pats sau, pasitaiko, kad meluoja, fantazuoja, arba būna įbauginti, paveikti artimųjų šeimos narių. Tokiu atveju informantai pabrėžia, kad vaiko nuomonės prieštaravimas, neatitikimas kiekvienu atveju yra vertinamas individualiai ir vertinama ar dera, sutampa su vaiko interesais.

Vaikai turi teisę bendrauti su tėvais ir artimaisiais giminaičiais, tai užtikrinti turi globėjai (rūpintojai), jeigu tai neprieštarauja jo interesams. Tokiu būdu siekiant išlaikyti arba sustiprinti šeimos ryšius ir sugrąžinti vaiką į šeimą (Lietuvos Respublikos vaiko teisių pagrindų įstatymas, 1996). Taigi gauti informantų atsakymai parodo, kad yra sudaroma bendravimo

tvarka, globėjai (rūpintojai) supažindinami, kad privalės bendravimą su tėvais užtikrinti, turės teikti jiems informaciją apie vaiką, jei to pageidaus tėvai. Taip pat tėvams, kuriems buvo apribota valdžia teikiamos socialinės paslaugos, tėvai eina į mokymus, lankosi socialiniai darbuotojai, kurie stengiasi motyvuoti, ragina bendrauti su vaiku. Tačiau iš informantų teiginių, matome, kad susiduriama ir su sunkumais, pasitaiko tokių situacijų, kai tėvai yra nelinkę keisti savo gyvenimo sąlygų ar būdo, neturi motyvacijos susigrąžinti vaikų.

Darome išvadą, kad magistro darbo teorinėje dalyje ir informantų atsakymai patvirtina akcentuojamą vaiko interesų pirmumą, vieną iš globos (rūpybos) principų. Tačiau iš informantų pateiktų atsakymų, matoma, kad vaikai išklausomi ir yra išgirsti, tie kurie geba savo nuomonę išreikšti žodžiais, t.y. nuo trijų metų amžiaus. Norint išklausti ir suprasti mažesnius ar mažiau linkusius bendrauti vaikus, kai kurie informantai nurodė, kad pasitelkia įvairias priemones. Vadinasi, kai vaiko nuomonė neišklausoma arba jo nuomonė prieštarauja jo interesams, specialistai priimdami sprendimą steigti globą, vadovaujasi vaiko poreikių nustatymu. Iš gautų atsakymų dėl šeimos ryšių išlaikymo, darytina išvada, kad nėra vieningos nuomonės, kaip turi būti įgyvendinamos tėvų, kuriems apribota tėvų valdžia ar nuo kurių atskirtas vaikas, teisės ir pareigos matytis ir bendrauti su vaiku. Tačiau galima teigti, kad savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistai vaiko ir tėvų ryšį palaiko ir skatina.

JT konvencijos 9 straipsnis ir Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3. 249 straipsnis įgyvendina principą neišskirti brolių ir seserų (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1995 ir Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Šis klausimas svarbus, nes steigiant globą neretai broliai ir seserys būna išskiriami. Vaiko interesai reikalauja, kad būtų išlaikyti vaiko ryšiai su šeima, išskyrus atvejus, kai vaiko šeimos narių elgesys yra netinkamas, ryšiai su šeima gali būti nutraukti tik labai išskirtinėmis aplinkybėmis, kai tai prieštarauja, neatitinka vaiko interesų. Tačiau turi būti dedamos maksimalios pastangos išlaikyti vaiko ryšius su šeima arba juos atkurti. Tad 8 lentelėje paanalizuosime, kaip įgyvendinamas principas neišskirti brolių ir seserų ir kokios aplinkybės lemia jų išskyrimą.

8 lentelė. Šeimos ryšių išsaugojimas steigiant globą.

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Brolių/seserų neišskyrimas	Emociniai ryšiai	<ul style="list-style-type: none"> - Visą laiką stengiamės atsižvelgti tai, kad broliai seserys visą laiką būtų apgyvendinti kartu nepriklausomai nuo amžiaus, lyties; - Visada stengiamasi ieškoti globėjo, kuris sutiktų paimti brolius ir seses; - Pirmenybę teikiame toms šeimoms, kurios nori ten globos <...> būtent brolius ir seses; - <...> vienareikšmiai, jeigu yra broliai seserys, tai jie kartu važiuoja; - Jeigu jie gyvenę kartu, tai iš tiesų, ir esant galimybei, jie niekada nėra išskiriami.

Brolių/seserų išskyrimas	Emocinis ryšio nebuvimas	-Keli broliai, seserys jau apgyvendinti globos namuose, gimsta dar vienas vaikelis šeimoj ir jokio ryšio nėra tarp jų; - Nėra visai ryšio tarp brolių ir sesių, skirtingi tėvai ir net kartu neaugę tie vaikai; - Broliai ir seserys yra neišskiriami, nebent jie kartu iki globos steigimo negyveno, neturi artimo ryšio ir pan.
	Skirtingas amžiaus tarpsnis	- Buvo šeimoj gal penki vaikai skirtingo amžiaus ir vienas vaikutis augo kūdikių namuose ilgai, o visi kiti kituose globos namuose<...>tada žiūrėjom koks ryšys tarp brolių ir seserų <...> tą mažiuką įvaikino; - Turėjau devynis vaikus iš vienos šeimos, tai mes tikrai nesurasim šeimos, kuri nu ir tada jau reikia tą <...> atskyrimą daryti; - Tokiu atveju išskyrėm: du vaikai nuėjo į vieną šeimą, vienas trečias į kitą šeimą, bet jie šeimos tarpusavyje bendrauja; - Mažas vaikas iki metų ir įstaiga negali priimti tokio vaiko, tai į kūdikių namus patenka; -Vieną mažiuką paėmėm, kadangi nu tie jau dideli, savarankiški.
	Negalia/sveikatos sutrikimai	- Gali būti išskiriami dėl kokios nors ten berniuko ar ten mergaitės vieno iš jų ligos.; - Dėl sveikatos problemų, irgi ne didesnis negu metai vaikas <...> turi, nu tokių sutrikimų, kurių negali užtikrinti <...> tada irgi į kūdikių namus; -Jeigu yra globos namuose brolis ir sesuo, ir vienas iš jų yra labai sergantis <...> darom skyrimą.

Iš 8 lentelėje išskirtų subkategorijų matome, kad vaiko teisių apsaugos skyrių specialistai atsižvelgia į emocinį ryšį esantį tarp brolių ir seserų. Informantai vieningai tikino, kad šio globos (rūpybos) principo visada laikosi ir stengiasi, kad broliai, seserys būtų apgyvendinami kartu, nepriklausomai nuo amžiaus ar lyties, taip pat ieškoma tokio globėjo (rūpintojo), kuris sutiktų paimti visus brolius ir seseris. Taip pat pirmenybė yra globoti (rūpintis) vaiku suteikiama toms šeimoms, kurios sutinka priimti brolius ir seseris.

Paanalizuokime, aplinkybes, kuriomis broliai ir seserys yra išskiriami. Informantai teigia, kad tai būna tik kraštutiniais atvejais, tokiais kai tarp brolių, seserų nėra jokio ryšio arba vaikai yra nuo skirtingų tėvų ir net nebuvo susitikę. Pavyzdžiui, kai vyresni vaikai jau augo globos namuose, šeimai gimė kūdikis, kuris taip pat atsidūrė kūdikių namuose, buvo leista įvaikinti jį, tokie sprendimai išskirti brolius, seseris priimami tik tada, kai tarp vaikų nebūna jokių šeimos ryšių. Tačiau socialinės globos paslaugos teikiamos vaikams nuo 3 iki 18 metų amžiaus, o vaikai nuo 0 iki 3 metų amžiaus apgyvendinami sutrikusio kūdikių vystymosi

namuose. Tad vyresni su mažesniais broliais ir seserimis neturi galimybės augti kartu, juos išskiria, kadangi Lietuvoje nėra tokios institucijos, kuri teiktų paslaugas ir užtikrintų vaiko poreikius, atitinkančius jo raidą nuo 0 iki 18 metų.

Dar viena iš galimų išskirti brolius, seseris priežasčių yra vieno iš vaikų liga, negalia ar specialieji ugdymosi poreikiai, kai vaikui būtina užtikrinti tam tikrus jo poreikius, paslaugas ir sveikatos priežiūrą, jie apgyvendinami skirtingose institucijose.

Informantai dalinasi patirtimi, kad siekiant užtikrinti vaiko interesus augti saugioje aplinkoje, kuo artimesnėje šeimai, buvo išskirti devyni broliai, seserys. Siekiant surasti kuo artimesnę aplinką šeimai, nes tokiam vaikų skaičiui nebūtų suradę nei šeimos, nei šeimynos, kuri sutiktų globoti (rūpintis). Globėjų (rūpintojų) pasirinkimas gali lemti brolių ir seserų išskyrimą, kadangi globėjai (rūpintojai) pasirenka pageidaujama globoti (rūpintis) vaikų skaičių, jų amžių ir lytį. Kitas atvejis, kai steigiant globą buvo išskirti broliai, seserys, tačiau jiems surasti globėjai (rūpintojai) glaudžiai bendraujantys tarpusavyje, kurie palaikys išskirtų brolių, seserų ryšius, taip išvengiant institucinės globos (rūpybos).

Apibendrinant, galima teigti, kad savivaldybių vaiko teisių apsaugos specialistai siekia užtikrinti geriausias vaiko interesus ir brolių, seserų globos steigimo procese neišskirti. Tokie atvejai kai broliai, seserys išskiriami yra kraštutiniai – institucijų nesuderinamumas, liga ir globėjų (rūpintojų) pasirinkimas. Reikia nepamiršti, kad išskyrus brolius ir seseris, jo įstatyminiai atstovai privalo išsaugoti arba atkurti bet kokią ryšį su artimaisiais giminaičiais. Tačiau išskyrus brolius, seseris siekiama įgyvendinti kitą globos steigimo principą – globą šeimoje. Turime pasidžiaugti, kad kiekvieną atvejį specialistai vertina individualiai ir ieško pačių įvairiausių sprendimo būdų, kad būtų užtikrinami vaiko interesai augti saugioje ir kuo artimesnėje šeimai aplinkoje.

Kitas nelengvas uždavinys specialistams yra priimti sprendimą steigti globą (rūpybą). Vaiko atskyrimas nuo tėvų laikomas kraštutine priemone, kuri yra taikoma tik esant labai rimtai priežasčiai ir siekiant apsaugoti jo teises ir interesus. JT Konvencijos 9 straipsnis deklaruoja, vaikas su tėvais prieš jų norą, išskiriamas tik tada, kai tai būtina, siekiant apsaugoti vaiko interesus (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1995). Vaikas gali būti išskirtas su tėvais tėvų valdžios apribojimo atvejais. Skiriamos dvi tėvų valdžios ribojimo rūšys – vaiko atskyrimas nuo tėvų ir tėvų valdžios apribojimas (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Vaiko atskyrimas nuo tėvų yra laikina vaiko interesų ir teisių apsaugos priemonė, taikoma, kai tėvai nevykdo ar negali vykdyti savo pareigų vaikams dėl tam tikrų priežasčių, dėl kurių jie nekalti. Tėvų valdžios apribojimas, tai vaiko interesų ir teisių apsaugos priemonė, taikoma, tėvams vengiant atlikti savo pareigas, piktnaudžiaujant tėvų valdžia, žiauriai elgiantis su vaiku ar darant savo vaikams žalingą įtaką savo amoraliu elgesiu, nesirūpinant vaikais. Tėvų

valdžia ribojama tik esant tėvų kaltei. Tėvų valdžia gali būti ribojama laikinai arba neterminuotai, tai priklauso, nuo to kaip įgyvendinama arba neįgyvendinama tėvų valdžia. Laikusiai apribojus tėvų valdžią, skiriamas tam tikras laikas, kurio metu tėvai turi galimybę panaikinti sąlygas, dėl kurių buvo priimtas sprendimas steigti globą (rūpybą) ir susigrąžinti vaiką. Tėvų valdžia neterminuotai ribojama teismo sprendimu, kai nustatoma, kad tėvai daro ypatingą žalą vaiko vystymuisi ir situacija nesikeičia. Įrodžius, kad šeimoje situacija pasikeitė ir vaikui yra sudarytos galimybės sugrįžti į šeimą, tėvų valdžios ribojimas gali būti panaikintas (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita, 2004).

Nustačius piktnaudžiavimo tėvų valdžia aplinkybes ir dėl to kylančią grėsmę vaiko sveikatai ir (ar) gyvybei, Vaiko teisių apsaugos skyrius turi imtis priemonių vaiko teisių pažeidimams pašalinti bei priima sprendimą steigti globą (rūpybą). Tad 9 lentelėje paanalizuosime globos steigimo tipus, kokios aplinkybės lemia, priimti sprendimą steigti globą.

9 lentelė. Globos steigimo priežastys.

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Globos steigimo tipai	Skubus sprendimas steigti globą	<ul style="list-style-type: none"> - Dėl alkoholio vartojimo, kai jau yra bloga situacija, vaikų nepriežiūra, vaikai nelanko mokyklos; - Nekokia situacija, tėvai būna atsikelti nebegali iš lovų, o vaikai maži būna visiškai palikti be priežiūros; - Didžiausia yra alkoholio vartojimas, smurtas šeimoj ar tai vaikų atžvilgiu; - Narkotikų vartojimas; - Kai matai, kad šeimos aplinkoj vaiką žaloja <..> smurtas aišku, alkoholis, narkotikai, bet ir tie nesutarimai, jeigu skyrybų atveju; - Atrandam kažkokį metų arba iki metų kūdikį, vaiką, kad jis vienas, nu tai aišku, kad mes turim paimti; - Tiesiog tėvai prapuola ir reikia vaikui įstatyminio atstovo.
	Planuotas sprendimas steigti globą	<ul style="list-style-type: none"> - Tai yra rizikos šeima ir socialiniai darbuotojai siūlo nustatyti, jeigu tai yra planuota globa; - Socialinis darbas nepasiteisino. - Vaikai nepaimami dažniausiai iš karto, su ta šeima jeigu ten asociali kažkokia, vartoja alkoholį <...> įtraukiam į socialinę riziką.

Laikinoji globa (rūpyba) nustatoma skubiai arba planuotai. Skubus (neplanuotas) vaiko paėmimas iš šeimos įstatyminiame lygmenyje reglamentuojamas VTAPI 56 straipsnio 3 dalyje, nustatyti atvejai, kai tėvai (tėvas, motina) arba kiti teisėti atstovai smurtauja arba sukelia pavojų vaikui, piktnaudžiauja tėvų valdžia, sukeldami vaiko sveikatai ir gyvybei grėsmę, vaikas

turi būti paimamas iš tėvų arba teisėtų atstovų nedelsiant ir perduodamas globoti (rūpintis) Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nustatyta tvarka (Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996).

Gavus informaciją, kad vaiko fizinei ar psichinei sveikatai kyla nuolatinis pavojus, planuojamas laikinosios globos (rūpybos) nustatymas. Apie vaiką, jo tėvus bei artimuosius giminaičius pradedama rinkti įstatymų numatyti dokumentai, kurių pagrindu nustatoma laikinoji globa (rūpyba) ir paskiriamas globėjas (rūpintojas) (Dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų pakeitimo, 2002).

Iš informantų teiginių matome, kad sprendimas steigti globą (rūpybą) skubiai priimamas, kai vaikai būna palikti be priežiūros, tėvai yra apsvaigę nuo alkoholio ar narkotinių medžiagų, vaikai yra neprižiūrėti, smurtaujama artimoje aplinkoje, randamas vaikas, nėra aiški tėvų buvimo vieta. Planuotas sprendimas steigti globą (rūpybą) priimamas, kai socialinės rizikos šeimoje nepasiteisina socialinių paslaugų teikimas ir situacija šeimoje negerėja.

Apibendrinant galime teigti, kad vaikai atskiriami nuo tėvų kraštiniais atvejais, siekiant apsaugoti vaiko interesus ir teises. Dažniausiai priimamas sprendimas steigti globą, tėvams vengiant atlikti savo pareigas auklėti vaikus, piktnaudžiaujant tėvų valdžia, žiauriai elgiantis su vaikais, darant žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu arba nesirūpinant jais.

Taigi ne visada tėvai pasinaudoja savo teisėmis ir pareigomis dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata ir išlaikyti juos. Atsižvelgiant į vaikų fizinę ir protinę būklę, jiems turi būti sudaromos palankios sąlygos visapusiškai ir harmoningai vystytis. Tėvams neatliekant savo pareigų auklėti vaikus, piktnaudžiaujant tėvų valdžia, žiauriai elgiantis su vaikais, darant žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu arba nesirūpinant vaikais, gali būti priimamas sprendimas dėl laikino ar neterminuoto tėvų (tėvo ar motinos) valdžios ribojimo. Arba susiklosčius objektyvioms aplinkybėms (ligos ar panašiai), sprendžiamas vaiko atskyrimo nuo tėvų (tėvo ar motinos) klausimas. Vaikui, laikinai ar visam laikui likusiam be tėvų globos (rūpybos), valstybė turi pasirūpinti vaiku. Likusiems be tėvų globos (rūpybos) vaikams, paskiriamas globėjas (rūpintojas), kuris rūpintųsi, auklėtų, atstovautų ir gintų jo teises ir interesus. Vaiko artimieji giminaičiai turi pirmumo teisę tapti globėjais (rūpintojais), jeigu tai atitinka vaiko interesus. Natūraliausia vaiko globos forma - šeima, kuri atitinka globos (rūpybos) organizavimo principą – augti šeimoje. Kita perspektyva yra vaiko globa (rūpyba) šeimynoje. Ir atvejais, kai nėra galimybės apgyvendinti vaiko šeimoje ar šeimynoje, globa (rūpyba) organizuojama institucijoje (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas 2000).

10 lentelėje paanalizuosime, kaip steigiant globą (rūpybą) savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistai parenka vaiko interesus atitinkantį globėją (rūpintoją).

10 lentelė. Globėjo (rūpintojo) parinkimas atsižvelgiant į vaiko interesus.

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Vaiko interesus atitinkantis globėjas (rūpintojas)	Globėjo (rūpintojo) paieškos būdai	<ul style="list-style-type: none"> - Skambinam vadovams globos įstaigos ir klausiam ar būtų galimybė <...> tokio amžiaus, charakterizuojam tą vaiką; - Ieškom tarp šeimos narių; - Per gimines, per seniūniją, per mokyklą, per visą socialinį tinklą, kur galėtų būti susiję su vaiku. Per kaimynus. - Ieškant globos namų ir pagal amžių, kad būtų tokioj grupėj, tokio pat amžiaus vaikų; - Tarp giminaičių daugiausiai arba nebent mes turim tokią kažkokią paruoštą šeimą ir matom, bet čia mes jau siūlom, kai matom, kad ilgesniam laikui; - Skelbiama yra internete ir vilnius.lt yra puslapyje įdėta informacija, kad mes ieškom globėjų. Telefonu konsultuojame. - <...> labai daug skambina, labai daug teiraujasi, elektroniniu paštu rašo, klausia. Žiniasklaidoje irgi yra paplitę jau dabar tie visi ir numeriai ten ir kur kreiptis ir Facebook pavyzdžiui globėjų tarnybos yra; - <...> SOS vaikų kaimas, Žiburys, kurie tikrai platina, matom skelbia, dalinasi informacija. - Dabar mums labai padeda globėjų tarnybos <...> pirko paslaugas savivaldybė, skelbė konkursą. Globėjo tarnyba buvo Žiburio paramos ir labdaros fondas. Tai įsipareigojo ieškot šeimų, vykdė šviečiamąją veiklą; - Renginiai, tai buvo vat renginys pernai metais suorganizuotas. Žiburys organizavo; - <...> tokių funkcijų ieškant globėjų esam atidavę savo partneriams. Dabar steigiamos yra keturios globėjų tarnybos, kurie turėtų viešinti globą, ieškoti šeimų, kurios prisiimtų globoti vaikus.
	Globėjo (rūpintojo) vertinimo kriterijai	<ul style="list-style-type: none"> - GIMK mokymai - Vykdom pradinį vertinimą ir siunčiam į mokymus; - Mano praktikoje, tai nebuvo tokių atvejų, kad būtų keli globėjai ir reikėtų rinktis, kuris ten geresnis, kuris geriau užtikrins tą vaiko vystymąsi; - Pirmiausia globa šeimoje turi būti, jeigu tik yra galimybė, siekiama neišskirti brolių seserų, irgi jei tik yra galimybė, ir jau kraštutiniu atveju ieškoti globos institucijoje; - Jeigu tai įmanoma pilną šeimą, kad būtų ir vyras ir moteris, jeigu ne tai moteris, kuri geriausiai užtikrintų jo ugdymą, jo gebėjimus, vaiko

		<p>talentus;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kad atitiktų vaiko interesams, kad geriau jau jis nekeistų mokyklų, lankytų tą pačią mokyklą, būtų galimybė bendrauti su tėvais; - Kad vaiko būtų išlaikyta tautybė: jo kalba ir religijos požiūris; - Būsto aplinka, sveikata, mitybos tų globėjų įpročiai, ten laisvalaikio įpročiai, jų praeitis, jų tėvai, giminaičiai; - Jeigu yra atitinkantys reikalavimus, tai visada yra šeimos nariai; - Pirmenybę teikiama būtent mažesniems (globos namams) <...> tam vaikui daugiau dėmesio teikti, tas jaukumas yra; - Prieš nustatant globą įvardinam, tėvams pasakom, kad vienas iš įpareigojimų yra norint susigrąžinti vaiką į šeimą, kad jie lankytųsi globos namuose, bendrautų, bendradarbiautų su globos namais, personalu ir prašom globos namų.
	<p>Globos (rūpybos) forma</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Manau, kad dėl sveikatos problemų. Jeigu vaikas yra jau labai, turi labai didelių problemų su sveikata, jam iš tikrųjų sunku rasti būtent globėją ar šeimyną; - Pagrindinė priežastis tai amžius. Yra tikrai nemažai globos institucijų paauglių apgyvendinama; - Gąsdina šeimas jeigu tėvai yra su protine ar psichine liga <...> tada negalėsime kreiptis į teismą, dėl neterminuoto valdžios apribojimo, o būtų taikomas tikrai atskyrimas; - Visi nori mažų, jeigu globos – gerų, kad tėvai būtų ne alkoholikai ten narkomanai...; - Su Dauno sindromu jokie globėjai neims; - Kai nėra giminaičių, artimųjų; - Nebeturim kitos išeities. Nes žmonės nenori; - Visuomenė dar nėra tokia socialiai atsakinga, kad prisiimtų svetimą vaiką vyresnį.

Iš informantų teiginių matyti, kad parenkant globėją (rūpintoją) atitinkantį vaiko interesus, vadovaujamasi globos (rūpybos) nustatymo principu ir pirmumo teisę tapti globėjais (rūpintojais) turi vaiko artimieji giminaičiai, jeigu tai atitinka vaiko interesus. Galime pasidžiaugti, kad globėjų (rūpintojų) paieškai skiriamas didesnis dėmesys, ir tam yra pasitelkiamos globėjų tarnybos, kurios yra išrenkamos savivaldybės skelbiamo konkurso būdu. Šiandien Vilniaus mieste yra keturios globėjų tarnybos, tai labdaros ir paramos fondo SOS vaikų kaimų draugija, viešoji įstaiga „Pagalbos paaugliams iniciatyva“, Viešoji įstaiga „Socialinės tarnystės savanoriai (SOTAS)“, „Žiburio“ labdaros ir paramos fondas, kurių pagrindinis tikslas yra organizuoti globėjų (rūpintojų) paiešką, atranką (mokymus), teikti

konsultavimo ir pagalbos paslaugas globėjams (rūpintojams) Vilniaus mieste. Taip pat globėjų tarnybos veda įvairius globėjų (rūpintojų) mokymus. Rengia ir pateikia išvadas dėl būsimų globėjų (rūpintojų) pasirengimo globoti (rūpintis) vaiką. Bendradarbiauja su vaiko teisių apsaugos skyrių specialistais dėl be tėvų globos (rūpybos) likusiam vaikui tinkamiausio globėjo (rūpintojo) parinkimo. Taip pat tarpininkauja dėl globojamų (rūpinamų) vaikų ryšio palaikymo su broliais ir seserimis, gyvenančiais kitų globėjų (rūpintojų) šeimose ar globos įstaigose (Vilniaus miesto savivaldybė). Kaip matome labai daug vaiko teisių apsaugos skyriaus funkcijų yra perduodama pasitelkiant socialiniams partneriams, reikia tikėtis, kad tai išplės teikiamų paslaugų kiekį, padidins jų kokybę, pritrauks daugiau norinčiųjų tapti globėjais (rūpintojais) ir vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistai galės tinkamai užtikrinti vaiko teises ir interesus steigiant globą.

Taip pat iš informantų teiginių matyti, kad informacija skelbiama internete, Facebook paskyroje, organizuojami įvairūs globoti (rūpintis) vaikais skatinantys renginiai, norintys tapti globėjais (rūpintojais) patys kreipiasi nurodytais telefonais, rašo elektroninius laiškus.

Išsiaiškinus, kaip organizuojama globėjo (rūpintojo) paieška, apžvelgsime kokiais kriterijais vertinamas globėjas (rūpintojas), geriausiai atstovaujantis ir ginantis vaiko teises ir interesus. Pasirengęs globoti (rūpintis) asmuo turi būti patikrintas, visų pirma atliekamas pradinis įvertinimas. Atestuoti socialiniai darbuotojai organizuoja fizinio asmens GIMK mokymus. Įvertina fizinio asmens pasirengimą vaiko globai (rūpybai) ir parengia išvadą dėl fizinio asmens pasirengimo globoti (rūpintis). Kurioje vertinami ir aptariami šie gebėjimai: saugios aplinkos vaikui užtikrinimas ir vaiko fizinių poreikių tenkinimas, vaiko poreikių tenkinimas bei raidos sunkumų kompensavimas, vaiko ryšių su jo biologine šeima užtikrinimas, pagalbos vaikui suteikimas užmezgant saugius ir patvarius ryšius, bendradarbiavimas sprendžiant vaiko ir šeimos problemas. Išvada patiekama savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriams ir specialistai priima sprendimą, skirti asmenį globėju (rūpintoju) (Vaiko globos organizavimo nuostatai, 2012).

Informantų teiginiuose atsispindi, kad pirmiausia ieškoma artimųjų giminaičių, kurie galėtų tapti globėjais (rūpintojais), tada siunčiami išklausti GIMK mokymus, atsižvelgiama į globėjų (rūpintojų) sveikatos būklę, namų aplinką, mitybos įpročius, gyvenimo būdą, ugdymą, šeimos ryšius su tėvais ir giminėmis. Prioritetas globoti (rūpintis) vaiku, teikiamas pilnomis šeimoms. Globėjai (rūpintojai) turi sudaryti sąlygas vaikams bendrauti su vaiko tėvais ir artimaisiais giminaičiais, jeigu tai atitinka vaiko interesus. Parenkant globą (rūpybą) institucijoje stengiamasi rasti mažesnius globos namus.

Jau išsiaiškinome, kad steigdami vaikui globą (rūpybą) turime vadovautis principu – globa (rūpyba) šeimoje. Išskyrėme kriterijus, pagal kuriuos parenkamas vaikui tinkamiausias globėjas (rūpintojas). Tačiau didelė dalis vaikų yra apgyvendinami instituciniuose globos namuose. Vis dėlto instituciniai globos namai susiję su pastovia gyvenamąja vieta, kurioje gyventojai yra izoliuojami nuo plačiosios bendruomenės ir yra priversti gyventi kartu. Vaikai gyvendami institucijoje neturi pakankamai galimybių tvarkyti savo gyvenimo ir įtakoti juos paveikiančius sprendimus, dominuoja pačios institucijos interesai, o ne individualūs vaikų poreikiai (Stražinskaitė ir Kviešienė, 2015).

Vis tik nesuradus vaiko interesų atitinkančio globėjo (rūpintojo) artimųjų giminaičių tarpe ar šeimynoje, lieka vienintelė globos (rūpybos) forma – institucijoje. Pabandykime paanalizuoti informantų teiginius ir rasti atsakymus, kodėl nepavyksta vaikams rasti nei šeimos, nei šeimynos ir steigama globa (rūpyba) institucijoje. Iš informantų teiginių matyti, kad pagrindinės priežastys kodėl steigama globa (rūpyba) institucijoje yra vaikų sveikatos problemos ir amžius, taip pat kai nėra arba globoti (rūpintis) nesutinka artimieji giminaičiai.

Apibendrinant galima teigti, kad savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių specialistai steigdami globą (rūpybą), vadovaujasi globos (rūpybos) nustatymo principais: organizuojant globėjų (rūpintojų) paiešką, artimieji giminaičiai turi pirmumo teisę tapti vaiko globėjais (rūpintojais), jeigu tai atitinka vaiko interesus. Parenkant globėją (rūpintoją) įvertinamos sudarytos tinkamos vaikams augti ir vystytis sąlygos, surenkama ir įvertinama visa reikalinga informacija apie asmenį, kartu gyvenančius kitus asmenis, šeimos gyvenimo sąlygas. Pagrindinės priežastys lemiančios steigti globą institucijoje yra vaiko sveikatos problemos ir amžius.

IŠVADOS

1. Apibendrinant galima teigti, kad vaikai laikomi visaverčiais teisės subjektais, turinčiais savarankiškas teises ir pareigas. Vaiko teises įtvirtintos teisės aktuose ir vienodai galioja visiems vaiko teisinį statusą turintiems asmenims, nepriklausomai nuo sveikatos būklės, išsivystymo lygio, gabumų ar kitokių ypatumų. Tėvai ar globėjai (rūpintojai) turi iki pilnametystės rūpintis vaiku, užtikrinti pagrindinius vaiko teisių principus ir atlikti pareigas, atsižvelgiant į vaiko poreikius. Pagrindiniai vaiko teisių principai numato diskriminacijos draudimą, vaiko interesų pirmumą, teisę augti ir sveikai vystytis, teisę reikšti savo pažiūras visais jį liečiančiais klausimais. Taip pat atsižvelgiant į vaiko protinį ir fizinį nesubrendimą, vaikui būtina ypatinga apsauga ir priežiūra, todėl vaikai turi teisių, kurių neturi suaugę – teisę į globą, teisę būti auginamam savo tėvų, teisę bendrauti su broliais, seserimis.
2. Galime teigti, kad JT Konvencija ir Lietuvos teisinė sistema leidžia įgyvendinti geriausius vaiko interesus. Interesai apibrėžia būtinas sąlygas vaiko gyvenimui ir apima vaiko raidos bei saviraiškos galimybes. Nustatant geriausius vaiko interesus būtina išklausti vaiko nuomonę, jeigu vaiko nuomonės išklausti neįmanoma arba ji prieštarauja jo interesams, atsižvelgiama į vaiko poreikius, įvertinamos vaikui augti ir vystytis būtinos sąlygos, individualūs ir specialieji poreikiai. Tik reikia nepamiršti, kad interesai kinta ir tai susiję su aplinkos kaita ir keliamų reikalavimų vaiko gyvenimui ir raidai pokyčiais. Įvertinus skirtingų vaiko interesų įgyvendinimo prielaidas, priimamas tinkamas sprendimas, geriausiai atitinkantis vaiko interesus.
3. JT Konvencija ir nacionaliniai teisės aktai akcentuoja vykdomą vaiko globos (rūpybos) užtikrinimo politiką. Vaikų atskyrimas nuo tėvų laikomas kraštutine priemone, kuri yra taikoma tik esant labai rimtai priežasčiai ir siekiant apsaugoti vaiko interesus ir teises. Nustačius piktnaudžiavimo tėvų valdžia aplinkybes ir dėl to kylančią grėsmę vaiko sveikatai ir (ar) gyvybei priimamas sprendimas steigti globą (rūpybą). Vaiko globa (rūpyba) steigiama vaiko interesų užtikrinimo požiūriu, vadovaujantis Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse įtvirtintais vaiko globos organizavimo principais. Skiriamos trys globos (rūpybos) formos: vaiko globa (rūpyba) šeimoje, vaiko globa (rūpyba) šeimynoje, vaiko globa (rūpyba) institucijoje. Šiuolaikinė vaiko globos (rūpybos) koncepcija akcentuoja prioritetą – vaiko globą (rūpybą) šeimoje.

4. Atliktas tyrimas atskleidė, kad steigiant globą (rūpybą):

- Įgyvendinti nediskriminavimo principą globos steigimo procese yra sudėtinga, globos steigimo procese vaikai patiria diskriminaciją dėl savo amžiaus, sveikatos ir tautybės ir tai apsunkena galimybes steigti globą (rūpybą) šeimoje ar šeimynoje, lieka vienintelis variantas institucinės globos (rūpybos) steigimas, kuris neatitinka geriausių vaiko interesų augti šeimai artimoje aplinkoje.
- Vaikai turi galimybę būti išklaustyti nuo trijų metų amžiaus, naujagimiai ir vaikai iki trijų metų amžiaus yra neišklausomi. Vaikams negalintiems išreikšti savo pažiūrų žodžiais, turi būti pripažįstamos nežodinės bendravimo formos, kūno kalba, veido išraiškos, siekiant išsiaiškinti mažamečių pažiūras ir pasirinkimus reikia pasitelkti įvairias priemones – žaidimus, piešimą.
- Parenkant globėją (rūpintoją) vertinama saugi aplinka ir vaiko vystymosi poreikiai. Tačiau nėra tinkamai atsižvelgiama į emocinius vaiko poreikius, didžiausias dėmesys skiriamas fizinės aplinkos užtikrinimui. Vis dėlto labai svarbu pasirūpinti emocinės aplinkos sukūrimu, atsižvelgiant į vaiko santykius su jį supančiais vaikais ir suaugusiais, siekiant išvengti psichologinio diskomforto ar spaudimo sąlygų.
- Steigiant globą (rūpybą) galinčiam pareikšti savo nuomonę vaikui, suteikiama galimybė būti išklaustomam ir jo nuomonė yra svarbi, jeigu tai neprieštaruja vaiko interesams. Vaiko nuomonė dažniausiai sužinoma pokalbio būdu, su mažesniais vaikais pasitelkiamos įvairios priemonės: žaidimai, piešimas, vaidmeniniai žaidimai.
- Savivaldybių vaiko teisių apsaugos specialistai siekia užtikrinti geriausius vaiko interesus ir įgyvendinti vieną iš globos (rūpybos) steigimo principų ir brolių, seserų globos steigimo procese neiškirti. Tokie atvejai kai broliai, seserys išskiriami yra kraštutiniai – institucijų nesuderinamumas, liga ir globėjų (rūpintojų) pasirinkimas.
- Vaikai atskiriami nuo tėvų kraštutiniais atvejais, siekiant apsaugoti vaiko interesus ir teises. Dažniausia priimamas sprendimas steigti globą, kai tėvai vengia atlikti savo pareigas auklėti vaikus, piktnaudžiauja tėvų valdžia, žiauriai elgiasi su vaikais, daro žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu arba nesirūpina jais.

- Pagrindinės priežastys, kodėl steigiama globa institucijoje yra vaikų sveikatos problemos ir amžius, taip pat kai nėra arba globoti (rūpintis) nesutinka artimieji giminaičiai.

REKOMENDACIJOS

Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijai:

1. Plėtoti socialinių paslaugų globojamam vaikui ir globojančiai šeimai tinklą, įteisinti profesionalių globėjų sistemą, esamiems vaiko globėjams (rūpintojams) teikti atokvėpio paslaugas, didinti finansinę paramą.
2. Reglamentuoti vaiko gebėjimus išreikšti savo nuomonę, patvirtinant kriterijus ir numatant procesą, kaip turėtų būti vertinami konkretūs vaiko gebėjimai išreikšti savo nuomonę.

Savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriams:

1. Įrengti bendravimo kambarius, kuriuose būtų išklausomi vaikai. Kambariai turi būti pritaikyti vaikams, kuriuose būtų žaislų, minkštų baldų, reikiamų priemonių, sukuriant mažiau streso keliančią saugią aplinką.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Archard, D. ir Skivenes, M. (2009). Balancing a Child's Best Interests and a Child's Views. *The International Journal of Children's Rights*, 17, 1–21.
2. Babachinaitė, G. (1996). *Vaiko teisės: jų samprata ir įgyvendinimo problemos// Vaiko teisės ir jų įgyvendinimo garantijos: Konferencijos medžiaga*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla.
3. Bankauskienė, N. ir V. Staskevičienė. (2012). *Pedagogo veiklos tobulinimas: darbas su globojamu vaiku ir jo šeima*. Vilnius: Technologija.
4. Berns, M. Roberta. (2009). *Vaiko socializacija. Šeima, mokykla, visuomenė*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
5. Bilson, A. ir White, S. (2005). Representing Children's Views and Best Interests in Court: An international comparison. *Child Abuse Review*, 14, 220–239.
6. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija: Vadovėlis vadybos ir administravimo studentams*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla – spaustuvė.
7. Boele – Woelki K. (2004). The Road Towards a European Family Law. *Electronic Journal of Comparative Law*, 8.1. Prieiga per internetą: <<http://www.ejcl.org/11/abs11-1.html>>.
8. Brock, D. W. (2005). Shaping Future Children: Parental Rights and Societal Interests. *The Journal of Political Philosophy*, 13(4), 377–398.
9. Dėl bendrųjų valstybės ir savivaldybių vaikų globos namų nuostatų patvirtinimo (2005). *Valstybės žinios*, 33 (1079).
10. Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo (2004). *Valstybės žinios*, 9 (254).
11. Dėl Globėjų (rūpintojų) ir įtėvių paieškos, rengimo, atrankos, konsultavimo ir pagalbos jiems paslaugų teikimo rekomendacijų patvirtinimo (2011). *Valstybės žinios*, 82 (4024).
12. Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. Balandžio 18 d. Įsakymo Nr. 56 „Dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo (2012). *Valstybės žinios*, 141 (7286).
13. Dėl perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo. (2014) *TAR*, 1624.
14. Dėl socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitos savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnyboje (skyriuje) tvarkos aprašo patvirtinimo (2006). *Valstybės žinios*, 86 (3373)

15. Dėl Socialinės rizikos vaiko ar likusio be tėvų globos vaiko socialinės globos poreikio nustatymo metodikos patvirtinimo (2006). *Valstybės žinios*, 73 (2795).
16. Dėl vaiko globos (rūpybos) sistemos reorganizavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007-2012 metų plano patvirtinimo. (2007). *Valstybės žinios*, 118 (4817).
17. Dromantienė, L.; Šalaševičiūtė, R. (2006). Vaiko teisių apsauga Lietuvoje : socialinių darbuotojų vaidmuo // Socialinis darbas: mokslo darbai. Vilnius: MRU Leidybos centras. Nr. 5(1). p. 79-88.
18. Gaižauskaitė, I. ir Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*. Vilnius: Registrų centras.
19. Genienė, R. ir Šumskienė, E. (2016), Stacionarios globos pertvarka Lietuvoje institucionalizmo teorijos požiūriu. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 12, 74 - 89.
20. Grinevičiūtė, K. (2011). Fizinės bausmės vaikams: baudžiamasis teisinis vertinimas. *Socialinių mokslų studijos*, 3(2), 721–736.
21. Gudžinskienė, V. ir Norvaišaitė, J. (2010). Socialinio darbuotojo kompetencijų sampratų analizė. *Socialinis ugdymas*. Nr. 11 (22). p. 55-64.
22. Gvaldaitė, L. ir Šimkonytė, S. (2016). Vaikų globos namų deinstitutionalizacija Lietuvoje: ar „vežimas“ judės į priekį?, *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 12, 55 -73.
23. Išoraitė, M., (2007). *Socialinių paslaugų administravimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
24. Januškienė, J. ir Šimonis, M. (2001). Vaiko teisės Lietuvos Respublikos teisės sistemoje. *Teisės problemos*, 4, 63–84.
25. Jovaiša L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
26. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (1995). *Valstybės žinios*, 60 (1501).
27. Kabašinskaitė, D. (2005). Vaiko teisė į šeimos globą. *Mokytojų ugdymas*, 5, 20-25.
28. Kairienė, B. (2012). Vaiko teisinis statusas: įgyvendinimo problemos. *Socialinių mokslų studijos*, 4(4), 1443–1455.
29. Kairienė, B. (2013). *Agresyvaus tėvų elgesio su savo vaikais prevencijos prielaidos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
30. Kairienė, B. ir Purpurovič, V. (2011). Vaiko atskyrimo nuo tėvų praktinio taikymo aspektai. *Socialinis darbas*, 10(1), 36-41.
31. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Kaunas: Judex.

32. Kondrotaitė, G. ir Butvilas, T. (2007). Socialinės rizikos šeimose gyvenančių vaikų socializacija: patirtos netekties poveikio jų elgesiui analizė. *Socialinis darbas*, 6 (1), 96 – 103.
33. Kondrotaitė, G.; Butvilas, T. (2007). Socialinės rizikos šeimose gyvenančių vaikų socializacija: patirtos netekties poveikio jų elgesiui analizė. *Socialinis darbas*, 6 (1), 96– 103.
34. Krivka, E. (2007). Intereso problema civilinio proceso teisėje. *Jurisprudencija*, 5(95), 25– 31.
35. Krivka, E. (2009). *Viešojo intereso gynimas civiliniame procese: monografija*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
36. Kveskienė, G. ir Indrašienė, V. (2008). *Socialinio darbo ypatumai vaikų globos namuose*. Vilnius: Lodvila.
37. Kveskienė, G. ir Pabedinskienė, R. (2002). Vaiko globos tendencijos Lietuvoje. *Socialinis ugdymas. Socialinio pedagogo ABC* 5, 47–65.
38. Leliūgienė, I. ir Sadauskas, J. (2010). Socialinio darbuotojo kompetencijos veikti bendruomenėje struktūra. *Socialinis darbas*, 9(2), 56-63.
39. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. (2000). *Valstybės žinios*, 89 (2741).
40. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 74 (2262).
41. Lietuvos Respublikos Konstitucija. (1992). *Valstybės Žinios*, 33 (1014).
42. Lietuvos Respublikos nutarimas „Dėl bendrųjų vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatų patvirtinimo ir įgaliojimų suteikimo įgyvendinant Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.157 straipsnio 2 dalies, 3.163 straipsnio 3 dalies ir 3.178 straipsnio 2 dalies nuostatas.“ (2017). *TAR*, 53.
43. Lietuvos Respublikos policijos įstatymas (2010). *Valstybės žinios*, 90 (2777).
44. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/lt/titulinis.html>>
45. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas. (2006). *Valstybės žinios*, 17 (589).
46. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. 2015 metų veiklos ataskaita. Nr.5-1. (2016). Prieiga per internetą: <http://www.vaikoteises.lt/media/file/ataskaitos/2015_ataskaita_galutine_2.pdf>.
47. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2012 metų veiklos ataskaita. Nr.4-1. (2013). Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/NJVSGVTH.PDF>>
48. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/pls/inter/vaikai?sakId=7877&dokId=65743&kalbId=1>>

49. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolierius. Pažyma. *Dėl problemų, susijusių su vaikų paėmimu iš šeimos ar kitos jų buvimo vietos, įskaitant be priežiūros paliktus ar rastus vaikus, laikinu jų apgyvendinimu pasibaigus vaiko teisių apsaugos skyriaus darbo laikui, galimos įtakos vaiko teisių apsaugos ir užtikrinimo efektyvumui* (2014), Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/VDHADAFZ.PDF>>.
50. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. (1996). *Valstybės žinios*, 33 (807).
51. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 33 (807).
52. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 2, 6, 10, 49, 56, 57 straipsnių pakeitimo ir Įstatymo papildymo 2-1 straipsniu įstatymas (2017). *TAR*, 2780.
53. Lind, J. (2008). The Best Interest of the Child as an Argument in Assessments of Parent Potential in Sweden. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 22, 1–21.
54. Poviliūnas, A. (2014). *Investicijos į vaikus: padėkime išsivaduoti iš nepalankios socialinės padėties*. Nacionalinių strategijų tyrimas: Vilniaus universitetas.
55. Pūras, D. (2012). *Institucinė globa – vaikų iki trejų metų amžiaus teisių pažeidimas*. Jungtinių Tautų Vyriausiojo žmogaus teisių komisaro biuro Europos regiono padalinys (ROE OHCHR).
56. Sagatys, G. (2006). *Vaiko teisė į šeimos ryšius: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
57. Sakalauskas, G. (2000). *Vaiko teisių apsauga Lietuvoje*. Vilnius: Adomo Jakšto spaustuvė.
58. Snieškienė, D. (2001). Vaikus globojančios šeimos samprata. *Filosofija, sociologija*, 3, 45–51.
59. Sos vaikų kaimai. Lietuva. Prieiga per internetą: <<http://sos-vaikukaimai.lt/apie-mus/>>
60. Stražinskaitė, D. ir Kvieskienė, G. (2015). Lietuvos ir Vengrijos vaikų globos sistemų palyginimas. *Socialinis ugdymas*, 1, 39–53.
61. Stripeikienė, J. (2003). Vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, problema. *Jurisprudencija*, 42(34), 12–17.
62. Suslavičius A. ir Valickas G. (1999). *Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams*. Vilnius: LTA.
63. Šalaševičiūtė, R., Bedford, A., Blažys, V., Juodkaitė, D., Kurienė, A., Kurutytė, A., Migaliova, D., Povilaitis, R., Pūras ir D., Rimšaitė, E. (2006). *Vaiko teisių padėtis Lietuvos stacionariose globos ir ugdymo įstaigose: tyrimo ataskaita*. Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas.

64. Šalaševičiūtė, R. ir Žemaitytė, E. (2008). *Vaiko teisių apsaugos sistema Lietuvoje*. Kaunas: V3 studija.
65. Štuopytė, E. (2008). Romų vaikų socializacijos ypatumai. *Socialinis darbas*, 7 (3).
66. Tvaraus perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų sistemos sąlygų sukūrimas Lietuvoje. Prieiga per internetą: <<http://www.pertvarka.lt/>>
67. UNISEF Lietuva. Prieiga per internetą: <<http://www.unicef.lt/unicef-veikla/ka-mes-darome/unicef-lietuvoje/>>
68. Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija.(2003). *Valstybės žinios*, 52 (2316).
69. Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatai. (2002). *Valstybės žinios*, 68 (2798).
70. Vaišvila, A. (2004). *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia.
71. Valstybės kontrolė. Valstybinio audito ataskaita. *Ar vaikų globos sistema atitinka globojamo vaiko geriausius interesus?* (2014). Prieiga per internetą: <http://www.vkontrole.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=17916>.
72. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba. Prieiga per internetą: <http://www.vaikoteises.lt/lt/veikla/apie_mus/>
73. Valstybės vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. *Valstybės vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2015 veiklos ataskaita Nr. 4-2* (2016). Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/NIUFMFGU.PDF>>.
74. Valstybės vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. *Valstybės vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2014 veiklos ataskaita Nr. 5-2* (2015). Prieiga per internetą: <http://www.vaikoteises.lt/media/file/ataskaitos/2014%20M_%20VEIKLOS%20ATASKAITA%202015-03-18.pdf>.
75. Valstybės vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. *Valstybės vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2013 veiklos ataskaita Nr. 5-4* (2014). Prieiga per internetą: <<http://www.vaikoteises.lt/media/file/ataskaitos/2013metuataskaita.pdf>>.
76. Versekaitė, G. ir Snieškienė, D. (2011). Socialinio darbuotojo vaidmenų konfliktai dalyvaujant vaiko paėmimo iš šeimos procese. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 7(1), 132-151.
77. Vilniaus miesto savivaldybė. Prieiga per internetą: <<http://www.vilnius.lt/index.php?1849370184>>.
78. Visuomeninė organizacija „Gelbėkit vaikus“. Prieiga per internetą: <<https://www.gelbekitvaikus.lt/m%C5%ABs%C5%B3-darbo-kryptys>>
79. Vitkauskas, K. (2009). Vaiko teisių apsaugos politikos įgyvendinimas Lietuvos savivaldybėse. *Viešoji politika ir administravimas*, 29, 82-90.

80. Vitkauskas, K. (2010). Vaiko globos organizavimo principų įgyvendinimas Lietuvoje. *Viešoji politika ir administravimas*, 31, 133-146.
81. Žalimienė, L. (2007). *Vaikų socialinės globos kokybė ir jos vertinimas*. Vilnius: Lodvila.
82. „Žiburio“ labdaros ir paramos fondas. Prieiga per internetą: <[http://ziburio-fondas.lt/apie mus/](http://ziburio-fondas.lt/apie-mus/)>.

SANTRAUKA

VAIKO TEISIŲ IR INTERESŲ ĮGYVENDINIMAS STEIGIANT GLOBĄ

Vaikai – pažeidžiamiausia visuomenės dalis, todėl ypatingas dėmesys turi būti skiriamas vaiko teisių užtikrinimui ir apsaugai. Įvairiuose teisės aktuose pripažįstama vaiko teisė į šeimos globą, priežiūrą ir šeimos ryšius, todėl atskirti vaiką nuo tėvų galima tik tada, kai yra išnaudotos visos galimos priemonės. Tad organizuojant globos (rūpybos) steigimo procesą būtina atsižvelgti į vaiko interesų pirmumą. Siekti vaiko globos (rūpybos) šeimoje, globėjais pirmumo teisę turi tapti vaiko artimieji giminaičiai. Taip pat turi būti užtikrinamas brolių/seserų neišskyrimas, teisė bendrauti su tėvais ir artimaisiais giminaičiais, jeigu tai neprieštaruja vaiko interesams.

Todėl šio magistro darbo **objektas** yra vaiko teisių ir interesų įgyvendinimas steigiant globą. Tyrimo **tikslas** yra nustatyti vaiko teisių ir interesų įgyvendinimą steigiant globą. Siekiant numatyto tikslo keliami šie **uždaviniai**: atskleisti vaiko teisių įgyvendinimo aspektus; išnagrinėti geriausių vaiko interesų įgyvendinimo galimybes; išanalizuoti vaiko globos (rūpybos) steigimo prielaidas; iširti praktinio taikymo aspektus įgyvendinant vaiko teises ir interesus steigiant globą.

Darbe naudojami **metodai**: mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, jų apibendrinimas. Atliekamas kokybinis tyrimas, iš dalies struktūruoto interviu metodo apklausa. Pasirinkta kokybinių duomenų kokybinės turinio analizės strategija. Atlikta teisės aktų ir literatūros analizė atskleidė, kad vaiko teises įtvirtintos teisės aktuose ir vienodai galioja visiems vaiko teisinį statusą turintiems asmenims, nepriklausomai nuo sveikatos būklės, išsivystymo lygio, gabumų ar kitokių ypatumų. Kai sprendžiamas bet koks su vaiku susijęs klausimas, vaikas, sugebantis suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklaustytas. Į vaiko nuomonę turi būti atsižvelgta, jei tai neprieštaruja vaiko interesams. Vaiko teises ir interesus atitinkanti globos (rūpybos) forma – šeimoje.

Tuo tarpu atlikus empirinį vaiko teisių ir interesų įgyvendinimo steigiant globą tyrimą paaiškėjo, kad įgyvendinti ne diskriminavimo principą globos steigimo procese yra sudėtinga, globos steigimo procese vaikai patiria diskriminaciją dėl savo amžiaus, sveikatos ir tautybės. Teisę būti išklaustytais turi vaikai nuo 3 metų, naujagimiai ir vaikai iki trijų metų yra neišklausomi. Dažniausia priimamas sprendimas steigti globą, kai tėvai vengia atlikti savo pareigas auklėti vaikus, piktnaudžiauja tėvų valdžia, žiauriai elgiasi su vaikais, daro žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu arba nesirūpina jais. Pagrindinės priežastys, kodėl steigiama globa institucijoje yra vaikų sveikatos problemos ir amžius, taip pat kai nėra arba globoti (rūpintis) nesutinka artimieji giminaičiai.

SUMMARY

EXERCISE OF CHILDREN'S RIGHTS AND INTERESTS IN ESTABLISHING CUSTODY

Children are the most vulnerable members of society; thus, special attention should be paid to make the children's rights secured and protected. Various legislation documents recognize child's right to family care, maintenance and family relationships; therefore, it is possible to take the child away from the parents only when all possible means are exhausted. Thus, the process of establishing custody (care) should be organized with child's interests in priority. While seeking for a custody (care) in a family, the child's immediate family should become his or her custodians by the priority right. It must also be ensured that siblings are not separated and that the right to communicate with parents and close relatives is ensured provided it is not contrary to the child's interests.

Therefore, the **subject** of this Master's degree thesis is the exercise of children's rights and interests in establishing custody. The **goal** is to determine the exercise of child's rights and interests in establishing custody. The following **tasks** are set to reach the goal: To reveal the aspects of the exercise of children's rights; to consider the possibilities of exercise of the best child's interests; to analyze the exercise of rights and interests of children without parental care (custody); to explore the aspects of practical application of the exercise of children's rights and interests in establishing custody.

Methods used in the thesis are: scientific literature and document analysis and generalization. A qualitative research is conducted with partly structured interview survey. A qualitative data's qualitative content analysis strategy is selected. The completed analysis of legislation and literature revealed that child's rights are stipulated in legislation and apply equally to all the persons with the legal status of a child regardless of health status, level of development, capabilities or other characteristics. While considering any question related to the child, the child who is capable of forming his or her own views should be heard. The child's opinion must be taken into account provided it is not contrary to the child's interests. The form of custody (care) that is consistent with child's rights and interests is the family.

Meanwhile, the empirical research of the exercise of child's rights and interests in establishing custody showed that it is difficult to implement the principle of non-discrimination in the process of establishing custody, that children face discrimination because of their age, health and nationality in the process of establishing custody. Children of three years and older have the right to be heard, while infants and children up to three years are not being listened to. In most cases, the decision to establish custody is adopted when parents are reluctant to perform

their duties to bring up their children or abuse their parental authority or treat their children cruelly or produce a harmful influence on their children by their immoral behavior or take no care of them. The main reasons why an institution custody is established is child's health problems and age as well as the absence of close relatives or when such close relatives disagree to provide custody (care).

Pirmas priedas. Interviu klausimynas

Vaiko teisių ir interesų įgyvendinimas steigiant globą

1. Vaiko teisių įgyvendinimo aspektai

- 1.1. Kaip įgyvendinamas ne diskriminavimo principas globos steigimo procese? Pagrįskite pateikdami pavyzdžių.
- 1.2. Kaip parenkant globėją įvertinamos jo galimybės užtikrinti vaikui saugią fizinę/psichinę/socialinę aplinką?
- 1.3. Kokiais kriterijais vertinamos vaiko vystymosi sąlygos steigiant globą?
- 1.4. Kaip suteikiama vaikui teisė būti išklaustytam steigiant globą?
- 1.5. Kuriuo globos steigimo momentu vaikui suteikiama galimybė išsakyti savo nuomonę?

2. Vaiko interesai

- 2.1. Kokiais būdais sužinote vaiko nuomonę?
- 2.2. Kokias priemones/būdus naudojate vaiko nuomonei sužinoti?
- 2.3. Kaip nusprendžiate, kad vaiko nuomonė prieštarauja/neatitinka jo interesų?
- 2.4. Kaip įgyvendinate reikalavimą neišskirti brolių/seserų steigiant globą?

3. Vaiko globos steigimo principai

- 3.1. Koku būdu organizuojama globėjo (rūpintojo) paieška?
- 3.2. Kokie požymiai lemia parenkant globėją, kuris geriausiai atitinka vaiko interesus?
- 3.3. Kokiais būdais siekiama užtikrinti ir stiprinti vaiko ryšius su jo biologine šeima?
- 3.4. Kokias įvardintumėte pagrindines priežastis, kodėl nepavyksta vaikui rasti nei šeimos, nei šeimynos ir jam steigiama institucinė globa (rūpyba)?
- 3.5. Kokie požymiai lemia priimant sprendimą steigti globą?
- 3.6. Bendradarbiaujant su kitomis institucijomis kokia informacija yra svarbiausia steigiant globą?